

תורת חיים

קובץ הכנה ליום ההילולא ג' תמוז תשס"ט - שנת הקהל

ליקוט מתורת רבינו בעניין עולם התחייה

ועד תלמידי התנאים העולמי

פתח דבר

בעמדנו שלשים יום קודם ג' תמוז, יום ההילולא של אבינו רוענו כ"ק אדמו"ר זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע, הננו מוציאים לאור קובץ 'תורת חיים' הכולל את חומר הלימודים של מבצע ההכנה.

קובץ זה, המכיל מתורתו של רבינו בענין עולם התחייה, נקרא בשם "תורת חיים" שהרי תורתו של רבינו תורת חיים היא, מחייה היא את הלומדים בה, מאירה ומורה להם את דרכם בחיים, ומשמשת כמזון וחיים לאדם העובד את השי"ת, וכלשונו הק' שנשמעה ממנו רבות בשנים, "תורת חיים - הוראה בחיים". גם רומז שם הקובץ על זמן עולם התחייה - זמן החיים, שהוא נושא הקובץ, כדלקמן.

כידוע, תורתו הק' של רבינו ארוכה מני ארץ ורחבה מני ים, הן בכמות והן באיכות, בכמותה היא משתרעת על פני כמאתיים (!) ספרים, ובאיכותה - מי יבוא ומי יוכל לתאר גודל מעלתה ורום ערכה.

בחר רבינו למסור לנו את תורתו בצורות שונות, כשלכל צורה סגנון ייחודי משלה. לא הרי סגנון כתיבתו של רבינו באגרותיו כהרי סגנונו ברשימותיו, ואינו דומה סגנונו מאמריו לסגנון שיחותיו.

לא תמיד יוצא לנו להיפגש בכל מגוון הסגנונות האלו. אמנם לומדים אנו שיחות ומאמרים, אך סגנונם של האגרות והרשימות לאו דווקא נהיר לנו. מה גם שלא תמיד אנו מבחינים בשינויי הסגנונות וכו'.

למען ענין חשוב זה הוחלט כי חומר הלימודים למבצע ההכנה לג' תמוז יכלול סוגים שונים מתורתו של רבינו באותו נושא, למען יכירו הבנים-התמימים סגנונותיו של אביהם-רבינו בכל סוגי תורתו.

לנושא המבצע נבחרה תקופת "עולם התחייה" שבימות המשיח, זאת על פי הוראות רבינו בשנים הכי אחרונות על דבר לימוד ענייני משיח וגאולה המסייעים "לחיות" בענינים אלו, ועל ידי זה לזרז ביאתם.

הקובץ נחלק לארבעה שערים כאשר בכל שער מבואר נושא אחר מפרטי עולם התחייה. כל 'שער' כולל בתוכו נושא המבואר בתורת כ"ק אדמו"ר, סיכום מפורט על כך, ופנינים קצרים מלוקטים מתורתו של רבינו בנושא.

שיטת העריכה

תורת רבינו מובאת ככתבה וכלשוונה, כפי שנדפסה בסדרות ספריו הק', לאחר זאת מובא סיכום מפורט שנערך על ידינו.

לאחריהם מובאים פנינים מתורת כ"ק אדמו"ר בנושאי עולם הבא, אשר עמלנו עליהם ללקטם, לעבדם, ולעורכם. ה'פנינים' הם, כשמם, פנינים נבחרים מלוקטים מים תורתו של רבינו המוסיפים נופך וטעם לחומר הנלמד, הפנינים לא הובאו ב"לשון הרב", והן נערכו במיוחד עבור קובץ זה, כשבסוף כל פנינה צויין מקורה. לשם ליקוט הפנינים נעזרנו בסדרות הספרים שיצאו בשנים האחרונות בנושאי משיח וגאולה ובפרט בספרים "שערי גאולה" (הוצאה מחודשת), "מגולה לגאולה" וב"ביאורים לפרקי אבות".

וזאת למודעי אשר עריכה זו היא על אחריות המו"ל בלבד.

בתחילת הקובץ הובא "מבוא" מיוחד שנכתב במיוחד בעבור קובץ זה, במבוא נתבארו בקווים כלליים מקומו של עולם התחייה בסדר הזמנים, מהותו, ועניינים של כו"כ מאורעות שיתרחשו בו, למען יהיו מושגים אלו נהירים ובהירים יותר ללומדים בקובץ זה. יש לציין כי רובו של ה'מבוא' מקורו בתורת כ"ק אדמו"ר.

עוד על כללי העריכה ראה ב"מבוא" הנ"ל.

להלן פירוט השערים ותוכנם:

שער אגרת קודש

בשער זה הובא מכתב רבינו המבאר מי הם אלו שיזכו לקום בתחיית המתים.

המכתב נכתב בקיץ תש"ה והוא מופנה להרה"ח ר' דוד הלוי שטוקהאמער. מהדורא בתרא של האגרת נדפסה במסגרת מדור "תשובות וביאורים" שב"קובץ ליובאוויטש" (בו היה הרבי עונה לשאלות של הקוראים, אם בנגלה, אם בהלכה ומנהג ואם בקבלה ובחסידות) שיצא לאור בשנת תש"ה, ונדפס שוב בקובץ "תשובות וביאורים" עמ' 28 ואילך ובספר "אגרות קודש" חלק א' עמ' קמא אגרת פה.

בשולי האגרת, תחת קו מפריד מהערת כ"ק אדמו"ר זי"ע, נדפסו פענוחי מראי-מקומות לאלו המצויינים בגוף המסגרת.

שער מאמר דא"ח

בשער זה הובא מאמר ד"ה "להבין ענין תחית המתים" שנאמר על ידי כ"ק אדמו"ר בש"פ אחרי תשמ"ו, והוגה על ידו בתאריך כ' טבת תשמ"ט, לקראת סיום אמירת הקדיש אחרי הרבנית הצדקנית מרת חיה מושקא נ"ע זי"ע - כ"א טבת תשמ"ט.

במאמר מבואר בהרחבה עניינו הרוחני של תקופת עולם התחייה, והטעם שלכולם יהיה חלק בה, כפי שתקופה מוארת זו באורה של תורת החסידות. (המאמר יצא לאור בקונטרס כ"א טבת תשמ"ט ונדפס ב"תורת מנחם ספר המאמרים מלוקט" חלק שלישי עמ' רכא ואילך).

שער רשימת קודש

בשער זה הובאה רשימה נפלאה, שרשמה רבינו לקראת חג השבועות תרצ"ט. באותה תקופה, ערב פרוץ מלחמת העולם השנייה, התגורר רבינו יחד עם זוגתו הרבנית מרת חיה מושקא נ"ע זי"ע בפאריז שבצרפת. רבינו ישב לבדו באותה תקופה, ישב והגה בתורה ברובן ככולן של שעות היממה. רשימה זו היא, איפוא, מחידושים שכתב לעצמו באותה תקופה.

ברשימה מבואר בהרחבה המצב הכללי והפרטים שיהיו בתקופת עולם הבא המתוארת במאמר חז"ל במסכת ברכות יז, א. (הרשימה נדפסה ב"רשימות" חוברת יו"ד בתחילתה).

יש לציין כי בשולי ה'רשימה' נדפסו העת ופענוחי מראי-מקומות שנערכו ע"י מערכת אוצר החסידים ועל אחרייתם בלבד.

שער שיחת קודש

בשער זה הובא קונטרס משיחות רבינו שנאמרו במועדי חודש החגים תשנ"ב. השיחה הוגהה על ידי כ"ק אדמו"ר, ויצאה לאור בקובץ מיוחד בהקשר לסיום הרמב"ם במחזור השמיני שנערך בסיום חודש תשרי תשנ"ב, תחת השם "קונטרס בענין הלכות תורה שבעל פה שאינן בטלות לעולם".

בשיחה מבואר באריכות ובמתיקות נפלאה את ביאור הענין של "מצוות בטלות לעתיד לבוא", אודות הגילויים האלקיים שיהיו לעת"ל, ובסופה מביא רבינו חידוש מפתיע אודות המחלוקת הידועה של הרמב"ם והרמב"ן על מהותו של עולם הבא. (השיחה נדפסה בספר השיחות תשנ"ב כרך א' עמ' 27 ואילך וב"תורת מנחם הדרנים על הרמב"ם וש"ס" במקומו).

נספח

לחביבותא דמילתא ולתועלת המעיינים, נדפסו כ'נספח' סקירות מרתקות במקביל לשערי הקובץ אודות כל חלק וחלק מתורת רבינו.

על אגרות-הקודש הובא חלק ממאמרו של הרה"ח ר' ניסן מינדל ע"ה, ממזכירי רבינו, שעסק רבות בענייני האגרות (המאמר במלואו נדפס ב"מורה לדור נבוך" כרך ראשון בסופו).

גם הובאה סקירה קצרה שנכתבה ע"י הרה"ח ר' שלום דובער שי' לוי, ספרן ראשי בספריית אגו"ח, אודות אגרות רבינו שנדפסו ב"תשובות וביאורים" (נדפסה במבוא לאג"ק ח"ב).

על מאמרי רבינו הובאה סקירה קצרה אודות אמירתם, כתיבתם והגהתם ע"י כ"ק אדמו"ר זי"ע (נדפסה כהקדמה ל"תורת מנחם - ספר המאמרים מלוקט").

על רשימות-הקודש הובאה סקירה מקיפה ומאלפת אודות תוכנו וייחודיותן של ה"רשימות" (נדפסה במבוא לספר "אוצר רשימות", שי"ל ע"י 'תורת חב"ד לבני הישיבות').

על אודות שיחות הקודש הובאו קטעים נבחרים מתוך "פאנל החוזרים" הנודע, שהתקיים בימי חודש תשרי תשס"ז בחצרות קדשנו (הפאנל שוכתב ע"י מערכת שבועון כפר חב"ד, ונדפס במוסף החסידי "אספקלריה").

כאן המקום להודות למסייעים בהשגת החומר, ובפרט להרה"ת ר' חיים שאול שי' ברוק, מערכת שבועון "כפר חב"ד", הנהלת קה"ת, הרה"ת ר' שלום דובער שי' לוי.

מטרת העסק בסוגיות אלו

סוגיית עולם התחייה היא חלק מענייני משיח וגאולה בהם ציווה עלינו רבינו להתעסק וללמוד סוגיות אלו, באומרו שזוהי ה"דרך הישרה" להביא ביאת משיח צדקנו והגאולה השלימה.

הוראה זו איננה סגולית אלא תוכנית, כי על ידי שנתעסק בעניינים אלו, תתעורר בנו ציפייה עצומה לזכות, לחיות ולראות כבר את העניינים שלמדנו, מלבד דברי החיד"א הידועים שבשכר הקיווי והצפייה בלבד ראויים אנו שהקב"ה יגאלנו.

דומה שסוגיית עולם הבא על שלל היבטיה הפנימיים נזנחה מעט לטובת סוגיות אחרות שהן מעניינות וקלות יותר, מטרת קובץ זה היא להכיר במעט נושא זה תוך כדי עיון במכתביו, מאמריו, שיחותיו, ורשימותיו של רבינו, ואנו מקווים כי הוצאת קובץ זה תתרום ולו במעט לתיקון ענין זה.

קיום הוראתו של רבינו ללמוד ולחיות בענייני משיח וגאולה היא בנוסף להתקשרות אליו הנפעלת על ידי למוד תורתו, שנעשית גם על ידי קובץ זה.

מטרת הלימוד בקובץ זה הוא כאמור, להביא את הגאולה האמיתית והשלימה, שהעיסוק בכך הוא ההכנה הטובה ביותר ליום ההילולא ג' תמוז, ויהא רעוא מן שמיא ששכרנו על כך יהיה שנזכה להיות עם רבינו בג' תמוז בשנה זו ממש כפי שהוא נשמה בגוף גשמי, לשמוע מפיו עוד מאמרים ושיחות, וישמיענו נפלאות מתורתו, בגאולה האמיתית והשלימה, אמן כן יהי רצון.

ועד תלמידי התמימים העולמי
כפר חב"ד, ארץ הקודש

ג' סיון ה'תשס"ט, שלושים יום קודם ג' תמוז
יום ההילולא של כ"ק אדמו"ר זי"ע

מפתח

- 3 ..... פתח דבר.
- 7 ..... מפתח ותוכן ענינים.
- 9 ..... מבוא
- 15 ..... שער ראשון - אגרת קודש.
אגרת פה / סיכום / פנינים קצרים
- 39 ..... שער שני - מאמר דא"ח
מאמר ד"ה "להבין ענין תחיית המתים" / סיכום / פנינים קצרים
- 57 ..... שער שלישי - רשימה.
רשימת עולם הבא / סיכום / פנינים קצרים
- 81 ..... שער רביעי - שיחת קודש.
שיחת "הלכות שאינן בטלות" / סיכום / פנינים קצרים
- 99 ..... שער חמישי - נספח

מבוא

הזמן שלאחר ביאת המשיח מורכב משתי תקופות כלליות: הראשונה - הזמן שעד תחיית המתים המכונה תקופת ימות המשיח, והשניה - הזמן שלאחר תחיית המתים שכונה כינויים לו: 'עולם הבא', 'עולם התחייה', 'זמן השכר והגמול' ו'תקופת תחיית המתים'. תקופה זו האחרונה תהיה שונה לגמרי במהותה ועניינה מתקופת ימות המשיח.

אמנם לפי שיטת הרמב"ם יהיו שלוש תקופות: תקופה שלפני תחיית המתים ובה עולם כמנהגו נוהג, תקופה שלאחר תחיית המתים שאז יהיה שינוי מנהגו של עולם, ותקופת עולם הבא שבו יהיו נשמות ללא גופים, וזהו זמן השכר והגמול. אך רוב המפרשים סוברים וכן סוברת תורת החסידות שתקופת עולם הבא היא לנשמות בגופים דווקא, וממילא היא תקופה אחת עם תקופת תחיית המתים.

במבוא זה בפרטות ובקובץ זה בכללות צועדים אנו כמובן לפי שיטת תורת החסידות שזמן השכר והגמול חד הוא עם תקופת תחיית המתים.

מכיוון שהן גן עדן – העולם שלאחר המיתה והן זמן השכר והגמול אחר שיחיו המתים, נקראים שניהם בשם עולם הבא, כינוי שווה לשני ענינים שונים, גרם הדבר לטעויות ולבלבול מה בין שני הענינים. ולכן ראוי להבהיר שכל פעם שמוזכר בסתמיות וללא פירוט בקובץ זה המושג "עולם הבא" אם בשיחות ובמאמרים, ואם ברשימות ובמכתבים, הכוונה לזמן שאחר תחיית המתים.

כמו כן ראוי להבהיר שישנם ענינים ויעודים שונים שנכתב עליהם במקורות חז"ל ובתורת החסידות שיהיו לעתיד לבוא, ויש לחלק ולהבדיל היכן מדובר אודות ימות המשיח, היכן מדובר אודות תחיית המתים, ומתי הכוונה לכללות הזמן דימות המשיח הכולל את שתי התקופות גם יחד.

מובן ופשוט שמכיון שנושא זה הובא פעמים אין ספור בתורתו של רבינו, אין אנו מתיימרים ולו במעט להקיף את הנושא כולו ולהביא את התייחסותו המלאה של רבינו לתקופה זו, אך עם זאת סבורים אנו כי טעימה על קצה המזלג יש כאן.

זמן השכר והגמול

מטרת ירידת נשמתו של היהודי בפרטות, ומטרת בריאת העולם בכללות, הם לזכך ולברר את הגוף הגשמי שיהיה מקום משכן לה', ולהפוך את העולם הזה הגשמי והחומרי למקום הראוי לדירת ה', לשם כך ניתנו ליהודי מצוות, שעל ידם ביכולתו לברר ולזכך את גופו והעולם. בגמר העבודה, כלומר, בזמן שהעולם יהיה נקי ומבורר לגמרי גם מרע נעלם ששכן בו, תתרחש תחיית המתים ותתחיל תקופת עולם הבא.

כמו בכל עבודה ששכרה מגיע בסיומה, כך גם בנדון דידן, לאחר סיום עבודתנו נקבל את שכרנו. אך שונה הוא מתן שכרו של הקב"ה ממתן שכר פועל רגיל, בעוד שאצל הפועל הרגיל השכר והעבודה הם שני דברים נפרדים, אצל הקב"ה שכר המצוה היא המצוה עצמה: מצוה היא מלשון צוותא וחיבור של היהודי עם הקב"ה. שכרה הוא איפוא שנראה את הצוותא וחיבור בדרגא הנעלית ביותר – גילוי עצמותו ומהות א"ס ב"ה בעולם.

שכר זה אינו דבר נפרד מעבודתנו, כי זהו כל תכלית פועלנו בזמן הגלות – לברר את העולם, השכר הוא רק שיתגלה מה שפעלנו והמשכנו בנו ובעולם – גילוי עצמותו ית' שנמשך על ידי המצוות.

זוהי גם הסיבה לדברי חז"ל בריש פרק חלק בסנהדרין ש"כל ישראל יש להם להם חלק לעולם הבא", היות שאפילו על פושעי ישראל נאמר שהם "מלאים מצוות כרימון", א"כ מובן שגם להם מגיע שכר זה.

כמו כן מובן שכל היעודים של עולם הבא נעוצים במשמעותו הפנימית של השכר, ולדוגמה: הטעם למה שארז"ל (ברכות יז) שעוה"ב אין בו לא אכילה ולא שתייה, הוא מפני שבעוה"ב יוסרו מעלינו מגבלות הגוף עקב היותנו קשורים עם הקב"ה בגלוי.

סעודת הצדיקים

לעתיד לבוא (ראה להלן בהמשך הקובץ אודות זמנו המדויק) יתקיים מאורע מסוים הקרוי בשם סעודת הצדיקים. מפרטיו הידועים:

הקב"ה יעשה קניגיא – מין משחק – שבו ילחמו שור הבר והלויתן זה בזה, סיום הקרב יהיה כאשר שור הבר ינגח את הלויתן ובה בעת הלויתן ישחט בסנפיריו את השור, וכך ימותו שניהם. הקב"ה יתיר שחיטה זו ובשר זה יהווה סעודה לצדיקים.

במבט שטחי, מאורע זה הוא חלק משכר העבודה בזה"ז שהקב"ה ייתן, אך ברור לכל בר דעת ששכר הצדיקים אינו סעודה ומשחק גשמיים, ודעת לנבון נקל שלא לכך נתאוו ולא למען זה עבדו כל ימיהם.

הביאור בזה:

כאמור לעיל, לעתיד לבוא יהיה גילוי אלקות הנעלה ביותר - כאן למטה, כלומר, האורות הנעלים ביותר שנסתרים כעת מעין כל, יתגלו בעולם הזה.

סעודה זו משקפת איפוא את תוכן התקופה:

הלוויתן נמצא בים ולכן הוא מכוסה מעין כל, וכן אין הוא יכול לצאת מהים מפני שתמיד הוא צריך להיות מחובר למקורו. משא"כ שור הבר גלוי לעין וכן אין ביכולתו להתנתק ממקורו - האדמה, ואין הוא חייב להיות מחובר למקורו תמיד.

מסיבה זו מסמל הלוויתן את הגילויים הנעלים ביותר שלרוב מעלתם אינם באים לידי גילוי, ודרגות גבוהות אלו דבקים תמיד בהקב"ה. לעומת זאת שור הבר מסמל את הדרגות הנחותות יותר והגלויות, שמנותקים כביכול ממקורם.

הקניגיא שתהיה היא שהדרגות הנעלות ביותר יתגלו בדרגות הנמוכות ביותר, מבלי שירדו ממדרגתם, כלומר, יהיה חיבור בין העולמות העליונים לעולמות התחתונים. העולמות העליונים יאירו ויתגלו בעולמות הנחותים מהם, והעולמות התחתונים יסיפו עילוי בעולמות העליונים - מעלת הגילוי, שיוכלו להתגלות למטה.

זהו הביאור בכך ששור הבר ישחט - יעלה - את הלוויתן, ובמקביל הלוויתן יעלה אף הוא את שור הבר.

נמצא שלא זו בלבד שאין זה סתם סעודה, אלא אדרבה, בכך ישתקפו כל מעשינו ועבודתנו במשך זמן הגלות.

תקופה שניה - מעלת ישראל

עולם הבא (אחר שיחיו המתים), מחולק הוא גם לשתי תקופות: (א) זמן השכר והגמול כנ"ל בארוכה, ו(ב) דרגא גבוהה אף מזה, והיא גילוי שורשם של ישראל כפי שהם מושרשים בעצמות ומהות א"ס ב"ה, "חלק אלקה ממעל ממש".

דרגא זו תתגלה על ידי הדרגא הקודמת, כלומר, לאחר הגילוי הנעלה של השכר והגמול, יתגלה בנשמות ישראל שורשם העצמי שלמעלה אף מתורה ומצוות, כידוע ומבואר רבות בתורת החסידות.

בעקבות גילוי זה ייווצר מצב מיוחד, בעוד שבכל העולם כולו יהיה גילוי העצמות, אך יהיה זה כדבר זר להם, שהרי הם עצמם אינם מושרשים בהעצמות כישראל שקדמו לכל דבר, אך ישראל מכיוון שתתגלה בהם מעלתם העצמית, יהיה גילוי העצמות כחלק ממצייאותם עצמם.

דרגא זו היא אף למעלה מהשכר וגילוי בחירת הקב"ה בישראל, כי בחירה שייכת בדבר זר בלבד, וישראל לא יהיו זרים לגילויים שיבואו מהקב"ה. השם המתאים לדרגא זו הוא "ירושה ונחלה", כי כשם שאב מוריש לבנו את רכושו לא כשכר, בחירה, ומתנה, אלא מפני שהאב ובנו הם עצם אחד ומציאות אחת, כן הקב"ה יוריש לנו את הדרגות הגבוהות ביותר, וגילויים אלו לא יהיו זרים אלינו אלא יהיו שייכים לדרגתנו.

מצוות בטלות בעולם חרב

מפני עוצם גילוי האלקות שישורר אז בעולם, לא תהיה כלל נתינת מקום ומציאות של רע בעולם, ולכן הקב"ה ישבית את החיות הרעות, וגם אומות העולם יתבטלו ממציאיותם העכשווית, ויהיו בטלים להקב"ה.

זה מה שמכונה בדברי חז"ל האלף השביעי שבו כבר נהיה לאחר ביאת המשיח ואף לאחר תחיית המתים שיתרחשו באלף השישי, ובו יהיה עולם חרב, שהמשמעות הפנימית של הדבר היא, שהעולם וההסתר ("עולם") יחרב והאור האלוקי יאיר בגילוי בעולם.

על פי זה יובן גם מדוע על תקופה זו נאמר כי "מצוות בטלות לעתיד לבוא", שהרי בהשקפה ראשונה נראה הדבר תמוה – מדוע דווקא כאשר יגיעו ישראל לדרגא הנעלית ביותר יתבטלו המצוות - אך כאשר נלמד את ביאורו של רבינו בענין נבין שרק המצוות בתור ציונים יתבטלו, כלומר, הציווי על קיומם יתבטל, אך פעולתם תתבצע על ידינו מאליו, ללא צורך בציווי כלשהו.

הסברת טעם הדבר:

ציווי שייך רק כאשר ישנם שני דברים נפרדים: מצווה המצוה, ומי שנצטווה לקיימה. אך כאשר מדובר בדבר אחד – לא שייך ציווי, וכפי שמובן בפשטות שהאדם אינו צריך לצוות על אבריו בכדי שיישמעו לו.

לכן כיון שבתקופה ההיא גילוי עצמותו ומהותו ית' יאיר בנו בגלוי, נתאחד ונתבטל לגמרי לרצונו של הקב"ה עד כדי אי היותנו מציאות נפרדת ממנו הזקוקה לציווי.

חיות מהגוף ומעלת הגשמיות

מוסבר בחסידות כי נשמתו של היהודי קודם ירידתה להתלבש בגוף, מצויה בדביקות והתבטלות אל הקב"ה בדרגא נעלית, הרבה יותר מדרגתה כפי שהיא מלובשת בגוף.

מטרתה של הנשמה בירידתה להתלבש בגוף ונפש הבהמית, אינה בשביל עצמה, (שהרי, כמוסבר לעיל, בשבילה הדבר מהווה ירידה עצומה), כי אם לשם זיכוך הגוף ונפש הבהמית, כיון שהקב"ה לא מסתפק בנשמה לבדה כשהיא בטלה לגילוי הנעלים, אלא רצונו ית' שהיא תרד למטה דווקא ותברר את הגוף.

מכך מסיק רבינו שבעצם הגוף נעלה יותר מהנשמה, שהרי נמצא שהנשמה יורדת במיוחד כדי לשרת את הגוף ולהביאו למטרה שלשמה נברא. לכן הגוף גומל לנשמה בכך שדווקא על ידו היא מתעלה לדרגות נעלות שמצד עצמה לא יכלה להגיע אליהם.

לעתיד לבוא בזמן בו האדם יגמור לברר את גופו, תתגלה מעלתו העצמית והייחודית של הגוף הגשמי, ולכן אז, הנשמה תקבל חיותה מן הגוף ("הנשמה ניונת מן הגוף"), שלא כבזמן הזה שהגוף מקבל חיותו מן הנשמה.

עד"ז לענין זיכוך העולם, מכיוון שהקב"ה רוצה שנברר את גשמיות העולם, תתגלה לעתיד לבוא מעלת הגשמיות, כיצד היא מושרשת בדרגות הנעלות ביותר.

על פי האמור לעיל יובן מדוע תורת החסידות סוברת שתכלית השכר ושלמות הבריאה תהיה לעתיד לבוא, לנשמות בגופים דוקא:

מלבד זאת שגם הגוף עבד ולכן מגיע לו שכר על כך, קיימת בגוף מעלה על הנשמה, ותכלית שלמות הבריאה היא כאשר תתגלה מעלתו העצמית של הגוף על הנשמה, שזה מטרת בריאתו, ומובן שכשנגיע סוף סוף לגילוי מעלת הגוף יהיה זה ביחד עם הגוף.

יה"ר שנוכח לכך במהרה בימינו.

שער ראשון

אגרת קודש

"כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא שנאמר ועמך כולם
צדיקים לעולם ירשו ארץ נצר מטעי מעשי ידי להתפאר"

(סנהדרין פי"א משנה א')

באגרת מבאר רבינו על פי נגלה דתורה מדוע לכל ישראל יש חלק
לעולם הבא, ומבאר על פי זה סתירות רבות בין מאמרי חז"ל.

בפנינים שלאחרי זה נלמד את ביאור המשנה כל ישראל יש להם
חלק לעולם הבא.

ב"ה יום ב' ט"ז לחדש תמוז ה'תש"ג

כבוד הור"ח נכבד ונעלה אי"א וחרד על דברו כו'

מהור"ד שי' הלוי

שלום וברכה!

באשר תמה על אשר אמרתי בהמשך הסיום ש"ס משנה בע"פ, אשר כל אחד מיישראל יהי' מי שיהי', אפילו רשע גמור, ר"ל, כל ימיו יש לו תקוה, וסוף סוף, אם ברצונו או ע"י כפי' מלמעלה, אם בחייו או לאחר מותו, מעלין אותו משערי הטומאה אשר נשקע בהם, מעבירין אותו דרך כמה ענינים של טהרה וזיכוך, עד אשר גם הוא מתאחד ודבק בשרשו או"ס ב"ה.

והקשה ע"ז אשר תמוה הדבר ויש כמה סתירות ע"ז,

לכן הנני להעתיק בזה איזה מארז"ל אשר שימשו יסוד למה שאמרתי, ולבאר ולתרץ מה שיש להקשות ע"ז.

שאלה

שמעתי אומרים אשר, ע"פ המבואר בדא"ח, כל אחד מיישראל, יהי' מי שיהי', ואפילו רשע גמור כל ימיו, ר"ל, יש לו תקוה. וסוף סוף, אם ברצונו או על ידי כפי' מלמעלה, בחייו או לאחר מותו, מעלין אותו משערי הטומאה אשר נשקע בהם, מעבירין אותו דרך כמה ענינים של טהרה וזיכוך, עד אשר גם הוא דבק ומתאחד בשרשו ומקורו או"ס ב"ה.

ולכאורה תמוהה שמועה זו ביותר, וכמה סתירות ע"ז מן הכתוב וממרז"ל.

ר' דוד שטוקהאמער

שו"ב נוארק נ.ד.

תשובה

מקור שמועה זו מבוואר בכ"מ, ומהם:

בד"ה כי ישאלך בנך ס"א - דשנת ה'ש"ת, וז"ל: כל ישראל יש להם חלק לעוה"ב דקאי על עולם התחי'... וההבדל בין ג"ע לעולם התחי' הוא דבג"ע כתיב מי יעלה בהר ה' גו' נקי כפים ובר לבב כו', דיש כמה תנאים בכדי שיוכל לעלות בג"ע... ויש שזוכים לעלות רק לג"ע התחתון ולג"ע העליון אינם זוכים... וכללות הגילויים בג"ע הוא רק לנשמות ולא לגופים. ובעולם התחי' היינו תחה"מ, אמרו כל ישראל יש להם חלק לעוה"ב שהכל יבואו לגילוי תחה"מ, והגם שיהי' בזה דין ומשפט ועוד קשה יותר מכמו הדין ומשפט שעל הגילויים דג"ע... וכללות הגילוי יהי' לנשמות בגופים דוקא. עכ"ל.

ויסוד לדברים אלו בדרוש רבינו הזקן ד"ה להבין ביאור ענין האבות ה"ה המרכבה (בתורת אור פ' יתרו) ס"ג-ד, וז"ל: ענין עוה"ב שהוא ג"ע ותחה"מ ומבוואר במפרשים' וברמב"ן בשער הגמול שעיקר השכר עוה"ב הוא בתחה"מ, שמעלת תחה"מ היא יתרה מג"ע העליון. והנה בג"ע יושבין נשמות הצדיקים בלא גופות... ותחה"מ הוא שיעמדו בגופיהם... אפילו פושעי ישראל מלאים מצות כרמון ולכן כל ישראל יש להם חלק לעוה"ב בתחה"מ חוץ מאותם שזמנו חכמים. עכ"ל.

וראה ג"כ בלקו"ת פ' שלח רד"ה אני ד"א (הראשון)* וד"ה אני ד"א (השני) סס"ג*.

וכיון אשר כמה מאמרים הנה, בהשקפה ראשונה, סותרים הם את הנ"ל, הנני להעתיק בזה איזה ממרז"ל אשר, לפענ"ד, שימשו יסוד להאמור בדרושי דא"ח אלו, ולבאר ולתרץ מה שיש להקשות ע"ז.

* * *

1. ראה מפרשי המשנה סנהדרין ר"פ חלק, רס"ג בס' האמונות והדעות סוף מאמר תחה"מ, נ"כ הרמב"ם הל' תשובה פ"ח ט' ועוד. וכבר השיב לאלו החולקים על הדעה המובאת בפנים - בס' עבודת הקדש ח"ב פמ"א-מג, הובא בקיצור בשל"ה בהקדמת חלק בית דוד.

והנה בימים ההם הי' מקום לדעות מחולקות בענינים האלו, אבל אחרי אשר נגלה דבר ה' אל - (ל' הרח"ו בהקדמתו לשער ההקדמות) - "עיר וקדיש מן שמיא נחית הרב הגדול האלהי החסיד מו"ר כמהר"ר יצחק לוריא אשכנזי זלה"ה מלא תורה כרמון במקרא במשנה בתלמוד בפלפול במדרשים והגדות במעשה בראשית במעשה מרכבה" וקבלוהו כל ישראל עליהם לפוסק אחרון בכל עניני סתרי תורה וסודותי" - אין מקום כלל למחולקות והלכה כדברי האר"ז, שהיא היא הדיעה המובאת בפנים וכמבוואר לקמן.

וראה ג"כ בלקו"ת פ' שלח רד"ה אני ד"א (הראשון): הנה כתיב היום לעשותם היינו בעוה"ז ולמחר לקבל שכרם היינו בג"ע ותחיית המתים ועיקר קיבול השכר הוא למתן תורה.

וד"ה אני ד"א (השני) סס"ג: ועיקר הגילוי יהיה לע"ל בתחה"מ כשיתעלו כל נשמות ישראל כי לא ידח ממנו נדח כתיב כולך יפה רעיתי... שיהיה גילוי אור א"ס למטה בגופות דייקא במדרגא יותר גבוה גם מג"ע העליון שהרי אפילו הצדיקים הגדולים אברהם ומשה שהם ברום המעלות שבג"ע העליון יתלבשו בגופות ויקומו בתח"ה וכו' והיינו מפני שבעוה"ז יכול להיות גילוי גדול יותר משום דנעוץ סופן בתחילתן וסוף מעשה עלה במחשבה תחילה.

א. והנה בתחלה יש לברר מש"ס ופוסקים, אשר אפשר הדבר שגם רשעים גמורים חמורים² יבואו סוף סוף לזכות בתחה"מ (משא"כ בג"ע, כנ"ל). והוא:

(א) תנן (סנה' ז, א) כל ישראל יש להם חלק לעוה"ב כו' ואלו שאין להם חלק כו' ירבעם אחאב ומנשה כו'. ופסק הרמב"ם (הל' תשובה פ"ג) שכל ישראל יש להם חלק לעוה"ב אע"פ שחטאו כו' ואלו הן שאין להם חלק כו' במה דברים אמורים שכל אחד מאלו אין לו חלק לעוה"ב, כשמת בלא תשובה, אבל אם שב מרשעו כו' אפילו כפר בעיקר כל ימיו ובאחרונה שב (עיין ירושלמי פאה פ"א ה"א*) יש לו חלק לעוה"ב כו'.

ומוסיף והולך: כל הרשעים והמומרים וכיו"ב שחזרו בתשובה כו' במטמוניות כו' אע"פ שעדיין שובב הוא שהרי בסתר שב ולא בגלוי מקבלין אותו בתשובה. עכ"ל.

(ב) למטה מזה: מי שלא שב אפילו בסתר כי אם מת ברשעו, אם יש לו תרופה.

אמרו"ל (סנה' קד, א) ברא מזכי אבא, פי' שאם הבן צדיק מביא לחיי עוה"ב את אביו, שכבר מת וצריך הי' להיות נמנה בין אלו שאין להם חלק לעוה"ב, והיינו אפילו בלא תפלה ע"ז מצד הבן, כי בתפלה גם אבא מזכה ברא, וכמוש"כ בתירוץ שני בתוד"ה דאתי* (סוטה י, ב)³.

ולא עוד אלא שאפי' השתדלות ותפלת אחרים, שאינם קרוביו, מהני, וכדאי' בחגיגה (טו, ב) הדועיל ר' יוחנן לאלישע אחר (ואפילו להביאו לג"ע) אף שלא הי' קרובו ולא תלמידו⁴.

2. ראה יבמות לב, ב. סנהדרין מז, א.

3. עיין עד"כ ב' בס' ראשית חכמה פרק גידול בנינים ובס' חנוך לנער - לכ"ק אדמו"ר מהרש"ב נ"ע - ע' 19 ואילך.

4. ולכאורה צ"ע, דכיון דר"י לא היתה לו שייכות מיוחדת לאלישע בן אבוי, א"כ מפני מה דוקא ר"י בקש להצילו וגם הצילו. ו"ל דהנה הגורם לאחר שיצא לתרבות רעה, פי' רז"ל כמה סבות שאירעו לו בזמנים שונים. - ומסתבר לומר דלא פליגי במציאות, ומר אמר חדא ומר א"ח ולא פליגי או דפליגי איזה סבה היא העולה על כולנה, אבל כולוהו איתנהו בי' והא והא גרים - וסיבה הראשונה לכולם הי' מה שהריחה אמו כשהיתה מעוברת ממנו והוכרחה לאכול מאותו המין (כ"ה גירסת תוד"ה שובו - חגיגה טו, א - בירושלמי. וכ"ה במ"ר רות ג, יג וקה"ר ז, ח וביל"ש

אבל אם שב מרשעו וכו' (עיין ירושלמי פאה פ"א ה"א): הרי שהיה אדם רשע גמור כל ימיו ובסוף עשה תשובה הקב"ה מקבלו מה טעם ובשוב רשע מרשעתו וגו' אמר ר' יוחנן ולא עוד אלא כל העבירות שעשה הן נחשבות לו כזכויות מה טעם מור ואהלות קציעות כל בגדותיך כל בגידות שבגדת בי הרי הן כמור ואהלות וקציעות רובי זכויות ומעוטי עבירות נפרעים ממנו מיעוט עבירות קלות שעשה בעולם הזה. . אבל רובי עבירות ומעוטי זכויות נותנין לו שכר מצות קלות שעשה בעוה"ז בשביל ליפרע ממנו משלם לעולם הבא אבל הפורק ממנו עול והמיפר ברית והמגלה פנים בתורה אע"פ שיש בידו מעש"ט נפרעים ממנו בעולם הזה והקרן קיימת לעולם הבא. . מה אנן קיימין אם כשעשה תשובה אין כל דבר עומד בפני בעלי תשובה אלא כי אנן קיימין באותו שלא עשה תשובה ומת ביסורין.

וכמוש"כ בתירוץ שני בתוד"ה דאתי* (סוטה י, ב): ואי קשיא הא אמרו בחלק ברא מזכי אבא אבא לא מזכי ברא. . א"נ מצוי למימר הא דאמר אבא לא מזכי ברא היינו משום כבוד האב אין מונעין מלמנותו עם רשעים בלא תפלה אבל תפלה מועלת ודוד התפלל על אבשלום.

- אלא שאין תפלת אחרים יפה כ"כ כמו תפלת הבן והאב, כי כמה מעלות בתפלה בהתאם לאיש המתפלל, מקום התפלה ועוד. ואכמ"ל -

עוד יש להביא רא"י דתפלת אחרים מהני אף לאחר מיתה, מהא דאיתא בספרי ס"פ שופטים שלכל יוצאי מצרים שמתו כבר יש כפרה ע"י שזקני בית דין דעיר אחת היו מביאין עגלה ערופה. וראה בסו"ס חסידים, במפרש שם בזה.

ואפשר ה"י לחלק מנדר"ד, דשאני התם שב"ד הם שלוחי כל העיר ובעיר זו אירע העון וא"כ אינם אלא מסלקים מעל יוצאי מצרים ומכפרים עליהם על העון שעשו משלחיהם.

אבל לא משמע כן כיון דמספרי זה למדו לדור צדקות בעד המתים, כדאיתא באו"ח (סו"ס תרכ"א), ומנהג ישראל לדור גם בעד מתים שאינם קרוביו.

ובכל אופן אינו דומה ממש לנידון דידן, כי שם קאי במתים צדיקים דמשערינן שאם היו בחיים היו הם נותנים לצדקה, אבל לרשעים לא מהני, וכמ"ש במג"א שם.

ג) למטה מזה: מי שהוא מסוג אלו שאין להם חלק לעוה"ב ולא שב ולא התפללו עליו ולא נתנו צדקה עבורו אין לו חלק לעוה"ב דוקא כשלא נפרעו ממנו לאחר מיתה, אבל אם נפרעו ממנו הפרעון מצילו ומועיל לו, וכמרז"ל (סנה' מז, א) סימן יפה למת שנפרעין ממנו לאחר מיתה (דיש לו כפרה בכך, רש"י). ואפילו ברשעים חמורים ביותר מהני להו, כדאיתא שם (קג, ב ושם) שיהויקם ראוי ה"י למנותו עם ירבעם אחאב ומנשה - ואדרבה הכעיס עוד יותר ממנשה - אלא שנתכפר לו ע"י שנתבזה אחרי מיתתו.

וגדולה מזה מצינו בירושלמי (כלאים פ"ט ה"ג) דאפילו ירבעם וחבריו שמנו באותן שאין להם חלק לעוה"ב, הנה ע"י אשר - שנים רבות אחרי מיתתן - נשרף גופן נעשית בהם מדת הדין ובצירוף זכות הארץ יזכו לתחי⁵.

שם. ועיי"ג לקמן ע' רלח בזה). והנה מאורע זה יכול לשמש טענה להקטין אשמת אלישע ב"א. אבל, ע"ד שארז"ל (יומא לה, ב) הלל מחייב את העניים כו' כיון שגם הוא ה' עניי ובכ"ז כו', הרי גם בנדר"ד ר' יוחנן מחייב את אלישע ב"א כיון שגם הוא, אמו כשהיתה מעוברת ממנו הריחה כו' ובכ"ז כו' (יומא פב, ב עיי"ש. וביל"ש קהלת בנוגע לאמו של אלישע: ולא היתה יכולה להכיל עד כו'). ולכן בקשת איש אחר לא ה' מועיל כ"כ לאלישע ב"א, אחרי דעובדא דר' מחייב אותן, ודוקא ר"י הצילו, כיון שגם הוא שהי' יכול להיות קטיגור נעשה סניגור. וק"ל.

5. אין להכריח דסוגיית הירושלמי בזה היא דלא כהלכתא כי הש"ס דידן פליגי עלי', וכדאיתא בר"ה (יז, א) אבל המינן כו' ושחטאו והחטיאו את הרבים כגון ירבעם בן נבט וחבריו יורדין לגיהנם ונדונין בה לדורי דורות, (ועיין לקמן ג"כ בזה) - די"ל דלא פליגי, ובר"ה כגון קאמר אבל לא הם ממש, כיון דבהם נעשה מדת הדין לאחר זמן.

ועיין בסנה' (קד, ב) דורשי רשומות היו אומרים כולן (אפילו ירבעם וחבריו) באים לעוה"ב. ומשטחיות ל' הסוגיא שם משמע דפליגי אמתני'. אבל אין נ"ל דהאמוראים דהסוגיא בירושלמי ס"ל כדורשי רשומות ופליגי אמתני' דאין להם חלק - דמדאינו מוכיר בירושלמי מתני' דחלק כלל משמע דאינו ענין להשאלה. והטעם הוא כנ"ל, שלאחר זמן נפרעו מהם ובהא גם מתני' דחלק מודה. והשאלה והספק שנסתפקו בירושלמי הוא רק אם הפרעון והזכות מספיקים הם.

- ואין להקשות דא"כ מאי שנא ירבעם וחבריו דמנו אותם במתני' שאין להם חלק לעוה"ב, אף שנתכפר להם אח"כ, ולא מנו את יהויקים.

דאינם דומים זל"ז: ביהויקים הא דקבורת חמור יקבר הי' זה גזר דינו שלו על עשית החטא ובחיוו כבר נגזר עליו, משא"כ בירבעם וחבריו שלא הי' עונש השריפה עליהם כי אם על ארץ ישראל ולאחר כמה שנים, אלא שהם היו קבורים שם ובמילא גם גופם נשרף, ולכן עד אז ומצד עצמם חל עליהם הענין דאין להם חלק לעוה"ב.

* * *

ב. לאחר שנת"ל אפשריות הדבר יש להביא רא' שיהי' כן, שכאו"א מישראל, יהי' מי שיהי', יתאחד סוף סוף בשרשו ומקורו, והוא:

נת"ל דתשובה לכל מהני. והנה ארז"ל (רמב"ם הל' תשובה פ"ז ה"ה וכדעת ר' יהושע בסנה"צ, ב): וכבר הבטיחה תורה שסוף ישראל לעשות תשובה בסוף גלות.

והנה יכול האומר לומר, שבכנה"ל הנה, כמו בכ"מ הרי גם פה, התורה על הרוב - רוב בני' - תדבר, ואין מזה רא' שכאו"א מישראל, ואפילו רשעים גמורים, ישובו. אבל מבואר הדבר בערובין (כא, ב) דקאמר שם: תאנים הטובות אלו צדיקים גמורים תאנים הרעות אלו רשעים גמורים, ושמא תאמר אבד סברם ובטל סכויים ת"ל הדודאים נתנו ריח אלו ואלו עתידים שיתנו ריח.

עוד יש לחלק בין מתני' לירושלמי: דבחלק קאי בתחה"מ לנשמתם ולהגוף שלהם גם יחד וע"ז קאמר דירבעם וחבריו אינם קמים כי גופם כלה. ובירושלמי קאי בנשמתם שהיא תקום לתחה"מ אבל בגוף אחר, וע"ד מ"ש בס' הגלגולים פ"ה ובשער הגלגולים הקדמה יא - הובא דבריהם לקמן ס"ד, עיי"ש.

וסמוכים לדבר דהמשנה אין להם חלק לעוה"ב ג' מלכים ירבעם כו' אינה מדברת בנשמתם, הוא ממשנה חברתה באותו פרק ובאותו ענין גופו, דאיתא שם (קז, ב) דור הפלגה אין להם חלק לעוה"ב. והקשו מזה (תורת שמואל - לאדמו"ר מהר"ש נ"ע - שער ואו"פ"ד. וכ"ה בדרוש דש"פ צו תרל"ט) על מ"ש בפע"ח (שער חהמ"צ פ"א) שישראל שבמצרים היו גלגול דור הפלגה. והתירוץ הוא שפי' המשנה הוא שגופן לא יתוקן לעולם, אבל נשמתן נודככה בשעבוד מצרים.

- ועד"ז צריך לתרץ, לפי דעת רע"ק דאמר (במשנה שם) שדור המדבר אין להם חלק לעוה"ב, מש"כ (ש' הלקוטים שמות ג. ד, ש' הגלגולים הקדמה כ') אשר דור המדבר יתגלג בדרא בתראה. ויעויין בס' עשרה מאמרות מאמר חקו"ד ח"ב פ"ח שפי' דעת רע"ק באופן אחר -

שוב מצאתי ג"כ בפי' המשנה (שם) מרגלים אין להם חלק לעוה"ב, דמפרש בזהר (ח"ג רעו, א): לקו בגופייהו ומיתת גרמייהו מיתו. וביאר במקדש מלך שם: מיתת גרמייהו הוא האמור במשנה שאין להם חלק לעוה"ב שר"ל שלא יקום גופם בתחי' אבל נשמתם נתגלגלה. (ולפ"ז סרה קושית הניצוצי אורות שם).

ובמג"ע אופן קנה (הובא בילקוט חדר סוף מע' דוד): גם ירבעם יתוקן לעתיד כו' ניצוץ שלו של קדושה. ויל"פ כונתו על הנשמה לבדה.

אבל פשטות הסוגיא בירושלמי משמעותה אשר ירבעם וחבריו גם גופם קם בתחה"מ. עיי"ש.

ובכל אופן שנפרש דעת הירושלמי, הרי הסוגים שמנו חכמים שאין להם חלק לעוה"ב - גופם כלה אבל נשמתם קמה בתחה"מ, וכנ"ל בס' ובשער הגלגולים.

ומדקאמר שיתנו ריח - ראי' ג"כ שאין לומר שרק יפסוק דינם ויהיו לא חיים ולא נדונים ושרוים בלא טובה ובלא רעה - כל' התוד"ה (ב"מ נח, ב). - ועיין שבת (פח, ב) ע"פ עד שהמלך במסכו נרדי נתן ריחו*, ובפירש"י (שה"ש ז, יד) הדודאים נתנו ריח הטובות והרעות... אלו פושעי ישראל... כולם מבקשים פניך ועל פתחינו כל מגדים יש בידנו שכר מצות הרבה, עכ"ל. והוא כנ"ל, שאפילו פושעי ישראל יש להם חלק לעוה"ב מפני שהם מלאים מצות כרמון.

עוד שם בעירובין (יט, א) דקרא (ישעי' בסופו) ויצאו וראו גו' ואשם לא תכבה קאי במושעי אוה"ע, אבל פושעי ישראל מיחייבו רק ההוא שעתא בגיהנם ואתי אברהם אבינו ומפיק להו (היינו שפוסק דינם. ועוד זאת) ומקבל להו, בר מישאל שבא על הנכרית כו'. וגם בזה פי' בתוד"ה חוץ (ב"מ נח, ב)* דהכונה היא דישאל הבא על הנכרית אינו עולה מיד אלא שוהה שם יב"ח.

אלא שראי' זו יש לדחות ע"פ מ"ש בתוד"ה פושעי (סוף חגיגה)* דלא קאי על פושעי ישראל בגופם, ובכ"ז לא יקשה על התוס' בחגיגה למה מפרש - בעירובין - קרא דישעי' במושעי אוה"ה ולא במושעי ישראל בגופם, כי זוהי אוקימתא מרווחת יותר, ודוחק. וצע"ק בדברי תוס' הנ"ל מתוד"ה כי (ר"ה יז, א)*.

והנה בנין אב מקרא שכאור"א מישאל יתדבק בשרשו הוא מה שנאמר (ש"ב יד, יד) וחשב מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח, והובא פי' בשו"ע אדה"ז הל' ת"ת (פ"ד ס"ג): רשע יחזור בתשובה בגלגול זה או בגלגול אחר כמ"ש כי לא ידח ממנו נדח. ובתניא (ספ"ל ט): שבדאי סופו לעשות תשובה בגלגול זה או בגלגול אחר כי לא ידח ממנו נדח. ועי"ג"כ לקמן בזה.

(וצע"ק ברמב"ן ש' הגמול ד"ה ועכשו נחזור, שכתב: לבלתי ידח ממנו נדח אלא לאותן שאינן עומדין בדין שנכרתין בו ואובדין שם).

ועיין שבת (פח, ב): עד שהמלך במסיבו נרדי וגו' אמר רב ועדין חביבותא היא גבן דכתי' נתן ולא כתב הסריח [נתן - עזב ריחו הטוב לאחרים: ועדיין חביבותא היא גבן - אע"פ שהמקרא מספר בגנותו הראה לנו לשון חיבה מדלא כתיב הסריח, רש"י].

בתוד"ה חוץ (ב"מ נח, ב): חוץ מג' שיורדין ואין עולין. אין לפרש דאין עולין לעולם... אלא ה"פ כל היורדין עולין מיד ואין אור של גהינם שולט בהן... ויש שעולין לאחר י"ב חדש... והא דלא חשיב הבא על הכותית דאמר בעושין פסין דלא מסיק ליה אברהם אבינו דממשכה ערלתיה ולא משקר ליה דלא חשיב אלא הני דבשביל עבירה זו לבדה אין עולים... אבל הבא על הכותית אינו נענש אם לא שיש בידו עבירות אחרות... אלא שעבירה זו גרמה לו דאין אברהם אבינו מעלהו מיד אלא שיהיה שם י"ב חודש.

ע"פ מ"ש בתוד"ה פושעי (סוף חגיגה): פושעי ישראל אין אור של גהינם כו'. נראה לי דלאו בפשעי ישראל בגופן דהא אמרינן בראש השנה פושעי ישראל בגופן גיהנם כלה והם אינם כלים אלא במושעי קצת קאמר.

וצע"ק... מתוד"ה כי (ר"ה יז, א): והא דאמר ריש לקיש בסוף חגיגה פושעי ישראל אין אור של גיהנם שולט בהם הא אמר עלה בריש עושין פסין דנחית אברהם ומסיק להו.

* * *

ג. והנה כשנעמיק בטעם הדבר, במילא יובן שהוא מוכרח להיות כן.

והנני להעתיק בזה - כיון שאינו ספר מצוי - ל' עמק המלך (בתחלתו ש' תקוני התשובה ספ"ג) וז"ל: ועתה בנינים שמעו לי יראת ד' אלמדכם ואהבתו הק' עמנו בני א-ל חי, למה לו כולי האי לטרוח עצמו ברשעים האלו המכעיסים אותו בכל עת ובכל רגע, ב' תשובות בדבר התשובה הא' כו' אע"פ שהם רשעים גמורים כו' ניצוצי קדושה בהם כו' שהם נצר מטעי כו' והיא חלק אלקה היא נצחי כו' והנשמות הם רושם אור עצמותו וכל (אולי צ"ל "דכל") הנופח מעצמותו הוא נופח כו' ועוד טעם שני מעשה ידי להתפאר כו' הק' הוא ומעשה ידיו חיים וקיימים לעד ולעולמי עולמים ואי אפשר שתבטל כו'.

והתשובה השנית היא תועלת תפלת אאע"ה כו' והראה לו הק' גיהנם ושעבוד מלכיות כדי שעל ידם יצורפו ויתלבנו כל האובדים האלו כו' כי לא כלו רחמיו על כל היצור.

ועד"ז כ' שם בש' עולם התווה פל"א.

עוד כ' (בשער או"א ספמ"ו): לבלתי ידח ממנו נדח כו' וכל כך למה מפני שהק' עצמו בנה עולמות והחריבן להיות טו"ר בעולם גברה בהם הרע כ"כ עד שיורש גיהנם כו' ומפני שהוא גרם בניזקין לכן מוריד שאול ויעל ומעלה אותם כו' והם ילכו מחיל אל חיל עד הגיעם אחר זמן רב להמנות עם הצדיקים כו'.

ובמדרש שמואל ריש מס' אבות בפ' משנת כל ישראל כתב וז"ל: עולם הבא הנזכר כאן הוא עולם התחי' ולא ישא אלקים את נפש הרשע עד כי ברוב הימים ימצאנה מטוהרה ואז נגנות במחיצת הצדיקים כו' וכן ע"ז הדרך לכל הנשמות עד שיתוקנו כולם כו' וז"ש הכתוב ועמך כולם צדיקים כלומר בהכרח יהיו כולם צדיקים לפי שהוא ית' חשב מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח, עכ"ל.

ועד"ז הוא באלשיך פ' שמיני*.

באלשיך פ' שמיני: והוא מאמר התנא אשר אמר כל ישראל יש להם חלק לעה"ב שנאמר ועמך כולם צדיקים וכו'. בשום לב א' אל אומרו לעה"ב ולא אמר בעה"ב. ב' מה ענין החלק הזה היה צודק יאמר זוכים לעולם הבא. ג' הראיה שמביא באומרו ועמך כולם צדיקים וכו'. שאדרבה ענין הכתוב יראה כי כשהם כולם צדיקים יירשו ארץ. אך לא שיחייב שיהיו כולם צדיקים שאם כן בטלה הבחירה. ד' קשה בין לאשר אמר כל ישראל יש להם חלק לע"ה. בין על הפסוק עצמו שאמר ועמך כולם צדיקים. שהרי כמה רשעים יש בכל דור. אך הדבר הראשון שיפול לבדם עליו הוא לומר אל יתייאש איש מלזכות לע"ה היא הנפש הרוחניות כי היא חלק אלוה ממעל שהיא תתקנו עד אשר יזכה לע"ה. ושיעור הענין כל ישראל יש להם בעצמם חלק. הוא חלק אלוה ממעל לבוא לע"ה. והביא ראיה שנאמר ועמך כולם צדיקים לעולם יירשו ארץ. שהיא ארץ העליונה שהיא ירושת' עולמית. וש"ת איך ייתכן יהיו כל ישראל צדיקים והלא כמה וכמה רשעים בעולם. לז"א נצר מטעי כו' לומר אל תתמה. כי אם יש בלתי צדיקים כעת. הלא לא ייבצר מהיות צדיק כל איש ואיש מישראל. כ"א הם עקורים וטמאים חלאת

ויסוד לדברי כהנ"ל הוא בליקוטי הש"ס להאריז"ל מס' אבות, וז"ל: כל ישראל יש להם חלק לעוה"ב כו' רק שזה יתקן עצמו בזמן מועט וזה בזמן מרובה אבל סופם הוא להמנות עם הצדיקים ומשום זה שהקב"ה כביכול מטריח את עצמו עם רשעים כאלו לתקנם כו' ולמה כן בשביל שהם נצר מטעי שהוא נצחיי והם רושם אור עצמותו וכל הנופח מעצמו הוא נופח. עכ"ל.

ויעוין ג"כ ברמב"ן בש' הגמול (הובאו דבריו לקמן) שכתב: הנפש שהיא עליונה אי אפשר שתהי' בטלה ואובדת כו'.

* * *

ד. אחרי שבסעיפים הקודמים נתבאר: א) אשר אפשר הדבר שכאו"א מישראל, יהי' מי שיהי', יזכה לתחה"מ. ב) כי מבואר בכ"מ שיהי' כן. ג) כי מוכרח הוא שיהי' כן,

נבוא בזה לתרץ מרז"ל הנראים כסותרים להנ"ל.

ויבוארו כאן אחדים ממרז"ל אלו, ומהם יובן להשאר:

א) תנן (סנה' ז, א) כל ישראל יש להם חלק לעוה"ב כו' ואלו שאין להם חלק כו'.

ואף לפי מה שנת"ל בס"א, אשר תשובה, פרעון לאחר מיתה, או תפלה וכיו"ב מהני שיזכו גם אלו לעוה"ב,

הרי עכ"פ אלו מסוג זה שלא עשו תשובה ולא נפרעו מהם ולא התפללו בעדם לא יקומו בתחה"מ -

- והרי כן כתב ג"כ בדרוש להבין ביאור ענין האבות (שהובא בס"א) דכל ישראל יש להם חלק לעוה"ב בתחה"מ לבד מאותם שמנו חכמים -

וה"ז סותר למשנת"ת סעיף ג' שכל נשמה בהכרח הוא שהיא נצחית וא"א שתתבטל כי היא נצר מטעי כו' וסו"ס תמנה עם הצדיקים. וכמו שאין אף נשמה אחת שאינה, ח"ו, נצר מטעי ומעשה ידי כו', כמו"כ א"א שתהי' אפילו נשמה אחת שתאבד ולא תקום בתחה"מ.

ודוחק גדול לומר אשר איש כזה, שיהי' מן הסוג שאין לו חלק לעוה"ב ולא יפרעו ממנו ולא יתפללו בעדו וכו', לא הי' ולא עתיד להיות - אף שבכמה ענינים, ומהם גם כאלו שנתבארו בכתוב ובש"ס באריכות, אמרז"ל עליהם שלא היו ואינם עתידים להיות* (סנה' עא, א)⁶.

עוון עתה הנפש מהיותם מנצר מטעיו יתברך העליונות. אחר שמראשיתו כשנצבר עפרו הוא ברא את העולם שמשם כולנו. להיותו מעשה ידיו גם כן. מעותד להתפאר הנפש והחומר הנזכר מחלאתם יש עודנו בחיים ויש על ידי גלגולים עד אשר יטהר ויהיה צדיק. נמצא שהטיב אשר דברו באמרו ועמך כולם צדיקים. לבלתי יידח ממנו נידח ויובטחו להתקן ולהתפאר ע"י מה. שלכל ישראל יש להם חלק לעולם הבא כמדובר. . שלא ישקוט הוא יתברך עד אשר כל אישי ישראל יהיו צדיקים. כי חושב הוא יתברך מחשבות לבלתי יידח ממנו נידח...

- אבל באמת אין בזה סתירה. הדנה תחה"מ האמור בכל מקום היינו לנשמה עם הגוף שניהם יחד, וכנ"ל בתחלת מאמר זה,

ואותן שמנו חכמים שאין להם חלק לעוה"ב היינו שהגוף שלהם כלה ונאבד, אבל הנשמה, שהיא נצר מטעי כו', תקום לתחי' בגוף אחר⁷. ומבואר זה בשער הגלגולים הקדמה יא' ובס' הגלגולים פ"ה, וז"ל: אם הניצוץ (נשמה הפרטית)... חטא חטא א' מאותן חטאים שגופיהם כלה ב"מ ואבד ואין לו תחה"מ אז כיון שאותו גוף כלה הנה הניצוץ... מתגלגל בגוף ההוא השני והוא יקום בתחה"מ עם כל חלקי הניצוץ וגוף הראשון נאבד ונכרת⁸.

(ב) (תענית ז, א) א"ר אבהו גדול יום הגשמים מתחה"מ דאלו תחה"מ לצדיקים ואלו גשמים בין לצדיקים בין לרשעים. ואף דמסיים שם ופליגא דר' יוסף, הרי מדהביא הרמב"ם (בפיה"מ כל ישראל)* דעה זו של ר"א⁹ משמע דס"ל להלכתא כותי'. וא"כ זהו סותר להמסקנא דלעיל

6. עד"ז הוא ג"כ במכות (ז, א) אילו היינו בסנהדרין לא נהרג אדם מעולם ובזבים (פ"ב מ"ב) אין אחריות זבים עליכם. צע"ק במנחות (לז, א) או קום גלי. ולהעיר מב"ב (כג, ב) נדה (כד, א). ועייין בקו"א לתניא ד"ה ולהבין פרטי ההלכות. ואכ"מ.

7. לפי המבואר בזה, הרי הבבא ואלו שאין להם חלק לעוה"ב - אינה בניגוד גמור לרישא דמתני' כל ישראל יש להם חלק, כי ביחס לנשמתם הנה גם הנמנים באותם שאין להם חלק, גם הם נשמתם יש להם חלק לעוה"ב. ובזה י"ל דיוק לשון המשנה כל ישראל יש כו' ואלו שאין להם כו' - אף שביטוי הרגיל בכגון זה במשנה, והוא לשון קצרה, הוא: כל כו' חוץ.

- ואין לומר שחורר עוה"פ ומבאר ואלו שאין להם חלק לעוה"ב, מפני שהפסיק בינתיים, בהבאת הראי' שנאמר ועמך כו' להכלל: כל ישראל כו' - שהרי במשנה ריש זבחים ומנחות מפסיק ג"כ בין הכלל והיוצא מן הכלל, בביאור דיני הכלל (וראה ג"כ יבמות פ"ב מ"ה) ובכ"ז מסיים: חוץ כו'. כן אין לומר שהוא מפני דנפישין מילין דאלו שאין להם חלק לעוה"ב - שהרי כן הוא ג"כ במשנה ריש חגיגה (וזבחים ומנחות הנ"ל) ובכ"ז איתא שם חוץ כו' - אלא הטעם הוא שיתבת חוץ משמעותה חוץ היוצא מן הכלל לגמרי, משא"כ הלשון ואלו כו'.

8. בשער מאמרי רז"ל להאריז"ל (סנה' ז, א) ובשער הגלגולים הקדמה כד' מבואר חלוק בין נשמות כל ישראל שיש להם חלק לעוה"ב ואותן שמנו חכמים שאין להם חלק. ואין מזה סתירה מה שנתבאר בפנים דנשמות כל ישראל, באין יוצא מן הכלל, יזכו בתחה"מ,

כי מבואר שם - בכתבי האריז"ל אלו - שמדבר בשכר הנשמות ובעולם הבא היינו עולם הבא בעת ותיכף אחר פטירתן, שג"ז נכלל בשם עוה"ב כנ"ל בד"ה להבין ביאור ענין האבות (ועייין רמב"ם הל' תשובה פ"ח ה"ח ונ"ב. ודבריו מתאימים בזה למ"ש במדרש ר"נ בן הקנה והוא בהשמטות לזהר ח"א רס"ה ע"א מס' הבהיר והובא ברמב"ן ש' הגמול ובעקרים. ובס' עבוה"ק שם חלק ע"ז, וצ"ע) ולא קאי בעולם התחי', בשכר נשמות בגופים, כלל.

9. וצ"ע שהרמב"ם מביא דעה זו מבראשית רבה (פי"ג, ג, וא"ו. עיי"ש ביפה תואר) ולא מתענית.

שבכמה ענינים . . אמרז"ל עליהם שלא היו ואינם עתידיים להיות (סנה' עא, א): בן סורר לא היה ולא עתיד להיות ולמה נכתב דרוש וקבל שכר . . עיר הנדחת לא היתה ולא עתידה להיות ולמה נכתב דרוש וקבל שכר . . בית המנוגע לא היה ולא עתיד להיות ולמה נכתב דרוש וקבל שכר.

מדהביא הרמב"ם (בפיה"מ כל ישראל) דעה זו: ותחית המתים יסוד מיסודות תורת משה רבינו . . אלא שהיא לצדיקים, ולשון בראשית רבה גבורת גשמים לצדיקים ולרשעים ותחית המתים לצדיקים בלבד.

דכאו"א יקום בתחה"מ. וביותר תגדל הסתירה על פי הגירסא בתענית (שם): דאלו תחה"מ לצדיקים גמורים (כן הובא בס' העקרים מ"ד פל"א* ובס' עבוה"ק ח"ב פמ"ב) ובפרט ע"פ מ"ש בתניא (פ"י ופי"ד*) ביאור מהות צדיק גמור שע"ז אמר רשב"י ראיתי בני עלי' והן מועטין כו' והוא מעין עוה"ב כו'.

אבל - מאמר ר"א בלאה"כ דורש ביאור כדי שלא יחלוק על המשנה דכל ישראל יש להם חלק לעוה"ב ואינו ממעט במשנה אלא האומר אין תחה"מ מן התורה וכו'.

וע"כ צ"ל דצדיקים דקאמר ר"א הן הם צדיקים דקרא דועמך כולם צדיקים שזה קאי על כל ישראל, לבד מאותן שמנו חכמים, וכמ"ש ע"ז המפרשים כמה טעמים שכל ישראל צדיקים הם¹⁰. וע"פ מ"ש בס"ג יש להוסיף ביאור בזה, דהנה נת' שם דקודם שיזכו לתחה"מ יצטרפו ויתלבנו ויוטרו מעונם עד שיהיו במעלת צדיקים, ורק אז ירשו ארץ. נמצא דכל שיהי' להם חלק לעוה"ב יבואו למעלת צדיקים גמורים (וכנ"ל בתניא שצדיק גמור זהו מעין עוה"ב) מקודם ואח"כ יקומו בתחה"מ. נמצא מבואר מאמר ר"א בהתאם לכהנ"ל.

ג) בכרת דע"ז וכיו"ב אמרו"ל (סנה' סד, ב) הכרת תכרת הנפש גו' הכרת בעוה"ז תכרת בעוה"ב. וברמב"ם (תשובה רפ"ח) כתב: הרשעים כו' יכרתו וימותו כו' נכרת ברשעו ואבד ככהמה וזהו כרת כו'.

ואף שהרמב"ן בשער הגמול (הובאו דבריו בשינוי ל' קצת במפרש על הרמב"ם שם) אין דעתו כן, וכמ"ש וז"ל: הכרת כו' זאת הנפש שהיא עליונה א"א שתהי' בטלה ואובדת ולא שתשוב בהמית ותצטרף אל היסודות הארבע כו' (אלא הנפש לאחר מיתה) נמשכת בדעתה להתעלות ולהדבק בעליונים כשאר כל הדברים שתולדותם לשוב (ליסודם) ועובי הגסות וגסות החטאים שהבדיל בינה ובין יוצרה מונעים אותה כו' וזה מענין הכרת שהוא לומר שהיא נכרתה מיסודה,

אבל בכ"ז גם הוא כותב שם: והרשעים הגמורים החמורים שנדונין לדורי דורות כו' כדכתיב כי תולעתם לא תמות כו' -

וכונתו בזה למינים מסורות והאפיקורסים כו' שעליהם אמרו"ל (ר"ה יז, א) יורדין לגיהנם ונידונין בה לדורי דורות כו' גיהנם כלה והן אינן כלין.

10. ראה ג"כ בזה זח"א צג, א ור"פ נח ובאור התורה להצ"צ שם.

כן הובא בס' העקרים מ"ד פל"א: הרי המדריגא ההיא אינה מושגת אלא לצדיקים גמורים בלבד כמו שאמרו גבורת גשמים לצדיקים ולרשעים תחיית המתים לצדיקים גמורים בלבד.

ע"פ מ"ש בתניא (פ"י ופי"ד) ביאור מהות צדיק גמור: בפ"י: אך על מעלת צדיק גמור הוא שאמר רשב"י ראיתי בני עליה והם מועטים כו' שלכן נקראים בני עליה שמהפכין הרע ומעלים אותו לקדושה . . ועוד נקראים בני עליה מפני שגם עבודתם בבחי' ועשה טוב בקיום התורה ומצותיה הוא לצורך גבוה ומעלה מעלה עד רום המעלות ולא כדי לדבקה בו ית' בלבד לרוות צמאון נפשם הצמאה לה' כמ"ש הוי כל צמא לכו למים וכמ"ש במ"א אלא כדפירשו בתיוקונים איזהו חסיד המתחסד עם קונו עם קן דיליה לייחדא קב"ה ושכינתי' בתחתונים.

- ועיין בלקו"ת להאריז"ל פ' בא, ס' הליקוטים פ' לך לך*, ס' הגלגולים פ"ו, וז"ל: הענין של כרת אינו אלא בחלק הנפש כו' אמנם הרוח והנשמה כו' אין הם בכרת (ויש להעיר גם מעהמ"ל ש' עולם התווה פ' סג*) -

אבל נת' כבר בס' עשרה מאמרות (מאמר חקו"ד ח"ה פ"א) שהולך ומונה שם ו' כתות ליום הדין והנ"ל הם בכתה הששית, ומסיים וז"ל: גיהנם ננעלת בפניהם ונדונין בה לדורי דורות כו' אחר דורי דורות כו' אפשר שיבחנו גם המה בחכמה נעלמה מן החושב מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח, והוא טעם גיהנם כלה והם אינן כלין, שאנו מפרשים אותו כפי מה שפי' חכמים בפסוק חצי אכלה בס, מה התם חצי כלים והוא תכלית יסורים, אף כאן גיהנם כלה והוא תכלית העונש, שהחצים והגיהנם לא ישבותו כל ימי היותה מקצוץ עליהם ומגעור בס, אמנם סו"ס הם אינם כלים (שיתוקנו כולם בתיקון הכולל, מפרש) כו' ולקושטא דמילתא אין לך דבר נחצי אלא במדת הטוב (משא"כ יסורין וגיהנם כלים, מפרש) עכ"ל.

וככל הנ"ל הוא גם בס' עמה"מ (ש' תקוני התשובה פ"ג) שכתב ברשעים חמורים ביותר וז"ל: נדחים לגמרי כו' עד עת בוא דברו ית' וית' שמו ברחמיו הגדולים והרבים שהוא עושה לבלתי ידח ממנו נדח, ובא עת פקודתו ית' שמו מעלה אותן מעט מעט לתקן אותן ולצרפן, מתחלה מגלגל כו' וכן סוד הכרת, סלקא דעתך שהנשמה תקבל כלי' לגמרי, ואינו כן, אלא פירושו הוא שנכרתת ממקור החיים ומתגלגלת כו'.

ושם בשער קרית ארבע פקנ"ב מוסיף ביאור וז"ל: אחר ימות המשיח יחדש הק' עולמו וגם מקום הגיהנם יטוהר ויתקדש ויהי' נוסף על גבולי הג"ע עם הרשעים פושעי ישראל שבתוכה כו' חצי הגיהנם כלים ויתטהר בקדושת הגן ויהי' שם מחול הק' עם הצדיקים.

ועיין בלקו"ת להאריז"ל פ' בא, ס' הלקוטים פ' לך לך: דע שבאדם יש נר"ן והנשמה מקבלת שפע העליון הראשונה והיא נוטלת לעצמה עיקר האור והתמצית נותנת אל הרוח שהיא לבוש לנשמה וכן הרוח והנפש נותנים תמצית אל הגוף ואחר המות לעולם הנשמה נקשרת ברוח ואיש מעל אחיו לא יפרדו ואם האדם זוכה גם הנפש מקבלת מאור הנשמה ורוח ממקום העליון שנמשך לנשמה ורוח . . גם ממשכים אל העצמות שבקבר והעצמות מתחברין אל עצם והנפש נכנסת בתוך הקבר . . אבל אם לא זכה שעבר על כריתות הנה גופו נכרת שאין הנשמה שורה בה וגם הנפש נכרתה ומתפרדת מהנשמה ורוח וזהו ונכרתה הנפש ההיא אבל הנשמה ורוח אין נפרדין ולא שייך בהו כרת כי אין הפגם פוגע בהם לעולם.

עהמ"ל ש' עולם התווה פ' סג: יי' ממיית ומחיה מוריד שאול ויעל . . הקב"ה ממיית לצדיק ומחיה להרשע הזה היושב בגא צלמות לכן מוריד אותו שאול שהוא מדור הששי ולו זו אלא אף זו קאמר לא זו שמעלה הצדיק ע"י קב"ה נשמות רשעים של המדורים הראשונים אלא אף זו אפילו ממדור הששי מעלה שהוא שאול ואין רבוי אחר רבוי אלא למעט לאפוקי אותם שהם במדור התחתון שהוא המדור הז' . . שכולם פסולת וכבר נשמה ורוח של קין נטהרו ונשאר כל הזהומה בקצה האחרון של הנפש והוא הנקרא צוא"ה ורותח"ת אשר באובדן והוא עדי אובד כי לא יועיל לו תקנה אם כולו פסולת וטומאה לכן נקרא אבדון שכל היורד שם שב אינו עולה וזהו מב"ף נידון בצואה ורותחת כלומר נפל למדור אבדון אשר הם למעלה ממנו מכם האש של גיהנם המתין הזהומה והלודה שקבלו נפשותם של רשעים.

ד) (פסחים נד, א) אור שברא הק' בשני בשבת אין לו כבי' עולמית (שהוא אור של גיהנם, רש"י), ולכאורה סותר להנ"ל,

אבל כבר פי' בעשרה מאמרות (מ' חקו"ד ח"ה פ"ה) ובעמה"מ (ש' שעשועי המלך פ"א) וז"ל: ומה שאר"י הגיהנם אין לו כבי' עולמית, אין כוונתו לומר שלא יפסוק אלא עולמית, כל זמן שיהי' זה העולם לא יכבה אבל כשיחריב הקב"ה העוה"ז ויבטל הרע ויהי' כולו שבת ומנוחה לחה"ע אז יתבטל ג"כ הגיהנם.

ה) (ר"ה יז, א) פושעי ישראל בגופן כו' לאחר י"ב חדש גופן כלה ונשמתן נשרפת ורוח מפזרתן תחת כפות רגלי צדיקים.

ולכאו' משמע שלא תהי' תחי' לנשמתן ג"כ,

אבל פי' הרמב"ן בשער הגמול, וז"ל: נשמתן נשרפת ונעשית אפר כלומר שנתבטל צורתה ממה שהיתה, כדבר הנשרף המושב לאפר, ורוח הק' ית' רוח הנחה ורצון מפזרתן תחת כפות רגלי הצדיקים, כלומר במדר' שהיא למטה מעונג הצדיקים ומנוחתן.

ועד"ז הוא בעש"מ (מחקו"ד ח"ה פ"ז*), ובעמה"מ (ש' או"א פמ"ו) שכ' על מרז"ל זה כי יהיו אפר כו'; וזה יעוד נפלא אשר יש בו חסד ואמת אל כת הרשעים כו' יהיו כלו קדש, ולערך הצדיקים שהם למעלה מהם נקראים בל' משל אפר תחת כפות רגלי הצדיקים.

* * *

ה. נשאר עדיין לבאר מה שאינו מובן באפשריות התקון.

הנה נת"ל שרשעים גמורים חמורים תקנתם על ידי שבאים בגלגול, ועייג"כ ראשית חכמה ש' היראה ספי"ג* בשם מורו הרמ"ק (וכ"כ בס' שיעור קומה ס' פד) דגלגול מטהר וממלא מה שא"א לגיהנם לטהר ולמלאות.

ועד"ז הוא בעש"מ (מחקו"ד ח"ה פ"ז): ועסותם רשעים כי יהיו אפר תחת כפות רגליהם הרי אז יעוד נפלא אשר יש בו חסד ואמת אל הכת האחרת שנמנית חמישית והינה האפר הזה לא ידרכו בנעלים כי סופו להיות אדמת קודש ובר גבול הוא בשערי דמעה שלא ננעלו אין זאת כי אם מצות עשהב לצדיקים שיהיו עוברי בעמק הבכא זה גיהנם להחיות האובדים האלה כמו שעשה יחזקאל שהחיה את המתים.

ראשית חכמה ש' היראה ספי"ג: ובענין למה יצטרך גלגול לנשמה אחר שהיא נטהרת בגיהנם תירץ מורי ע"ה כי הגלגול הוא לשתי סיבות האחת לחיסרון מצוה שלא השלים וצריך לחזור ולהשלים כראוי ולזה מוכרח להתגלגל כי אין גיהנם אלא טהרה לבד אבל לא להשלים חיסרון ועוד כי אפשר שיבוא לתקן ולטהר מה שאי אפשר לגיהנם לטהר והוא כי יש עונות שהגיהנם מטהר ויש שאין גיהנם מטהר ומוכרח הוא לבוא ולהשלים והמשל בזה אל אדם המנוגע בגופו ובאבריו נגיעים והם נגיעים שיוכל הרופא לרפותם בלי חתיכת אבר שלם אלא יחתוך מעט מן הבשר המעופשת ההיא עד יבריא ולפעמים יקרה שצריך לחתוך כל האבר כולו כדי שלא ימות ויגיע הנגע אל הלב אז חותך כל האבר ונמצא האדם ההוא בעל מום מאבר אחד זרוע אחד או שוק אחד וכיוצא ועל דרך זה אין חפץ הקב"ה

וא"כ יקשה ע"פ מארז"ל דרק ג"פ (מלבד פעם הראשונה שבאה הנפש למטה, וכמש"כ בש' הגלגולים הקדמה ד' * ובס' הגלגולים פ'ו*) בא בגלגול, והוא בזהר חדש (כי תצא דף קז), דאמר ר"ש אינון חייביא אם ח"ו לא יצדק כאלו השלש פעמים (שבא בגלגול) שוב אין לו תקנה וזה הכרת תכרת הנפש ההיא מלפני כו'.

ואף שמספר זה הוא דוקא בחייביא, אבל צדיקים אפשר שיתגלגלו כמה פעמים וכמ"ש ועושה חסד לאלפים לאוהביו (כמ"ש בת"ז סוף תי' לב*. ועיין בש' ובס' הגלגולים - שם - הטעם ע"ז*), עכ"פ ברשעים חמורים אחרי שבאו ג"פ בגלגול ולא תקנו עותתם לכאורה אבדה תקותם,

אבל הענין נתבאר בכ"מ ומהם בשל"ה (פ' כי תצא בחלק תו"א) בשם מהר"ש אלקב"ץ וז"ל: ואלה המתגלגלים כאשר לא שבו אל השם בג' פעמים כו' עוד לא יתגלגלו כי אם בחיות ובכמהות טהורות וטמאות, הקל קל קודם, וז"ש פעמים שלש עם גבר, משם והלאה בבהמה, ומי שלא ירד לסוף דעת האלקי רשב"י ע"ה חשב שהוא ז"ל הרחיקו, והמתבונן בדבריו יבין כי הוא ז"ל הקריב מציאותו. עכ"ל.

שאדם שפגע אבר אחד כל כך עד שאם יכנס בגיהנם יתבטל כל האבר ההוא מכל וכל וישאר בעל מום בגן עדן אלא יחזור לעולם ליתקן ואז איפשר שיהיה בעל מום כפי האבר שבו פגם בתחילה ואז צריך שבמותו יעשה תשובה ובה מתקן על מה שעבר בגלגול הקודם אמנם הגיהנם אינו אלא לטהר העונות שאין בטהרתם כריתת אבר.

וכמש"כ בש' הגלגולים הקדמה ד: מי שבפעם אחד החדשה שבא בעה"ז זכה והשיג נר"ן ואח"כ חטא ופגם אותה הנה האיש הזה כאשר יחזור להתגלגל לתקן לא יוכל להשיג בגלגול ההוא נר"ן ביחד אם לא ע"ד התקנה . . והשני הוא כי מי שבפעם ראשונה החדשה לא זכה אלא אל הנפש בלבד וחטא ופגם אותה הנה כשיתגלגל יוכל להשיג נר"ן בגלגול ההוא עצמו כיון שמתחילה לא נפגמו הרוח והנשמה יכולים עתה לבא עם הנפש אחר שנתקנה כאילו היה בפעם א' החדשה שנאמר בה אז זכה תתיר וכו'.

ובס' הגלגולים פ"ו: דע כי כאשר נפש האדם אחר שבא מחדש בפעם א' וחטא ופגם בה הנה אח"כ מתגלגלת בגוף אחד להתקן וזה נקרא גלגול א' ואם לא נתקנה אז חוזרת בגלגול שני ואם לא נתקנה אז חוזרת בגלגול שלישי.

ועיין בש' הגלגולים - שם - הטעם ע"ז: ונבאר עתה ההפרש שיש בענין הגלגול לצדיק ולרשע . . כי פעמים ראינו שאין הגלגול נוהג אלא עד שלשה גלגולים . . ומצאנו בספר התקונים תקון ס"ט דצדיק אתגלגל עד אלף דרין וכיוצא בזה . . ובאור הענין הוא: דע, כי כאשר נפש האדם, אחר שבא מחדש בפעם הא', וחטא ופגם בה, הנה אח"כ מתגלגלת בגוף אחר להתקן, וזה נקרא גלגול א'. ואם לא נתקנה אז, חוזרת בגלגול שני. ואם לא נתקנה אז, חוזרת בגלגול שלישי. ומשם ואילך, אין לה עוד תקנה בגלגול, ואז נאמר בה, ונכרתה הנפש ההיא מעמיה לגמרי. אמנם אין זה, רק כאשר לא נתקנה כלל שום תקון בשום פעם מאלו, אבל אם באיזה פעם מאלו השלשה, התחילה לתקן קצת, אינה ננרתת, אמנם יכולה לחזור ולהתקן, אפילו עד אלף דור אם יצטרך. ולכן הראשון שלא תקן כלל, נקרא רשע. והאחרון שתקן קצת, נקרא צדיק. וכל מה שמתגלגל, הולך ומשלים תקונו . . ועוד נבאר טעם ההפרש הנוכח שיש בין הצדיק לרשע, ויובן במ"ש ז"ל על אלישע אחר, לא מידן לדייניה, משום דעסק בתורה וכו'. כי הנה הצדיק העוסק בתורה, ובפרט אם יהיה מן הקדמונים, אין דנים אותו

- (ועייג'כ מ"ש בזה בתקוני זהר סוף תי' לב, ובגלגולים שם*) -

ובעמה"מ (ש' תקוני התשובה פ"א) כתב: עם גבר דייקא שלא יבא עוד בגלגול בנ"א עד שילך נע ונד בארץ, ואז יתגלגל בדצח"ם או בגלגול שדין ומזיקין כו' והיא תחת מקור החיים וז"ש ונכרתה הנפש ההיא מלפני כו' שנגזר עליהם עונשין אחרים הקשין מהגיהנם (ואח"כ הם י"ב חדש בגיהנם), ויש תקוה לאחריהו אחר שקבל ענשו, כי לא כלו רחמיו על כל בריותיו. עכ"ל.

***

ואסיים במ"ש בעמה"מ (ש' רישא דז"א ספמ"ח): ברוך ה' אלקי אברהם איש החסד, שלא השבית חסדו ואמתו מעמו ישראל לבלתי ידח ממנו נדח, כי לא כלו רחמיו על כל היצור שנאמר ורחמיו על כל מעשיו, נמצא כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא, שנאמר ועמך כולם צדיקים לעולם ירשו ארץ נצר מטעי מעשי ידי להתפאר.

בברכת לאלתר לתשובה לאלתר לגאולה

הרב מנחם שניאורסאהן

יו"ר ועד הפועל

בגיהנם. והנה מוכרח הוא שיתמרקו עונותיו כדי שיכנס בג"ע, ולכן אין לו תקנה אחרת אלא בגלגול, כי על כל עון ועון אשר יש לו שלא נתכפרו לו ע"י יסורין בחייו, וגם לא נכנס בגיהנם לקבל ענשו עליהם, צריך גלגול אחר לכל עון מהם לתקנו, ולכן הוא מתגלגל גלגולים רבים, לכפר ולתקן עונותיו. משא"כ ברשע, שנכנס לגיהנם, ומתמרקים שם כל עונותיו יחד, ואין לו צורך לחזור בגלגולים. כי הקב"ה צופה ומביט, כי הרשע הזה אם יחזור בגלגול יוסיף על חטאיו פשעים, וירבה בעבירות על הזכיות, ולכן בראותו שכבר השלים אותם המצות המועטות המוכרחות לו כפי שורש נפשו, מסלקו מן העולם ומורידו לגיהנם, ומתמרקין עונותיו, ונשארים זכיותיו שלמים, כי חפץ חסד הוא. אמנם הצדיק שעונותיו מועטים מזכיותיו, הם מתמרקים ע"י כל היסורין שסובל בגלגולים, ונשארים לו זכיותיו המרובים הנוספים לו בכל גלגול עד אין קץ, וגם שכרו נפלא ע"ד מ"ש רז"ל רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצות.

ועייג'כ מ"ש בזה בתקוני זוהר סוף תי' לב: לחייביא דאינהו לא יחזרון בתיובתי בתלת גלגולין אלין. אתמ' בהון והאבדתי את הנפש ההיא מקרב עמה. אמר רבי אם כן אנה נחית. אלא שבע ארעין אינון וסלקין לשבעין לקבל שבעים נפש. ושבע ארעין אינון ארץ אדמה ארקא גיא ציה נשיה תבל. ואינון שבע מדורים דגיהנם. ההיא נפשא דלא חזרה בתיובתא באלין תלת. נחית לה קב"ה במדורין דגיהנם אלין. ותמן את נשי לדרי דרין. ואם הוא צדיק אתמר ביה כי שבע יפול צדיק וקם. א"ל רבי אלעזר ואם הוא צדיק אמאי נחית תמן. אלא בגין לאפקא מתמן כל נפשא ונפשא מאלין דהרהרו בתיובתא ומתו בקצרות שנין ואיהו טרח בגיניה.

***

סיכום תוכן האגרת

לאחר שנתבאר כי אפשרי ומוכרח הדבר אשר כל או"א מיישראל יזכה לתחית המתים, יש לבאר כמה מאמרי חז"ל שנראים סותרים:

א. דברי המשנה בסנהדרין ד"כל ישראל יש להם חלק ואילו שאין להם חלק כו". וה"ז סותר למובא לעיל.

ונראה לתרץ, דמ"ש דאין חלק, קאי על גופם. אבל נשמתם תעבור לגוף אחר.

ב. מאמר ר"א בתענית דתחיית המתים לצדיקים סותר להמשנה דכל ישראל כו'.

והביאור בזה, דהפירוש במה שכתוב שתחיית המתים לצדיקים הוא עפ"י דברי הפסוק "ועמך כולם צדיקים", דקאי על כל עם ישראל.

ג. מאמר רז"ל בסנהדרין דהכרת תכרת הנפש וגו' הכרת בעוה"ז תכרת בעוה"ב, וא"כ לא כולם יחיו לעוה"ב.

והביאור בזה ע"פ מ"ש בספר עשרה מאמרות וכן בס' עמק המלך, שהפירוש הוא שיכרתו ממקור החיות, אבל כ"ז הוא רק בזמן שיהיה עדיין רע בעולם, אבל בסופו של דבר הרע יגמר, ומידת החסד של הקב"ה תוציא אותם מדין גיהנם, ויגיעו אף הם לעולם הבא.

ד. מאמר רז"ל בפסחים דאור של גיהנם אין לו כיבוי לעולמים, וה"ז סותר להנ"ל.

והביאור בזה שהכוונה "עולמים" הוא בעוה"ז אבל בעוה"ב לא יהיה את ענין הגהינום.

ומסיים בביאור הענינים באפשריות התיקון.

יש להביא שלוש ראיות לאפשרות שלעתיד לבוא יקומו כולם בתחיית המתים:

א. פסק הרמב"ם ע"ד המשנה בסנהדרין "ואלו שאין להם חלק לעולם הבא" דכ"ז בתנאי שלא עשו תשובה, אבל אם עשו תשובה אפילו בסתר - יקומו.

ב. אפילו מי שמת בלא תשובה, אם בנו צדיק יש ביכולתו להביא את אביו לעולם הבא, ואפילו תפילת אחרים שאינם קרוביו עוזרת, כמו שר' יוחנן העלה את אלישע בן אבויה לג"ע, (אלא שאינה כמו תפילת בן המתפלל).

ג. אפילו מי שמצד מעשיו לא יהיה לו חלק לעולם הבא, וכן לא התפללו עליו, ולא נתנו צדקה עבורו, הא שאין לא חלק לעולם הבא הוא רק אם לא נפרעו ממנו אחרי מותו, אבל אם נפרעו ממנו יש לו חלק לעוה"ב.

ומעתה יש להביא ראיה שאין הדבר אפשרי בלבד, אלא שמוכרח הוא שלכולם יהיה חלק:

א. כנ"ל דע"י תשובה מגיעים כולם לעוה"ב, וארז"ל שכבר הבטיחה תורה שסוף כל ישראל לעשות תשובה בסוף גלותן, וכמובא בעירובין דתאנים הרעות אלו הרשעים הגמורים שעתידיים שיתנו ריח.

ב. מש"כ בספר 'עמק המלך' מצד החלק אלקה שביהודי שהוא נצחי תמיד.

ג. טעם נוסף שמובא ב'עמק המלך' - דמעשה ידיו של הקב"ה, היינו, גם ישראל, נצחיים הם.

ד. דברי ה'מדרש שמואל' בפירוש הפסוק ועמך כולם צדיקים הוא שבהכרח כולם יהיו צדיקים כי לא ידח ממנו נדח.

פנינים קצרים

כולם שווים

נאמר במשנה "כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא", והכוונה היא לעולם התחייה.

והחידוש שבדבר:

גן עדן הוא עולם הנשמות, ולא כל הנשמות זוכות להיות שם, משא"כ בעולם הבא לכל ישראל יש חלק.

טעם החילוק ביניהם, ובהקדים:

מטרת גן עדן היא ליתן שכר על לימוד התורה שהיהודי למד בעוה"ז, לימוד התורה קשור בעיקר עם הנשמה, ולכן הגילוי בג"ע הוא לנשמות בלא גופים.

משא"כ עולם הבא מטרתו נתינת שכר על קיום המצוות בעולם הזה, והרי קיום המצוות נעשה עם הגוף דווקא, ולכן גם הגוף צריך לקבל שכר - משום כך עולם הבא הוא לנשמות בגופים.

והנה ההבדל בין לימוד התורה לקיום המצוות הוא, שלימוד התורה עניינו הבנה בשכל, ובזה יש חילוקים בין יהודי למשנהו, אך בקיום המצוות אין שום חילוק במעשה המצוה בין יהודי לרעהו, ולכן קיום המצוות הוא בכל ישראל בשווה, ועפ"ז יובן הטעם לזה ש"כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא".

ונראה לומר פירוש נוסף מדוע לכל ישראל יש חלק; מכיוון ששורש נשמות כל ישראל שווה היא, ולכן אף שיש חילוקים בין "מארי תורה", "מארי עובדין טבין" וכו' כ"ז הוא רק בנוגע לפרטים, אבל בעצם מציאותם כולם שווים.

וזה פירוש המשנה:

"כל ישראל" הם בשווה לגבי חלקם לעולם הבא, בגלל שבשרש הנשמה, כולם הם "נצר מטעי מעשי ידי" של הקב"ה.

(לקו"ש חי"ז עמ' 344, ש"פ שמיני תשמ"ג)

לא לטעות!

יהודי הלומד משנה זו יכול לבוא ולטעות, בטוענו מדוע עליו להתעסק ולקרב יהודי אחר בה בשעה שלכל יהודי יש חלק לעולם הבא בכל מקרה?

התשובה לטענה זו היא שאמנם לכולם יהיה חלק, אבל גודל ומהות החלק לא יהיה שווה בכולם, יהיו כאלה שחלקם יהיה גדול, ויהיו כאלו שחלקם יהיה גדול יותר.

ראיה לדבר:

אנו אומרים בכל יום "כל השונה הלכות בכל יום מובטח לו שהוא בן עוה"ב", ומשמע שענין עוה"ב לא שייך לכולם.

וכן הגמ' בכתובות מספרת על אותו כובס שיצא בת קול ואמרה שהוא מזומן לחיי עוה"ב, כלומר, לא כולם שווים!

ולכאורה מאמרי חז"ל אלו סותרים לענין ש"כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא"?

אך אם נדייק נראה שהמשנה אומרת שלכולם יהיה "חלק", ואילו שם מדובר על "בן" ועל "מזומן" לעוה"ב.

והביאור בזה על פי דברי כ"ק אדמו"ר הצ"צ, שפירש ש"חלק לעולם הבא" קאי על ספירת המלכות, וזה שייך לכל ישראל בשווה, כי כל נשמה מושרשת במלכות. (ונראה לומר שחלק לעולם הבא נעוץ גם בדרגא נעלית יותר, מכיוון שזה קיים בכל היהודים מצד עצם מציאותם "נצר מטעי מעשה ידי", הרי זה קשור גם לדרגא נעלית יותר, דהוא עצם הנפש ממש "חלק אלקה ממעל ממש", בחינת ה"יחידה").

"בן עוה"ב" קאי על ז"א, ו"מזומן לחיי עולם הבא" קאי על המוחין - חו"ב, וזה לא שייך לכולם, אלא תלוי בעבודת כאו"א.

ונמצא שלכל ישראל יהיה חלק, אך גודל החלק ושורשו תלוי בעבודת כל אחד ואחד.

ועפ"ז יובן מדוע עלינו לקרב את כולם, כיון שאע"פ שלכולם יהיה חלק בעוה"ב, מ"מ כדי שחלקם יהיה גדול יותר, צריכים הם לעבוד על כך.

(ש"פ אחרי תש"ל, ספה"ש תשמ"ח ח"ב עמ' 415)

מחלוקת הרמב"ן והרמב"ם - בגירסת המשנה

על משנת "כל ישראל" שואלים המפרשים מדוע הביא התנא גם את סיום הפסוק "נצר מטעי מעשי ידי להתפאר", הרי לכאורה אין כל לימוד משם, והלימוד הוא רק מ"לעולם ירשו ארץ".

ואמנם יש נוסחאות שבהם סיום המשנה אינו מופיע. וגם בנוסח המשנה שב"פירוש המשניות" שלו, לא גרס זאת הרמב"ם.

וצריך להבין מה טעם השינוי בין הנוסחאות, ומדוע אנו אכן גורסים את הסיום?

ונראה לומר הביאור בזה:

ידועה המחלוקת בין הרמב"ם לרמב"ן האם "עולם הבא" הוא גן עדן לנשמות בלבד (שיטת הרמב"ם), או ש"עולם הבא" הוא עולם התחייה, לנשמות בגופים, (שיטת הרמב"ן וכן היא הכרעת תורת החסידות).

והנה, אם התנא היה מביא רק את המילים "לעולם ירשו ארץ", היה אפשר לפרש דקאי גם על גן עדן - עולם הנשמות, כי "ארץ" יכולה להתפרש גם על גן עדן.

אבל כשמוסיפים בגירסת המשנה "נצר מטעי מעשי ידי", מוכרחים לפרש זאת על תקופת עולם התחייה, כי זה קשור למעשה בפועל - "מעשה ידי" - נשמות בגופים, וכן ל"נצר מטעי", כלומר, הנשמה כפי שהיא נטועה בתוך גוף גשמי דווקא.

וזהו, איפוא, הסיבה שהרמב"ן ותורת החסידות הסבורים ש"עולם הבא" הוא לאחר שיחיו המתים - עולם התחייה, גורסים את כל הפסוק, כדי ללמדנו שעולם הבא קשור לגוף דווקא, ולמעשה המצוות.

אך הרמב"ם גרס רק את חלקו הראשון של הכתוב כי הוא מפרשו על גן עדן, ולפיכך אינו גורס את המשך הכתוב שמדבר על הגוף הגשמי.

(לקו"ש חי"ז עמ' 346, ש"פ אחרי תש"ל)

טעם נוסף לסיום המשנה

ונראה לומר טעם נוסף מדוע הביא התנא גם את סיום הכתוב במשנה:

דהנה בתחילת הפסוק כתוב "לעולם ירשו ארץ", ומשמע שהחלק לעולם הבא הוא בבחינת ירושה. ירושה אינה תלויה במעמד ומצב היורש, ובלשון המשנה "תינוק בין יום אחד נוחל ומנחיל".

וזהו מה שהמשנה מביאה ראייה לדבריה - שכל אחד מישראל יהיה מי שיהיה, יקבל ירושה בארץ - חלק בעולם הבא.

אמנם הכוונה העליונה היא שכל דבר יבוא על ידי עבודה ויגיעה בדווקא, ולא רק בדרך מתנה מלמעלה.

ולכן מוסיף התנא שצריך שיהיה גם "נצר מטעי מעשה ידי" שצריכים לנטוע ולעשות, כלומר, כשם שנטיעה ומעשה באים על ידי יגיעת האדם, כן האדם צריך לעבוד, ולא להסתפק בכך שמגיע לו חלק מלמעלה בירושה.

(ש"פ אחרי תש"ל)

הגאולה העתידה וגאולת מצרים

בדרך כלל מבואר שהגאולה העתידה תהי' "כימי צאתך מארץ מצרים", היינו, שאפילו יהודי אחד לא ישאר בגלות, כפי שהי' ביציאת מצרים שאפילו יהודי חי אחד לא נותר במצרים (משא"כ בשאר הגאולות).

אמנם, כיון שתכלית היציאה ממצרים היא הכניסה לארץ-ישראל, נמצא שישנו חסרון ביציאת מצרים, לגבי הגאולה העתידה. שהרי דורם של בני"י שיצאו ממצרים לא זכו ליכנס לארץ-ישראל ונפטרו במדבר (ועמם משה רבינו ע"ה), וגמר גאולתם תהי', בגאולה העתידה כשייכנסו לארץ.

וזהו אחד הטעמים לכך שבליל הפסח שותים ד' כוסות, כנגד ד' לשונות של גאולה: "והוצאתי" "והצלתי" "וגאלתי" "ולקחתי", ונוסף לזה ישנו כוס חמישי, כוסו של אליהו הנביא, כנגד לשון החמישי "והבאתי", שכוס זה מניחים על שולחן הסדר אבל אין שותים אותו למרות שגם לשון זאת נאמרה בקשר ליצי"מ, כיוון שהביאה לארץ תהיה בשלמות רק בגאולה העתידה וכנ"ל.

(משיחת ליל י"ב סיון תשר"מ)

קשר עצמי בגאולה העתידה

ביציאת מצרים נחלקו בני"י לשני חלקים: אלה שזכו להיגאל, ובהם גם רשעים. ואלה שלא זכו להיגאל, והם אלו שכפרו ביצי"מ ולא רצו לצאת.

לעומת זאת על הגאולה העתידה מבואר, שכל ישראל יזכו להיגאל, וכמש"כ אדה"ז שכאו"א מישראל סופו לעשות תשובה כי לא ידח ממנו נידח.

ובהסברת החילוק בין שתי הגאולות נראה לומר:

בקשר של בני"י להקב"ה יש ב' אופנים:

א. קשר של בן לאביו שהתגלה בעת היציאה ממצרים, מהותו של קשר זה הוא מצד ציור ובחינה פרטית אצל הקב"ה כביכול, ששם תופסים בני"י מקום כבנים להקב"ה.

ב. קשר של אדון ועבד שהתגלה בעת מ"ת, מהותו של קשר זה הוא קשר עצמי ללא שום ציור ובחינה פרטית.

ולכן בגאולת מצרים לא נגאלו אלה שכפרו בפרט זה של הקשר, שבני"י הם בנים למקום, ונשארו במצרים.

משא"כ בגאולה העתידה יגאלו כולם ללא יוצא מן הכלל, כיון שיתגלה הקשר העצמי, בני ישראל הם עבדים לקב"ה, ולכן גם אלה שלא ירצו להיגאל, יגאלו. כיון שקשר זה הוא בעצמות היהודי ולא קשור לטבעו ובחירתו כלל, ואין ביכולתו לכפור בזה כלל.

(לקו"ש חי"א שמות ב')

שם לא היה נגאל

התשובה לשאלת הבן הרשע המובאת בהגש"פ 'מה העבודה הזאת לכם' היא, שאילו היה שם לא היה נגאל.

ולכאורה תמוה: מהו הצורך ומהי התועלת לדחות את הבן הרשע ולומר לו שלא היה נגאל, וכי איזה תועלת תצא מדחייתו משולחן ליל הסדר?

והביאור בזה, שאין הכוונה לדחות את הבן הרשע מעל שולחן ליל הסדר ח"ו, אלא אדרבא באים אליו בתנועה של קירוב ואומרים לו אילו היה שם - במצרים - לא היה נגאל. אבל בגאולה העתידה כולם יגאלו, וגם הוא בתוכם.

והסיבה לכך היא, כיוון שבמתן תורה התחדש הענין ד"אנכי הוי' אלקיך", היינו שהקב"ה משפיע את החיות של כל יהודי עקב היותו בנו של הקב"ה.

ולכן מבטיחים לבן הרשע שבגאולה העתידה יגאל, ונמצא דאדרבא, ע"י שאומרים לו שאילו היה שם דווקא לא היה נגאל, פועלים אצלו קירוב ושייכות לעניני תורה ומצוות.

(לקו"ש ח"א שמות א')

השונה הלכות - בן עוה"ב

נאמר "תנא דבי אליהו כל השונה הלכות בכל יום מובטח לו שהוא בן העולם הבא", וצריך להבין מהו הקשר בין שינון הלכות כל יום לבין עולם הבא.

וההסברה בזה, ובהקדים:

כל תערובת טוב ורע שנפעל על ידי חטא עץ הדעת הוא רק בעולם הזה, אבל בעולם הבא, לא יהיה רע כלל, וכל תכלית עבודתנו עכשיו היא לפעול זאת - להביא לעולם הבא (ע"י עבודה בג' הקוין של תורה מצוות ותפילה).

אליהו הנביא מייעץ לנו כיצד ניתן גם בזמן של עוה"ז, להפריד רע מטוב, כבעוה"ב.

(ודווקא אליהו הנביא יכול לייעץ לנו על כך כי גופו היה זך ומבורר עד שלא היה בו שמץ של אחיזה ומקום לרע, ומשום כך שונה הוא משאר הצדיקים בזה שגופו עלה השמימה, ונמצא שם בעולם מבורר מרע).

ועצתו היא שניתן להגיע לכך ע"י שנשנה הלכות, והסברת הדבר:

התורה עניינה בירור העולם, שהרי היא מדברת על חיי עולם. אבל מהתורה שבכתב גופא א"א לנו לעמוד על בירור העולם ללא תושבע"פ, וגם בתושבע"פ תכלית העילוי זה הלכות כי במשנה וגמרא יש קושיות ופלפולים "במחשכים הושיבני", וגילוי רצון העליון הוא דווקא בהלכות, שהם ללא כל העלם ותערובות.

נמצא שרק בהלכות פסוקות מתגלה הרצון העליון ללא העלם ותערובות, לכן "השונה הלכות" דווקא הוא העצה והדרך לבטל את התערובות טוב ורע, כי כך מגלים את הרצון העליון הנעלה.

וזהו כל השונה וכו' בכל יום, שאם האדם יגלה את רצון העליון בלי כל העלם בכל יום - באופן של קביעות אצלו, הרי אף בעולם הזה מובטח לו שהוא בן העולם הבא, שלא יהיה בו תערובות רע כלל.

(רשימות חוברת י"ב)

הוספה - ר"ד כ"ק אדמו"ר זי"ע בעת ניחום אבלים אצל גיסו הרש"ג ע"ה

רש"ג: האם ענין הגלגולים יש לו מקור בש"ס?

כ"ק אדמו"ר: אם הי' זה מפורש בגמרא - לא היה שייך בזה פלוגתא. ולפעול, היו כמה מגדולי ישראל שלא ידעו מזה, וחלקו על ענין זה, זאת, מכיון שאין זה מפורש בגמרא.

המהרש"א כותב "וע"פ דעת המקובלים בסוד הגלגול" וכן "ויש כו' שגם נשמתם ורוחם נתהפך כו' ע"י גלגול כמ"ש בזה בעלי המקובלים" - והיינו, שענין הגלגולים נמצא בספרי קבלה ולא בש"ס.

רש"ג: כאשר נשמה אחת היתה בגופים שונים - ע"י גלגול - באיזה גוף תתלבש הנשמה בתחיית המתים?

כ"ק אדמו"ר: בזוהר פ' משפטים שואל שאלה זו.

רש"ג: מהי השאלה - האם קמים שני הגופים?

כ"ק אדמו"ר: הקושי הוא שלכאורה הי' צ"ל שתי נשמות!

רש"ג: הרי יכול להיות ע"י ניצוץ?

כ"ק אדמו"ר: בחסידות ישנו "שטורעם" בנוגע לאלוהי הנביא ע"ה וביאתו, דפעמים, כגון כשבא לברית מילה, בא רק ניצוץ שלו, אבל כשבא עם העצמיות שלו כגון להצלת רב המנונא סבא א"ה מלוכב בגוף, ואז - בגוף - א"א לו להיות אז במקום אחר, שכן, העצם אי אפשר שיהי' בב' מקומות בבת אחת.

ועד"ז אפ"ל בענין הגלגולים שזוהי שאלת הזוהר - באיזה גוף תתלבש הנשמה.

והנה בזוהר שם (ע"פ ביאור האריז"ל) משמע שבתח"מ תתלבש הנשמה בגוף שנזדכך יותר. ובנוגע להגוף השני - יש לומר ע"פ המבואר בדא"ח שכל חלק דהנשמה (נר"נ חי) הוא ציור-קומה שלמה וכלול מכל שאר חלקי הנשמה, ועפ"ז, אף שישנה התלבשות הנשמה בגוף שנזדכך יותר, מ"מ יכולה - בחלק אחד ממנה הכלול מהכל כנ"ל - להתלבש בגוף השני.

ולכן, מובן שאי"ז בסתירה להמובא לעיל שאא"פ שתהי' הנשמה בב' גופים (וכפי שמשמע גם מהזוהר כנ"ל), כי כאן המדובר הוא על חלקים שונים של הנשמה, שבגוף זה מתחלק אחד, ובגוף השני חלק אחר.

רש"ג: חלק אחד מהנשמה יכול להחיות את הגוף?

כ"ק אדמו"ר: בחסידות מובא ג"כ מ"ש בזוהר – הקטע שאומרים גם ב"מענה לשון" – ג' דרגין אינון . . . נפש רוח ונשמה ועלאה מנייהו נשמה דא"ר יוסי בכלהו בר נשא ית נפש, ואית נפש עלאה מנפש. זכה בר נש בהאי נפש מריקין עליה עטרא חד דאקרי רוח . . . זכה ב"נ ביה בההוא רוחא מעטרין ליה בכתרא כו' דאקרי נשמה".

מכך מובן שיכול להיות גוף שיש לו רק נפש, ויכול להיות גוף שיש לו נפש ורוח, וממילא יכול להיות לע"ל שגוף אחד יהי' בו נפש, גוף שני – רוח, וגוף שלישי – נשמה. ואין זה סותר להמובא לעיל שכל חלק דהנשמה כלול מכל חלקי הנשמה – כי הפירוש הוא, שבאותו חלק גופא שמתלבש בו, ה"ה שייך לחלק מסוים שבאותו חלק (נפש שבנשמה, רוח שבנשמה, וכיו"ב).

וכמו שמצינו בקיום המצוות: יש מצוות מעשיות השייכות לנפש, ומצוות הקשורות במדות – שייכות לרוח, והכוונה בזה היא ע"ד המבואר בקונטרס העבודה (ובקונטרס התפילה) די ש עבודה מצד נפש שבנשמה ומצד רוח שבנשמה ומצד נשמה שבנשמה. וממילא בהגוף שעסק יותר המצוות מעשיות – יתלבש בו נפש שבנשמה, ובה שעסק בעיקר במדות כו' – רוח שבנשמה וכו'.

(מתוך המלך במסיבו, י' אדר תשל"ד - בלתי מוגה)

שער שני

מאמר דא"ח

"ונודע שימות המשיח ובפרט כשיחיו המתים הם תכלית
ושלימות בריאות עולם הזה שלכך נברא מתחילתו, וקבלת
שכר עיקרו באלף השביעי"

(תניא פל"ו)

במאמר שלפנינו מבאר רבינו על פי ביאורי תורת החסידות את
ענייניו של עולם התחייה, הטעם שכל ישראל יש להם חלק בו,
ואלו דרגות יהיו בגילוי האלקות לעתיד לבוא.

בפנינים שלאחרי זה נמשיך ללמוד על ביאור ענייני הרוחני של
עולם התחייה, על פי חסידות.

ש"פ אחרי, מבה"ח אייר ה'תשמ"ו*

להבין ענין תחיית המתים, הנה איתא במשנה¹ כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא, וידוע² דפירוש עולם הבא במשנה זו הוא עולם התחי', וכדמוכח מהמשך המשנה ואלו שאין להם חלק לעולם הבא האומר אין תחיית המתים מן התורה, שהטעם על זה הוא כדאיתא בגמרא³ הוא כפר בתחיית המתים לפיכך לא יהי' לו חלק בתחיית המתים כו' מדה כנגד מדה. וזהו כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא, דבגן עדן [שלפעמים נקרא ג'כ בשם עולם הבא⁴, אף שישנו גם עכשיו⁵, לפי שבא לאדם לאחרי עבודתו בעולם הזה⁶] כתיב⁷ מי יעלה בהר הוי' גו' נקי כפים ובר לבב גו', שישנם כמה תנאים בכדי לזכות לג'ע⁸, משא"כ בנוגע לעולם התחי' (שבו הוא עיקר התואר עולם הבא) אמרו כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא⁹.

וצריך להבין, הרי ידוע שהגילוי שיהי' בעולם התחי' הוא נעלה הרבה יותר מהגילוי דג'ע, וכמובן גם מזה שהג'ע ישנו גם עכשיו משא"כ הגילוי דעולם התחי' יהי' רק לע"ל, ויתירה מזו שהגילוי דעולם התחי' יהי' (גם) לאחרי ימות המשיח, שמזה מובן שהגילוי שיהי' אז הוא למעלה גם מהגילוי שיהי' בימות המשיח [דזהו מה שאומרים¹⁰ אין ערוך לך כו' בעולם הזה ואין זולתך כו' לחיי העולם הבא אפס בלתך כו' לימות המשיח ואין דומה כו' לתחיית המתים, שד' ענינים אלו הם בסדר דמלמטה למעלה, שהגילוי דעולם הבא (שהכוונה בעוה"ב כאן היא לג'ע¹¹) הוא למעלה יותר מהגילוי שיכול להיות בעולם הזה, ולמעלה יותר הוא הגילוי דימות המשיח, ולאח"ז

עולם הזה ג'ע ועולם התחי' (כמו שהקשה בספר העיקרים פ"ל וספ"א, הובא באוה"ת שלח ע' תקמג) – כי כיון שג'ע ישנו גם עכשיו, יש לומר שהוא נכלל ב"עולם הזה".

6. רמב"ם הל' תשובה פ"ח ה"ה.

7. תהלים כד, ג-ד.

8. גם לג'ע התחתון – כ"מ בד"ה כי ישאלך שבהערה הבאה. ולהעיר מהמשך תער"ב ח"ב ר"פ שעט (ס"ע תשעט).

9. ד"ה כי ישאלך עטר"ת (סה"מ עטר"ת ס"ע שנא ואילך), ה'ש"ת (סה"מ ה'ש"ת ס"ע 44 ואילך).

10. בנוסח תפלת שחרית דשבת. וראה בארוכה ד"ה אין ערוך תרנ"ב (סה"מ תרנ"ב ע' ו ואילך).

11. סה"מ תרנ"ב שם. המשך תער"ב ח"א פרע"ט (ע' תקסה). ח"ב פ' שפ (ע' תשפא). ח"ג ע' א' שפז.

* יצא לאור בקונטרס כ"א טבת – תשמ"ט, "לקראת יום ה' פ' שמות, כ"א טבת, יום סיום אמירת קדיש אחרי הרבנית הצדקנית מרת חי' מושקא נ"ע זי"ע – הננו מוציאים לאור... כ' טבת תשמ"ט".

1. סנהדרין ר"פ חלק.

2. רע"ב (ועוד) לסנהדרין שם. מדרש שמואל על מס' אבות בתחלתו.

3. סנהדרין שם (צ, א).

4. רמב"ם שבהערה 6. וגם להכרעה בתורת החסידות (ראה לקו"ת צו טו, ג. ועוד). ד'עולם הבא' (בכלל) הוא עולם התחי' – לפעמים, גם ג'ע נק' בשם "עולם הבא", כדלקמן בפנים, ובהנסמך שם בהערה 11.

5. ועפ"ז יש לבאר מה שאמרו "וכי שלשה עולמות יש" (סנהדרין צ, ע"ב) – אף שלכאורה יש ג' עולמות,

הוא הגילוי דתחיית המתים שהוא למעלה יותר גם מהגילוי דימות המשיח], ואעפ"כ בכדי לזכות להגילוי דג"ע צריך כמה תנאים, והגילוי דתחיית המתים שהוא למעלה יותר מהגילוי דג"ע יהי' לכל ישראל.

ב) ונקודת אחד הביאורים בזה הוא, כמבואר בכמה דרושים¹², שהשכר דג"ע הוא על עסק התורה, והשכר דתחיית המתים הוא על קיום המצוות. וזהו שג"ע הוא עולם הנשמות (נשמות בלא גופים) ובעולם התחי' יהיו נשמות בגופים, כי עסק התורה שייך בעיקר להנשמה וקיום המצוות להגוף¹³. וכיון שקיום המצוות הוא בכל ישראל, דאפילו פושעי ישראל מלאים מצוות כרמון¹⁴, לכן כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא. ויש לומר, דזהו גם מה שממשיך במשנה שנאמר¹⁵ ועמך כולם צדיקים לעולם יירשו ארץ כו', דיש לומר, שכוונת המשנה בשנאמר כו' היא לא רק להביא רא' על זה שכל ישראל יש להם חלק לעולם הבא אלא גם לבאר הטעם על זה. דמי שמקיים מצוות נק' בשם צדיק [דכל המצוות נק' בשם צדקה¹⁶, ומקיימי המצוות נק' בשם צדיקים¹⁷], וכיון שועמך כולם צדיקים, שכל ישראל (אפילו הפושעים שבהם) מקיימים מצוות, ויתירה מזו שהם מלאים מצוות, דהמצוות שמקיימים ממלאים את כל מציאותם, לכן לעולם יירשו ארץ, ארץ החיים¹⁸ שקאי על חיי עולם הבא. אמנם, עפ"ז צריך להבין מה שמביא במשנה גם המשך הכתוב נצר מטעי מעשה ידי להתפאר, והרי זה שישאל הם נצר מטעי ומעשה ידי של הקב"ה הוא מצד עצם מציאותם (עוד לפני שמקיימים מצוות), ובהמשנה דכל ישראל יש להם חלק לעולם הבא מביא גם סיום הכתוב נצר מטעי מעשה ידי להתפאר, דמזה משמע, דזה שכל ישראל יש להם חלק לעולם הבא הוא (גם) מצד המעלה שבהם מצד עצמם.

ג) ויש לומר, שבהגילוי שיהי' בתחיית המתים שני ענינים. השכר על העבודה דקיום המצוות (ועמך כולם צדיקים), שההמשכות שהמשיכו ישראל ע"י המצוות שקיימו עכשיו תהי' אז בגילוי, ועי"ז יתעלו (אח"כ¹⁹) למדרגה נעלית יותר, שתתגלה מעלתן של ישראל מצד עצמם, שהם נצר מטעי מעשה ידי להתפאר, שהוא למעלה יותר גם מההמשכה שנמשכת ע"י קיום המצוות. ויש להוסיף, שעיקר החידוש

16. ראה תניא פל"ז (מת, ב). וראה בהנסמן לעיל ח"א ע' רנח הערה 33.

17. לקו"ת שה"ש ז, ג. ד"ה כל ישראל יש להם חלק לעוה"ב (הא) תרכ"ו (סה"מ תרכ"ו ע' קצב). ועוד.

18. אור"ת נ"ך עה"פ ישעי' שם ס"ג (ע' רפח).

19. לאחר שתתגלה להם ההמשכה שהמשיכו ע"י קיום המצוות – ראה לקמן הערה 46. ועפ"ז יש לבאר הסדר שבכתוב: "ועמך כולם צדיקים", המעלה דישראל; לאח"ז – "לעולם יירשו ארץ"; ולאח"ז עוד

12. תו"א יתרו עג, ב. וראה גם סה"מ צ' להצ"צ טו, ב. ד"ה כי ישאלך עטר"ת רפ"ב (סה"מ שם ס"ע שנג

ואילך), ה'ש"ת פ"ד (סה"מ שם ע' 48).

13. ראה תניא פל"ה (מד, סע"א ואילך), ושם פל"ז (מט, א.ב.) ובכ"מ.

14. עירובין יט, א. אחיגה כו, א.

15. ישעי' ס, כא.

והעילוי דתחיית המתים הוא שאז תתגלה מעלת ישראל עצמם. דגילוי ההמשכה שנמשכת ע"י המצוות, יהי' גם בימות המשיח (קודם זמן התחי''), וכמבואר בתניא²⁰ שע"י מעשינו ועבודתנו עכשיו ממשיכים אוא"ס למטה והגילוי דהמשכה זו יהי' בימות המשיח ובתחיית המתים (אלא שבתחיית המתים, גם הגילוי דהמשכה זו יהי' באופן נעלה יותר²¹), ועיקר החידוש והעילוי דתחיית המתים הוא שאז יתגלה השורש דישראל כמו שהם מושרשים בהעצמות²².

ויש לומר, דמ"ש בכמה דרושים (הובא לעיל) שבתחיית המתים יהי' גילוי ההמשכה שנמשכת ע"י קיום המצוות, הוא, כי שם מדובר בהשכר לישראל שיהי' בעולם הבא עבור עבודתם בתומ"צ בעולם הזה²³, ושלימות השכר הוא שיאיר להם בגילוי ההמשכה שהמשיכו ע"י קיום המצוות. ולכן מבואר בדרושים אלו ששכר הנשמות בג"ע הוא שמשיגים האלקות דהתורה שלמדו בעוה"ז, דתורה היא חכמתו של הקב"ה, אור הממלא, והשכר דתחיית המתים הוא שאז יראו עינינו גילוי אלקותו הבלתי בע"ג²⁴ שנמשך ע"י קיום המצוות, רצונו ית' (שלמעלה מחכמתו), אור הסובב. אמנם, כל זה הוא השכר לישראל עבור עבודתם בתומ"צ²⁵. ועיקר החידוש והעילוי שיהי' בעולם הבא הוא הגילוי דמעלת ישראל עצמם, נצר מטעי מעשה ידי להתפאר.

ד) וביאור הענין (דג' מדריגות אלו, ג"עוב' הדרגות בתחיית המתים), דאיתא בגמרא²⁶ כל הנביאים כולן לא נתבאו אלא לימות המשיח אבל לעולם הבא עין²⁷ לא ראתה אלקים זולתך. ובהמשך הענין שם מאי עין לא ראתה כו' זה עדין שלא שלטה בו עין כל ברי', שמא תאמר אדה"ר היכן הי' בגן כו', גן לחוד ועדין לחוד. והיינו שהחידוש והעילוי דעולם הבא (תחיית המתים) לגבי ימות המשיח הוא שאז יהי' הגילוי דבחינת עדין, עין לא ראתה. ומזה מובן, דזה שבעולם הבא יהי' גילוי ההמשכה שנמשכה ע"י קיום המצוות, מכיון שגילוי זה יהי' (בכללות) גם בימות המשיח, אין זה

23. ראה ד"ה כי ישאלך ה'ש"ת (סה"מ שם ע' 45) "הצד השווה שבהם (בג"ע ובעולם התחי') הוא... שהם תשלום שכר וגמול טוב".

24. לשון הצ"צ בסהמ"צ שבהערה 12.

25. ולהעיר, שהגילוי דאוא"ס שהמשיכו ישראל ע"י קיום המצוות, יהי' גם בעולם [אלא שבישראל יהי' הגילוי ביותר – ראה תניא ספלו". פל"ז (מו, סע"ב ואילך)]. וגם מזה מוכח לכאורה שלא זהו עיקר הענין דעוה"ב.

26. ברכות לד, ב.

27. ישעי' סד, ג.

מעלה "נצר מטעי גו" – די"ל הביאור בזה, שלאחרי ש"יירשו ארץ" ותתגלה להם ההמשכה שהמשיכו ע"י קיום המצוות ("ועמך כולם צדיקים") – אז דוקא יוכל להיות הגילוי ד"נצר מטעי גו".

20. פל"ז (בתחלתו. וראה גם שם מו, א).

21. ראה שם פל"ו "שימות המשיח ובפרט כשיחיו המתים".

22. ראה המשך תרס"ו ע' תקו "דתכלית העלי' דלעתיד הוא שיגיעו לשרשן ומקורן האמיתי כי אין למעלה מזה... אין דומה לך מושיענו לתחיית המתים, שתתגלה שורש ומקור האמיתי של הנשמות כמו באמיתת העצמות".

אמיתית הענין דעוה"ב. ועיקר הענין דעוה"ב הוא הגילוי דבחינת עדן, והוא התענוג העצמי שמתענג בישראל, שלמעלה גם מהתענוג שמתענג בתומ"צ²⁸. ולהעיר, שבכ"מ²⁹ מבואר החילוק בין תורה למצוות, דבתורה שהיא חכמתו ית' מלובש הארת התענוג ובמצוות שהם רצונו ית' מלובש עצמות התענוג (בחינת עדן). וזהו שבג"ע כתיב³⁰ ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן, שהתענוג שנמשך לנשמות בג"ע (בהשגת התורה) הוא רק המשכה מצומצמת מבחינת עדן שנמשכת ע"י הנהר שמפסיק בין עדן לגן, משא"כ בעוה"ב שהוא מתן שכרן של מצוות הוא הגילוי דבחינת עדן עצמו. ויש לומר, שזהו בכללות. אבל בפרטיות, כיון שהגילוי דהמצוות יהי' (בכללות) גם בימות המשיח ואעפ"כ אמרו שבימות המשיח לא יהי' גילוי דבחינת עין לא ראתה (בחינת עדן), וגילוי בחינה זו יהי' רק בעולם הבא, מוכח מזה, שעיקר בחינת עדן שיהי' בעולם הבא הוא שאז יתגלה התענוג העצמי שמתענג בישראל, שלמעלה גם מהתענוג העצמי שבמצוות.

ה) וביאור העילוי דתחיית המתים לגבי ימות המשיח (ועד"ז החילוק שבין ב' הדרגות שבתחיית המתים גופא), יובן בהקדים ביאור המעלה דימות המשיח לגבי ג"ע³¹. שהגילוי דג"ע הוא דוקא לנשמות בלא גופים, והגילוי דימות המשיח יהי' גם למטה בעוה"ז הגשמי (וכמו עתידה ארץ ישראל שתוציא גלוסקאות³²). והטעם לזה הוא, כי בג"ע הוא הגילוי דאור הממלא, אור מוגבל, ולכן אינו נמשך למטה, משא"כ בימות המשיח יהי' גילוי אוא"ס הבלתי מוגבל, ולכן יהי' הגילוי גם למטה. ועוד חילוק, דבג"ע יש בכללות שתי בחינות, ג"ע התחתון וג"ע העליון, ובכל א' מהם יש ריבוי מדריגות עד אין קץ³³, כמרז"ל³⁴ ת"ח אין להם מנוחה כו' ילכו מחיל אל חיל³⁵, שעולים תמיד ממדריגה למדריגה. ופירוש אין להם מנוחה הוא שעלייתם ממדריגה למדריגה היא ע"י עבודה. דבעלי' צ"ל מקודם טבילה בנהר דינור לשכוח ההשגה והתענוג דמדריגה התחתונה³⁶, וגם העלי' עצמה היא דרך העמוד³⁷ שבין מדריגה למדריגה, שגם עי"ז הוא מתבטל מהשגתו הקודמת, אלא שהביטול שע"י הטבילה בנהר דינור הוא הביטול שמצד התחתון והביטול שע"י העמוד הוא שמתבטל מצד

33. אגה"ק סי"ז.

34. סוף מסכת ברכות. וש"נ.

35. תהלים פד, ח.

36. זהר ח"א ר"א, א. ח"ב ריא, ב. רמז, א. תקו"ז בהקדמה (ד, א). וראה תו"א מקץ לא, ב. לב, ד. מג"א צו, א. ד"ה כי ישאלך עטר"ת פ"א (סה"מ שם ע' שנב), ה"ש"ת פ"א (סה"מ שם ע' 45). וראה מאמרי אדהאמ"צ ויקרא ח"ב ע' תתכא-ב. וש"נ.

37. ראה זהר ח"א ריט, א. ח"ב ריא, א. וראה מאמרי

28. ראה המשך תרס"ו ע' קה. ושם (ע' קו) שבכדי להגיע לבחי' תענוג העצמי כמו שהוא בעצמותו א"א ע"י תומ"צ אלא ע"י התשובה – והרי ענין התשובה הוא העילוי דנשמות שלמעלה מתומ"צ.

29. סהמ"צ שבעה ערה 12.

30. בראשית ב, י.

31. בהבא לקמן ראה המשך תער"ב ח"ב פ' שעט-שפ (ע' תשעט ואילך).

32. שבת ל, סע"ב. וש"נ.

גילוי אור של מדריגה העליונה שמאיר עליו³⁸. וזהו שהעלי' ממדריגה למדריגה היא ע"י עבודה (אינן להם מנוחה), עבודת הביטול, בדוגמת העבודה למטה בעוה"ז, שכללותה היא לצרף את הבריות³⁹, זיכוך וביטול, עבודה מלשון עיבוד עורות⁴⁰. ויש להוסיף, דכמו שהעבודה למטה היא בשני קוין, סור מרע ועשה טוב, עד"ז הוא גם בהביטול שבהעליות דג"ע, שהוא בשני קוין אלו. הביטול שע"י נהר דינור – דוגמת העבודה דסור מרע כביול, והביטול שע"י העמוד, שמצד גילוי אור העליון – דוגמת העבודה דועשה טוב. דכל זה הוא בגן עדן. משא"כ בהגילוי שיהי' בימות המשיח, הגם שגם אז יהיו כו"כ עליות, העליות שיהיו אז לא יהיו באופן דילכו מחיל אל חיל, שבכדי להגיע למדריגה נעלית יותר צריך ללכת (לצאת ולהתבטל) ממדריגה הקודמת, אלא שגם בהיותו במדריגתו הקודמת יכול להתעלות למדריגה העליונה (עצ"ע).

(ו) ויש לומר הביאור בזה, שההמשכה דאור הממלא להחיות ולהוות את הנבראים היא באופן שהשתלשלות מלמעלה למטה. שבתחילה הוא מתלבש בנבראים הרוחניים, ואח"כ הוא מתלבש בנבראים שלמטה מהם, שהם רק כמו משל לנבראים העליונים, ואח"כ מתלבש למטה יותר⁴¹, וכמו שידוע בענין וידבר שלשת אלפים משל⁴². ויש לומר, דזהו הטעם שהעלי' בג"ע (שבג"ע הוא הגילוי דאור הממלא, כנ"ל) ממדריגה למדריגה היא ע"י שמתבטל ממדריגה התחתונה, כי כמו שההמשכה מלמעלה למטה היא ע"י שמתלבש בעוד לבוש ובעוד לבוש, עד"ז הוא בהעלי' מלמטה למעלה, שהעלי' היא ע"י הפשטת הלבוש, ביטול מדריגה הקודמת⁴³. [ויש לומר, דזהו ג"כ מה שמובא בכמה דרושים⁴⁴ שגם האבות ומשה רבינו שיושבין בג"ע העליון יותר מג' אלפים שנה יבואו להתלבש בגופים, כי הגילוי שיהי' בתחיית המתים הוא נעלה הרבה יותר מהגילוי שמאיר בג"ע, אפילו בג"ע העליון. דזה שמדייקים "שיושבין בג"ע העליון יותר מג' אלפים שנה", יש לומר, דג' אלפים שנה הם דוגמת שלשת אלפים משל, שהם כנגד ג' עולמות ב"ע, דבכל עולם יש אלף מדריגות. וזהו שמדייקים "שיושבין בג"ע העליון יותר מג' אלפים שנה", דבמשך ג' אלפים שנה מפשיטים כל הלבושים (המשלים) דג' עולמות ב"ע, וכשיושבים בג"ע יותר מג' אלפים שנה מתעלים גם באצילות וכו', ואעפ"כ יבואו להתלבש בגופים, כי הגילוי דתחיית המתים הוא למעלה יותר מהגילוי דג"ע, גם כשהגילוי דג"ע הוא לאחרי

אדה"ז פרשיות התורה ח"ב ע' תשעג, ובהנסמן במראי מקומות לשם (ע' תתקפד).

38. ראה בארוכה המשך תרס"ו ע' טו.

39. ב"ר רפמ"ד. וש"נ.

40. תו"א משפטים עו, א. וראה גם לקו"ת ויקרא ב, ד. ובכ"מ.

41. ראה בארוכה סה"מ עטר"ת ע' שטו ואילך. ובכ"מ.

42. מלכים-א ה, יב. וראה תו"א מג"א צח, ב. ובכ"מ.

43. ראה המשך תרס"ו שם.

44. סה"מ תרנ"ד ע' רכ. המשך תער"ב שם (ריש ע' תשפ). סה"מ קונטרסים ח"ב תיב, א. ועוד.

שמפשיטים כל הלבושים]. משא"כ העליות שיהיו בימות המשיח יהיו באופן שלא יצטרך לצאת ממצבו ומדריגתו, מכיון שאז יהי' הגילוי דאוא"ס הבל"ג, והגילוי יהי' גם למטה.

ז) אמנם, גם הגילוי דימות המשיח הוא רק גילוי הסובב, ולכן יהיו בו חילוקי מדריגות (כנ"ל), משא"כ הגילוי דתחיית המתים יהי' (בכללותו) לכל ישראל בשוה⁴⁵, לפי שבתחיית המתים יהי' גילוי עצמות אוא"ס שלמעלה מהתחלקות. ובזה גופא יהיו שני ענינים. הגילוי דעצמות אוא"ס שהמשיכו ע"י קיום המצוות, ועי"ז יתעלו ישראל למדריגה עליונה יותר⁴⁶, שתתגלה מעלת ישראל עצמם, נצר מטעי מעשה ידי להתפאר, שמעלה זו שבישראל היא נעלית יותר מזה שממשיכים גילוי אלקות ע"י לימוד התורה וקיום המצוות. דשרש הנשמות הוא בעצמותו ית' (למעלה משורש התומ"צ), וגם בהגוף דישראל הוא בחירת העצמות⁴⁷.

– עד"ז הוא גם בהגילוי דתחיית המתים גופא, שבתחלה צ"ל הגילוי דהמצוות, ועי"ז אפשר להיות הגילוי דשורש נש"י כמו שמושרשים בהעצמות.

47. תניא פמ"ט (סט, סע"ב ואילך). ספר השיחות תורת שלום ע' 120 ואילך.

45. לקו"ת שלח מו, ד. המשך תער"ב ח"ב ע' א' קיב. עיי"ש.

46. ועד"ד הידוע שבכדי להגיע להגילוי דתחיית המתים צ"ל תחלה הגילוי דג"ע (ראה בארוכה ד"ה היושבת בגנים תשי"ג ס"ח (לעיל ח"ב ס"ע רלה)

סיכום תוכן המאמר

א. יבואו לידי גילוי ההמשכות שהמשיכו ישראל ע"י עבודתם בעולם הזה - גילוי אור הסובב כל עלמין. גילוי זה יהיה גם בימות המשיח וגם בתקופת תחיית המתים, אלא שבעולם התחייה יהיה הגילוי נעלה יותר.

ב. על ידי גילוי זה יתגלה לאחר מכן החלק השני של המשנה - "נצר מטעי מעשה ידי להתפאר", היינו שתתגלה מעלתם העצמית של ישראל - שהם מעשי הקב"ה, וגילוי זה הוא גילוי השורש של ישראל כפי שהם בעצמות, וענין זה יתגלה רק בתקופת תחיית המתים - נשמות בגופים.

נמצא שישנם ג' דרגות כלליות בגילוי האלקות בעולם:

א. גן עדן - גילוי אור הממלא.

ב. ימות המשיח (וגם בתחילת עולם התחייה) - גילוי אור הסובב.

ג. עולם התחייה - גילוי מעלתם של ישראל כפי שהם מושרשים בעצמות.

ובביאור ג' דרגות אלו יש להקדים הא דאיתא בגמ' שכל הנביאים כולם לא נתנבאו אלא לימות המשיח, אבל לעולם הבא עין לא ראה אלקים זולתך. וידוע הביאור בזה, דעין לא ראתה הוא גילוי בחינת עדן, שהוא התענוג העצמי של הקב"ה, שיתגלה דוקא לעתיד לבוא.

וע"פ המתבאר לעיל דבתחיית המתים יהיה שלימות הגילוי של הקב"ה בעולם, ואז יתגלה שורשם של ישראל, יש לומר שבחינת עדן הוא התענוג העצמי של הקב"ה בישראל שלמעלה מהתענוג העצמי של הקב"ה במצוות.

איתא במשנה "כל ישראל יש להם חלק לעוה"ב", וידוע שהפירוש עוה"ב הוא על תחיית המתים ולא על גן עדן, כיון שבעוה"ב יש חלק לכאו"א, משא"כ לבוא לגן עדן ישנם כמה תנאים.

וצריך ביאור, דמכך שתחיית המתים תהיה רק לעתיד לבוא, ולא כגן עדן שישנו עכשיו, מוכח שבתחיית המתים יהיה גילוי יותר נעלה, (וכן מכך שתחיית המתים היא לאחר ימות המשיח מוכח שהגילוי שלה יהיה נעלה יותר מימות המשיח). ולפי"ז צריך ביאור מדוע כדי לזכות לגן עדן צריכים כמה תנאים, ואילו לתחיית המתים, כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא, על אף שבתחיית המתים יהיה גילוי אור נעלה יותר.

ונקודת הביאור בזה, דגן עדן ותחיית המתים חלוקים המה בעניינם, דגן עדן הוא שחר על לימוד התורה, ועולם התחייה הוא שחר על קיום המצוות, וכיון שכל ישראל אפילו הרשעים שבהם מלאים מצוות כרימון, נמצא שכל ישראל יש להם חלק לעולם הבא, וכמו שמביא במשנה "ועמך כולם צדיקים לעולם ירשו ארץ" שזה עולם הבא.

אך לפ"ז צריך ביאור המשך דברי המשנה "נצר מטעי מעשה ידי להתפאר" דלכאורה זה שישאל הם מעשה ידיו של הקב"ה, אינו קשור כלל לעבודתם בקיום התורה והמצוות שעל ידה זוכים לעולם הבא. ומה כוונת המשנה בזה.

ונקודת הביאור בזה, שבגילוי שלאחר תחיית המתים ב' עניינים:

א. גילוי זה אינו יכול להתלבש בדבר גשמי אלא לנשמות בלבד. ב. מכיון שהוא אור שבערך סדר ההשתלשלות ובכל דרגא ודרגא מתלבש באופן אחר, לכן זה גורם שתצטרך הנשמה ביטול ממדרגתה הקודמת בכדי לעלות לדרגא נעלית ממנה.

משא"כ בימות המשיח יתגלה אור הסובב כל עלמין ולכן: א. כיון שאור הסובב בלתי מוגבל יהיה גילוי זה לנשמות בגופים. ב. כיון שאור זה אינו מוגבל לכן אין צריכים להתבטל ממציאותם הקודמת בשביל העלייה לדרגא הבאה.

אמנם גם בגילוי של ימות המשיח יהיה חילוקי מדרגות, דגם בכחינת הסובב כל עלמין שייך חילוקי מדרגות, אלא שהם באופן אחר מממלא כל עלמין.

וענין תחיית המתים היא התגלות שני ענינים, א. הגילוי שהמשיכו ישראל על ידי תורה ומצוות. ב. על ידי זה יגיעו למדרגתם הנעלית והעצמית – שורש הנשמות בעצמות ובחירת הקב"ה בגוף.

ועדיין יש לבאר מהו העילוי של תחיית המתים, ומפני מה דוקא בחינת עדן תתגלה אז, ולא בימות המשיח.

ויובן דהנה מצינו כמה חילוקים בין גן עדן לימות המשיח ותחיית המתים:

א. הגילוי דגן עדן הוא לנשמות דוקא ולא לגופים, משא"כ הגילוי דימות המשיח שהוא לנשמה בגוף גשמי דוקא.

ב. בגן עדן בכללותו ישנם שתי בחינות, ג"ע העליון וג"ע התחתון, ובכל אחד מהם ישנם ריבוי מדרגות, ובכדי לעלות מדרגא לדרגא צריך ביטול ההשגה הקודמת של הנשמה, וגילוי אור מיוחד מלמעלה. משא"כ בימות המשיח ובתחיית המתים, בעליה מדרגא לדרגא אין צורך בביטול כלל.

וטעם החילוקים:

מכיון שגן עדן הוא גילוי דממלא כל עלמין שהוא גילוי מוגבל, לכן:

פנינים קצרים

שלימות מין האדם

העולם הזה הוא זמן המלחמה בין היש והרוחני, הטוב והרע. ולאום מלאום יאמץ - לפעמים מנצח הטוב ולפעמים הרע.

בימות המשיח, כשישלימו בני ישראל את המלחמה ויבררו הטוב מן הרע, יופרד הרע מהטוב, ויפקון מן גלותא, יגיעו לשלימות האדם כמו שהי' קודם חטא עץ הדעת, ישראל לא יהיו תחת שליטת "אילנא דטוב ורע". אבל יהיה עדיין מקום לסטרא אחרא בעולם.

ממילא יהיה חסרון גם בשלימות בני ישראל (ולכן כל אלו החיים בימות המשיח, ימותו קודם תחיית המתים, ורק לאחר מכן יקומו). ובמשך ימות המשיח עצמו יעלו על ידי עבודתם לשיא השלימות, שלכן ימות המשיח הוא הזמן ד"היום לעשותם" (ואתחנן ז, יא), ואדרבה - אז הוא העיקר "היום לעשותם" ותכלית שלימותו.

מוסיף על זה בעולם התחייה, שהקב"ה יעביר את רוח הטומאה כליל מן הארץ ואין חטא ומיתה בעולם, כי הקב"ה ישחט ליצר הרע (סוכה נב, א) הוא מלאך המוות.

או - אז תהי' תכלית שלימות מין האדם, לא רק כפי ערך עבודתו ושכרה, אלא כפי מה שנותנין במתנה מלמעלה. ולכן מצוות בטלות לעתיד לבוא (נדה סא, ב) בתחיית המתים, וצדיקים יושבין ועטרותיהן בראשיהן ונהנין מזיו השכינה (ברכות יז, א), שאחרי שהגיע האדם לתכלית שלימותו מקבל שכר נעלה ביותר, שאין לנו מושג בזה.

ושכר זה יתקבל למטה, נשמה בגוף דווקא, כי אז תהי' תכלית ושלימות בריאת העולם הזה, שלכן נבראו מתחילתו, להיות לו יתברך דירה בתחתונים.

(אג"ק חלק ב' עמ' סח)

שלימות בהשגת אלקות

בעולם הזה הגשמי והחומרי אין אנו יכולים להשיג את מהות האור האלוקי, אפילו את מהות האור ה"ממלא כל עלמין", כי אם על ידי פעולותיו אנו יודעים ומרגישים מציאותו, וכמו שכתוב (ישעי' מ, כו) "שאו מרום עינכם וראו מי ברא אלה".

דרגא נעלית מזה היא בגן עדן, שהוא עולם הנשמות ואין שם הסתר הגוף, שמשגיגים שם גם את מהות אור ה"ממלא כל עלמין".

דרגא נעלית יותר תהיה בימות המשיח, שיזדכך החומר, ויאיר באדם צלם אלקים, וכמו שהי' קודם החטא ועוד למעלה מזה, יהיו גילויים מאור ה"סובב כל עלמין".

למעלה מכולם בעולם התחייה לאחר שיחיו המתים, שאז היא תכלית שלימות עולם הזה ויהיה אז גילוי עצמות אין סוף ברוך הוא.

[ממלא כל עלמין - זיו השכינה מתלבש בתוך העולמות ממש מתחלק לפי חילוקי מדריגתם.

סובב כל עלמין - האור הוא בתוכם ממש, אבל אינו מתחלק לפי מדריגתם, אלא שורה בהם בבחינת מקיף. ולמעלה משתי דרגות אלו הוא עצמותו ומהותו, שאינו בגדר העולמות כלל].

(שם)

הגוף מחיה את הנשמה

לעתיד לבוא בזמן עולם התחייה, הגוף יחיה את הנשמה, מכיוון שהגוף יקבל חיותו אז מזיו השכינה, היינו, כשם שבזמן הזה חיות הגוף הוא על ידי אכילה ושתיה גשמיים, כך בזמן התחייה תהי' חיות הגוף מזיו השכינה. ולאחר שהשכינה תחייה ותזין את הגוף, הגוף יזון ויחיה את הנשמה, כלומר, גם הנשמה תקבל מזיו השכינה על ידי הגוף.

והטעם לזה הוא מפני שלעתיד לבוא יהי גילוי אור הסובב כל עלמין שלמעלה מהתלבשות בכלים, שאינו בגדר תפיסה כלל, ולמעלה מהתלבשות בגוף ונשמה גם יחד.

ולכן: הנשמה שעניינה הוא להיות "כלי" להשיג את האור המתלבש בתוכה, אי אפשר לה לקבל אור שלמעלה מכלים, כי כל עניינה הוא להשיג אורות בכלים, משא"כ הגוף שמלכתחילה אינו כלי ואין גדרו לקבל גילוי אור, ולכן דווקא בו יכול לשכון אור הסובב, ועל ידו תקבל גם הנשמה.

משא"כ בזמן הזה שהאור בעולם הוא אור הממלא השייך להשגה, ולכן דווקא הנשמה משיגה את האור ועל ידה מושפע גם לגוף מאור הממלא. משא"כ לעתיד לבוא, החיות תימשך להיפך, קודם לנשמה ואח"כ לגוף.

דוגמה לדבר:

מוסבר בחסידות שכח המסירות נפש וכח הרצון נמצאים בעקב שברגל יותר מבראש, כי כוחות אלו הם למעלה משכל – כוחות מקיפים שלמעלה מהשגה והשתלשלות, ולכן המוח שבראש, מכיון שהוא כלי לאור השכל, הוא מנגד לגילוי הכוחות שלמעלה משכל, משא"כ העקב שאיננה שייכת לגילויים ואורות, ביכולתה לקבל גילויים שלמעלה מאורות.

עד"ז מובן שדווקא הגוף יקבל חיות מאור הסובב ולא הנשמה.

(תורת מנחם התועודיות ח"ו עמ' 112)

מהותם של ישראל

"נוסף על העילוי ד"מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים" שיהי' ב"כל העולם", יהי' עילוי גדול יותר אצל ישראל – "יהיו ישראל חכמים גדולים ויודעים דברים הסתומים ושיגו דעת בוראם כפי כח האדם".

ויובן בהקדם הדיוק בלשון הרמב"ם – שבנוגע ל"כל העולם" ("הארץ") מסיים בהענין ד"כמים לים מכסים", ואילו בנוגע לישראל מסיים ב"שיגו דעת בוראם כפי כח האדם".

ויש לומר הביאור בזה:

בנוגע ל"כל העולם", "כל הנמצאים משמים וארץ ומה שביניהם" – כיון שהם מציאות של נבראים, ידיעתם את ה' היא מצד הביטול שלהם (ההרגש ש"לא נמצאו אלא מאמתת המצאו"), אבל לא מצד ענינם גופא (להיותם נבראים מוגבלים), ובהתאם לכך מסיים הרמב"ם ב"מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים" – שאין זה מצד גדרי "הארץ" כשלעצמה, אלא מצד המים לים מכסים".

אבל בנוגע לישראל – כיון שמציאותם קדמה לעולם, "ישראל עלו במחשבה", שאינם בגדר של נברא (כמו "כל הנמצאים"), כי אם, "חלק אלקה ממעל ממש", "ישראל וקוב"ה כולא חד" – הידיעה שלהם ב"אמתת המצאו" היא מצד ענינם הם, ולכן כותב "שיהיו ישראל חכמים גדולים ויודעים דברים הסתומים ושיגו דעת בוראם כפי כח האדם", היינו, שענין זה הוא "כח האדם, אדם", "ע"ש אדמה לעליון, ויתירה מזה – "חלק אלקה ממעל ממש".

ועפ"ז יומתק שינוי הלשון שבנוגע ל"כל העולם" כותב ש"לא יהי' עסק כל העולם אלא לדעת ה' בלבד". ובנוגע לישראל כותב ש"יהיו ישראל חכמים גדולים וכו'" – כי "עסק", גם כאשר מושקע בו בכל מציאותו, ועד שאין בעולמו דבר נוסף מלבד העסק (לא יהי' עסק כל העולם אלא לדעת את ה' בלבד), ה"ז דבר נוסף על מציאותו, ודוגמתו בהנמשל, שכל העולם הוא מציאות נברא, משא"כ בישראל נאמר הלשון יהיו כו' " (ולא עסק), שזוהי מציאותם, כיון שאינם בגדר נברא".

(הדרן על הרמב"ם תש"ג, לקו"ש חכ"ג עמ' 172)

הבריאה וישראל לעתיד לבוא

לעתיד-לבוא יהיה חילוק בין ישראל לכלל-הארץ, בהתאם לחילוק שבמציאותם:

כל הבריאה, כולל אומות העולם, היא מציאות שנתהוותה על ידי הקב"ה מאין ליש בעשרה מאמרות, ובלשון הרמב"ם "כל הנמצאים משמים וארץ ומה שביניהם לא נמצאו אלא מאמתת המצאו", ואילו בנוגע לישראל (נשמות ישראל) נאמר יתירה מזו "ישראל וקוב"ה כולא חד".

ועל פי זה לעתיד-לבוא כשיתגלה האמת של ה' לעולם, גילוי ה' אחד בעולם ובשלימות, יורגש אז בכל הבריאה כולה, כולל באומות העולם, איך שהם "לא נמצאו אלא מאמתת

המצאו", ושבלעדי הקב"ה "אין דבר אחר יכול להמצאות", היינו שירוגש בהם שהם אינם מציאות אמיתית.

משא"כ בישראל יתגלה, שמציאותם עצמה היא עצמותו כביכול, ישראל וקוב"ה כולא חד. (לקו"ש חכ"ג עמ' 172)

ישראל וקוב"ה לעתיד לבוא

כדי להבין את דרגת הקשר הקב"ה עם בני ישראל לעתיד לבוא, צריכים אנו להבין קודם את הקשר של נשמות ישראל להקב"ה בזמן הגלות.

בכללות יש ג' דרגות בקשר של ישראל עם הקב"ה, והם: "חלוקה" "גורל" "ירושה", וכפי שאומרים לפני תפלת השחר "אשרנו מה טוב חלקנו ומה נעים גורלנו ומה יפה ירושתנו".

חלק מבטא את הקשר של הקב"ה עם בני ישראל המובן בטעם ודעת, מפני שישראל ע"י עבודתם ראויים שיהיה להם קשר להקב"ה, ובדרגה זו יש מעלה וחסרון. החיסרון הוא שדרגה זו שייכת למציאותם של ישראל – מציאות מוגבלת. אך מצד שני זה עצמו גם מעלה, מכיוון שזה נוגע וקשור במציאותם של ישראל, ואין זה ענין שזר להם, אלא ענין ששייך אליהם באופן פנימי.

דרגה זו הייתה גם לפני מתן תורה, שהרי כבר ביציאת מצרים נאמר "בני בכורי ישראל". דרגה זו היא בכללות בזמן שלפני מתן תורה.

גורל - בחירה היא הדרגה שלמעלה מהשתלשלות, בחירת הקב"ה בבני ישראל, דעל אף שישראל לכאורה שווים לאומות העולם, בכל זאת הקב"ה בחר בהם למעלה מטעם ודעת. וגם בזה יש מעלה וחסרון: החיסרון הוא שאין זה קשור למציאותם של ישראל, וממילא זה דבר זר להם. והמעלה היא שאורות דרגה זו נעלים ביותר – קדושה לא מוגבלת.

במתן תורה התגלתה דרגה זו של "ובנו בחרת מכל עם ולשון", בחירת הקב"ה בעם ישראל, כח הבורא המתקשר בישראל ע"י תורה ומצוות, ודרגה זו היא בכללות הזמן שממתן תורה עד לעתיד לבוא – זמן עבודת ישראל בקיום התורה והמצוות.

ירושה - נחלה היא הדרגה שלמעלה מהכל, דהרי כל קשר מבטא בשני דברים נפרדים המתקשרים אחד בשני, משא"כ ירושה גדרה היא שהאב והבן הם מציאות אחת, הירוש עומד במקום המוריש, ודרגה זו היא למעלה מהכל, כי הרי קשורה היא למציאות של לישראל, ונעלית ביותר למעלה מכל קשר אחר, דבני ישראל והקב"ה הם מציאות אחת.

דרגה זו תתגלה בזמן התחייה לעתיד לבוא – זמן השכר והגמול, או אז תתגלה המעלה העצמית של ישראל, שהם כביכול אחד עם עצמותו ית', לא בדרך של משפיע ומקבל, אלא גילוי העצמות ממש. ישראל וקוב"ה כולא חד.

(לקו"ש חכ"ח עמ' 174)

ביום השלישי יקימנו

ידוע מאמר רז"ל עה"פ (הושע ו, ב) "יחינו יום מיומים . . ביום השלישי יקימנו ונחיה לפניו".
ד'יחינו מיומים' קאי על עוה"ז וג'ע'ו'ביום השלישי' קאי על עוה"ב (עולם התחייה).

ויש לבאר ג' בחינות אלו בעבודת האדם:

עוה"ז הוא העבודה דבעלי עסקים דעיקר עיסקם הוא בעניני עוה"ז, אלא דהנהגתם היא ע"פ תורה והיא העבודה דשבט זבולון - בירור הגוף.

גן עדן הוא העבודה דיושבי אוהל דעיקר עסקם הוא בלימוד התורה, והיא העבודה דשבט יששכר - בירור הנשמה.

ביום השלישי הוא העבודה דשניהם יחד, גם הגוף וגם הנשמה, כיון שהקב"ה יעביר רוח הטומאה מן הארץ ויכל גם הגוף לעבוד את הקב"ה כמו הנשמה, ואדרבה יהיה הגוף נעלה מהנשמה כיון שזהו תכלית המכוון.

(אגרות קודש חלק ד' עמ' תנב)

לימוד החסידות - הכנה לעולם הבא

כללות עולם התחייה אינו מובן בשכל איך יהיה ומה יהיה, וכן אינו מובן איך יהיה אופן החיים שלאחר התחייה, והסיבה לזה היא מכיוון שהגילויים שלעתיד לבוא הם למעלה מהשגה ולמעלה מהשכל - גילוי אור הסובב כל עלמין.

ולכן ההכנה לתחיית המתים הוא ענין ההודאה, "מאן דלא כרע (=זה שאינו כורע) במודים לא יקום לתחיית המתים", שעניינה שעל אף שאינו משיג את הענין בשכלו, מכל מקום מודה שהאמת כן הוא, כלומר, ביטול שלמעלה מהשכל.

ענין זה מתבטא גם בגילוי תורת החסידות לפני הגילוי של ימות המשיח ותחיית המתים:

תורת החסידות עניינה השגה, ועם זאת מודגש בה הענין ש"תכלית הידיעה שלא נדעך".

ולכאורה אינו מובן:

כיון ש"תכלית הידיעה שלא נדעך", וסוף סוף הענינים דפנימיות התורה אינם באים בהשגה גמורה כמו הענינים שבנגלה דתורה, מדוע צריכים להשתדל ולהשקיע כוחות מרובים כל כך בשביל השגת פנימיות התורה!?

אלא הענין בזה - שהכוונה היא שהשגת האדם עצמם תסכים ותודה שתכלית הידיעה שלא נדעך, כלומר ענין ההודאה.

וזהו ההכנה וההקדמה להגילוי דלעתיד לבוא, שיהי אז גילוי אור הסובב שלמעלה מהשגה, בהשגה עצמה, משא"כ בזמן הזה שהעבודה היא רק באופן של הודאה בלבד, מהווה לימוד תורת החסידות הכנה והקדמה לתחיית המתים.

(תורת מנחם התועודיות ח"ו עמ' 115)

הוספה - סיכום מאמר ד"ה "כל ישראל" תשל"ג.

הנה ידוע החילוק בין ג"ע לעוה"ב, שלעוה"ב לכל ישראל יש חלק (כדברי המשנה) משא"כ בג"ע דישנם כמה תנאים כדי להיכנס לג"ע.

וצריך להבין הרי עוה"ב הרבה יותר נעלה מג"ע, ומדוע בכדי לזכות לג"ע צריך כמה תנאים, משא"כ בעוה"ב לכל ישראל יש חלק.

והנה ידוע דעוה"ב הוא העולם התחייה היינו שיהיו ישראל נשמות בגופים, וא"כ צ"ב איך יהיה הגילוי דעוה"ב שהוא לנשמות בגוף גשמי יותר נעלה מהגילוי דג"ע שהוא עולם רוחני ללא גשמיות כלל.

וההסברה בזה דהנה כתיב "זאת התורה אדם", היינו שהתורה היא בדוגמת האדם, וכמו שהאדם מורכב מגוף ונשמה, עד"ז גם בתורה יש גוף ונשמה.

ביאור הענין:

התורה היא הנשמה והיא נותנת חיות בגוף שהם המצוות, וזהו שהמצוות מוגדרות בזמן ומקום משא"כ התורה, כי כיוון שהגוף הוא גשמי ממילא מוגדר בזמן ומקום, משא"כ התורה שהיא הנשמה והיא רוחנית, אינה מוגבלת ומוגדרת בזמן ומקום.

והנה ידוע דמעלת התורה על המצוות היא רק כפי שהתומ"צ נמשכו בגילוי, אבל בשורשם שורש המצוה הרבה יותר נעלה, כיון ששורש המצוות הם ברצונו יתברך, ושורש התורה היא בחכמתו יתברך, שלמטה מרצונו ית'.

ובאמת גם כפי שהתומ"צ נמשכו בגילוי ניכרת מעלת המצוות על התורה, שהרי התורה היא פירוש וביאור המצוות, ועד"ז הוא גם בענין הגוף והנשמה דמצד שורשם שורש הגוף נעלה יותר, וזה מתבטא גם למטה דכל ענין הנשמה הוא להחיות הגוף.

וההסברה בזה:

אהבת הקב"ה לישאל מצד נשמתם היא אהבה מצד זה שבני ישראל הם בנים למקום, ואהבה זו היא בדרגא שיש תפיסת מקום לבנ"י אצל הקב"ה, משא"כ הגוף שורשו הוא מהעצמות ממש.

והנה ידוע דבתורה יש כמה חילוקים בהחייב לעסוק בתורה, והטעם לכך הוא מכיוון שמצד חכמתו יתברך ישנם חילוקי דרגות, משא"כ מצוות שחייבם שווה לכולם, והסיבה לזה היא כיוון ששורש המצוות הוא ברצונו יתברך ששם לא שייך חילוקי דרגות.

ועד"ז י"ל גם בקיום המצוות שאפילו רשעים מלאים מצוות כרימון, כי מצד רצונו העצמי של הקב"ה, אין חילוקי דרגות בין יהודי ליהודי משא"כ בלימוד התורה.

ועפ"ז יובן החילוק בין ג"ע לעוה"ב דג"ע הוא שכר על לימוד התורה ולכן יש בו חילוקי דרגות, משא"כ עולם הבא הוא שכר על קיום המצוות, ומצד ענין המצוות אין מקום לחילוקי דרגות כנ"ל לכל ישראל יש חלק.

(תורת מנחם סה"מ מלוקט ח"ג עמ' ריז)

שער שלישי

רשימת קודש

"עולם הבא אין בו לא אכילה ולא שתיה ולא פריה ורביה
ולא משא ומתן ולא קנאה ולא שנאה ולא תחרות אלא צדיקים
יושבים ועטרותיהם בראשיהם ונהנין מזיו השכינה"

(ברכות יז ע"א)

ברשימה שלפנינו מבאר רבינו מדוע עוה"ב שונה הוא מהזמן
שלפני זה, פרטי הענינים שיהיו אז, מעלת הגוף על הנשמה, ע"ד
הרמז ובפנימיות הענינים.

בפנינים שלאחרי זה נלמד אודות היעודים והשינויים שיהיו בזמן
התחייה וביאורם.

חג השבועות תרצ"ט. פאריז

ברכות (יז) – מרגלא בפומי דרב לא כעוה"ז עוה"ב עוה"ב אין בו לא אכילה ולא שתי"א ולא פו"ר ולא מו"מ ולא קנאה ולא שנאה ולא

(א) עוה"ב אין בו לא אכו"ש כו': יד תשובה ח' ב'. לקו"ת ששת ימים הב' ס"ב. יו"ט שר"ה רנ"ט. רס"ו יב' יג'. ונגלה צ"ח בד"ד. בסי' פסח.

(1) נעתק לקמן בהערה 20.

(2) נעתק לקמן בהערות 24-5.

(3) ד"ה לכל תכלה (בהמשך יו"ט שר"ה) רנ"ט (סה"מ תרנ"ט ע' צו ואילך). — ושם (ע' קה), לאחר שמבאר ש"לע"ל יהי גילוי בחי' טובב בבחי' ממלא .. אף שיהי' אז ג"כ בחי' ההשתל' ומציאות נבואים פרטיים ממש מבחי' ממלא, עכ"ז יאיר בהם בבחי' גילוי ממש בחי' העולם דסובב, ממשך, ש"זהו ענין מארו"ל העוה"ב אין בו אכילה ושתי' כו', והיינו שלא יהיו אז אכילה ושתי' גשמיות כלל, ועכ"ז יחיו ויתקיימו אז בגופים ממש עם פרטי אבריהם. וכידוע המחלוקת בזה מהרמב"ם והרמב"ן, ונתקבל דעת הרמב"ן שיהיו גופים גשמיים עם כל פרטי האברים כמו עכשיו .. אלא שכ"ז יהי' מהאור האלקי בלי אכילה ושתי', ומסיים (שם ע' קז), "משום שיהי' גילוי בחי' טובב בממלא, שבחי' עצם החיות דסובב זה יהי' החיות הדנבראים בגילוי".

(4) המשך רס"ו מאמר יב' — ד"ה ויצא יעקב (המשך תרס"ו ע' צד ואילך). ושם (ע' צז): "אנו מוצאים מדרשות חלוקות בענין עוה"ב, דהנה בגמ' ברכות די"ז ע"א אי' עוה"ב אין בו לא אכילה ולא שתי' כו' אלא צדיקים יושבים ועטרותיהן בראשיהן ונהנין מזיו השכינה, ובמד"ר ויקרא פי"ג אי' .. אריסטון (סעודת בקר, מ"כ) עתיד הקב"ה לעשות לעבדיו הצדיקים לע"ל כו', והוא סעודת לויתן ושור הבר שיהי' לעתיד כו". ומבאר, שבעוה"ב שכללותו הוא תענוג הפשוט, יהיו ב' מדרי': הבא במורגש, ושעשועים. וממשיך בכיאר הענין במאמר יג' — ד"ה וישלח יעקב (ע' קא ואילך), ומסיים (ע' קה): "ועפ"ז יובן המדרשות חלוק' בענין עוה"ב .. דענין סעודת לויתן ושור הבר .. זהו בחי' תענוג העצמי הבא במורגש .. וזהו העלי' הא' דלעתיד .. אבל מש"א העוה"ב אין בו אכו"ש הו"ע העלי' הב'. .. תענוג העצמי הבלתי מורגש .. וזהו שאין בו אכו"ש שאינו בא במורגש כלל".

(5) ד"ה ונגלה כבוד ה' צ"ח פ"בד (סה"מ תרח"צ ע' ריא ואילך). — ושם: "בעוה"ב יש ב' מדרגות כוללים, הא' הוא עוה"ב שבא אחר עוה"ז .. גן עדן התחתון וגן עדן העליון .. (ו)בזה גופא הרי יש מדרגות רבות .. מ"מ הנה כללות כל המדרגות האלו נכללות במדרגא אחת כללית שהוא עוה"ב, ומרגלא בפומי דרב לא כעוה"ז עוה"ב, דעוה"ב אין בו לא אכילה ולא שתי' וכו' אלא צדיקים יושבין ועטרותיהן בראשיהן ונהנין מזיו השכינה, והיינו שהם נשמות בלא גופים. אמנם כל זה היא מדרגה הא' דעוה"ב, אבל מדרגה הב' דעוה"ב היא עוה"ב דעולם התחי', שהם נשמות מלוכשות בגופים כמו בעוה"ז, רק שיהיו נהנין מזיו השכינה וכו'".

(6) בדרושי חג הפסח שבסידור (עם דא"ח) — שער חג המצות בסופו (רצב, ג"ד). — ושם: "העוה"ב שאין בו לא אכילה ולא שתי' .. אלא יהי' מאכלם .. בבחי' התענוג הרוחני בלבד, כמו ויחזו את האלקים ויאכלו וישתו .. לעתיד לא יתלבש בחי' אור עונג העליון דעתיקא

תחרותי אלא צדיקים יושבים ועטרותיהן בראשיהם ונהנין מזיו השכינה,

צ"ע ביו"ט שר"ה רנ"ט, דלכאורה משמע שם דעוה"ב אין בו כו' הוא בזמן אחד עם ושם נעשה לפניך כמצות רצונך. וצ"ע מאגה"ק כו', תו"א אוסרי לגפן, בששה"ק תער"ב צג"י. בד"ה ונגלה⁹, לכאורה הוא ע"פ שיטת היד"ט דקאי בעולם הנשמות.

ב) קנאה שנאה תחרות. כך סדרם שמקנאה בא לשנאה (עיין רש"י שבת פט. דבא עד לרציחה¹¹), ומזה לתחרות, מריבה בפו"מ.

בלחם מזון גשמי כלל .. אלא יקבלו אור העונג הזה כמו שהוא למעלה .. שיתענגו בו ע"ד בחי' אכילה כמו בלחם הנק' לחם פנג, אבל יהי' בבחי' אכילה רוחנית בלתי התלבשות במזון גשמי, וכמו יוה"כ דעכשיו שאין בו אכילה ושתי' כלל כו".

7) בהמשך הענין שם (ע' קו): "ואחכ"ו יפלא מה שאמרו העוה"ב אין בו אכילה ושתי', הלא גם אז יהיו גופים גשמיים בכל פרטי האברים ובתוכם דמים גשמיים ממש, כאשר מוכח ממה שקרבנות לא יתבטלו לע"ל, וכמ"ש ושם נעשה לפניך את קרבנות חובותינו .. וכדוגמת הקרבנות ע"ג המזבח מוכרח להיות ג"כ בכל נפש מישראל .. וא"כ מוכרח מכ"ז שיהי' אז בחי' דמים גשמיים כו". — ומזה משמע לכאורה שזה ש"עוה"ב אין בו לא אכילה ולא שתי' קאי על אותו זמן שבו נאמר "ושם נעשה לפניך .. כמצות רצונך" (ועל זה כותב רבינו "וצ"ע", וכדלקמן בפנים).

8) כו', במקומות אלה מבואר שהענין ד"ושם נעשה לפניך .. כמצות רצונך" הוא בימות המשיח (שלפני עולם התחי'), ו"עוה"ב (ש)אין בו לא אכילה ולא שתי' הוא בעולם התחי' (שלאח"ז), שאז מצות בטלות. ובפרטיות:

באגה"ק סכ"ו (קמה, סע"א ואילך): "ומ"ש רז"ל דמצות בטילות לע"ל, היינו בתחיית המתים, אבל לימות המשיח קודם תחה"מ אין בטלים", ואדרבה, בימות המשיח יהי' קיום המצוות (כולל גם הקרבת הקרבנות, שמוזכר שם לפני"ז (קמג, א)) באופן נעלה יותר — "לא .. לברר בירורין כ"א לייחד יתודים עליונים יותר .. לקיים המצות בכוונות עליונות כו". ובתו"א ד"ה אוסרי לגפן (ויחי מו, א ואילך): "ימות המשיח אינו עוה"ב שלאחר התחי', שזהו מתן שכון של צדיקים, אבל ימות המשיח הוא בבחי' היום לעשותם ולא לקבל שכון, ועיקר היום לעשותם ותכלית השלימות של המעשה יהי' בימות המשיח .. ושם נעשה לפניך את קרבנות חובותינו וכו' כמצות רצונך .. לימות המשיח שיקיימים ונגלה כבוד ה' וראו כל בשר וגו' .. אזי הוא זמן היום לעשותם זמן קיום המצות בשלימות .. כמצות רצונך".

ובהמשך בשעה שהקדימו תער"ב מאמר צג"י — ד"ה וישב יעקב העת"ר — פש"פ (המשך תער"ב ח"ב ע' תשפא ואילך): "הגילוי דימוהמ"ש יהי' ג"כ למטה .. ויהי' קיום המצות בגשמי' .. ואנו אומרים על זה ושם נעשה לפניך כמצות רצונך, הרי עיקר העלי' דקרבנות יהי' לימוהמ"ש .. עליית הגשמי בהתכללותו באלקות .. אבל (בתחה"מ) לא יהיו עוד עליות .. רק עטרותיהן בראשיהן ונהנין מזיו השכינה כו".

9) שנעתק בהערה 5 — שמפרש המאמר "מרגלא בפומי" דרב לא כעוה"ז העוה"ב, דעוה"ב אין בו לא אכילה ולא שתי' וכו', "שהם נשמות בלא גופים".

10) בהל' תשובה שם — נעתק לקמן ע' 10.

11) בפרש"י שם: "קנאה יש ביניכם, שאתם באים על ידה לידי רציחה". — ומזה מובן שמקנאה בא לשנאה (ושנאה גדולה כל כך עד לרציחה).

שנא¹⁵ ויחזו את האלק' ויאכלו וישתו¹⁶. (בע"י: ת"ר¹⁷) גדולה הבטחה שהבטיחן הק' לנשים יותר מן האנשים, שנא¹⁸ נשים שאננות קומנה שמענה קולי בנות בוטחות האזנה אמרת¹⁹. א"ל רב לר' חייא נשים במאי

הא דב"ב (ע"ה) דכ"א נכוה מחופתו של חברו שהוא מעין קנאה (עיין שיחת ח"ה"פ ס"ק¹²), עיין בסי"ב¹³ שאין זה בזמן דעוה"ב אין בו כו', וכ"ה ג"כ תער"ב צג' הנ"ל¹⁴.

(12) כנראה הכוונה לשיחת ליל ב' דחג הפסח תרצ"ז ס"ק ה' (נעתק ב"היום יום" יט ניסן. ונדפס לאח"ז בסה"ש תרצ"ז ע' 224 ואילך): "הרבה בחי' בקנאה: קנאת סופרים והדומה .. אחר גלות האחרון .. קנאה היותר גדולה, ע"ד מארז"ל כל צדיק נכוה מחופתו של חברו" (וראה לקמן הערה 14).

(13) בסידור (עם דא"ח) שער חג המצות (רצ, ד) — לאחרי שמבאר שבקרי"ס ה' גילוי אלקות באופן שהכל בהשוואה א' עד שגם פחה ראתה כו', ולא ככמ"ת ש"ה" לכאוי"א מחיצה מיוחדת בפ"ע, ממשיך, ש"כדוגמא זו יהי' לעתיד שאור האלקי יתגלה לכאוי"א כפי ערך עבודתו בשרש נשמתו כל ימי הגלות, לזה אמר כל א' נכוה מחופתו של חברו כו'. זהו דוקא לימות המשיח. אבל בא"פ ה' יהי' דוקא כמדריגת קי"ס, כמשי"ת בסמוך, עיי"ש. ובהמשך וסיום הענין (רצב, ג), שבשביעי של פסח, שבו ה' הגילוי דקי"ס, נאמר "לא תעשה מלאכה סתם, דמשמע אפי' אוכל נפש, לפי שמדבר לעתיד .. והיינו בחי' העוה"ב שאין בו לא אכילה ולא שתי' כו'" (כנ"ל בהערה 6).

וזהו ש"עוה"ב אין בו כו' ולא קנאה", כיון שאז לא יהי' גם הענין ד"נכוה מחופתו" שהוא מעין קנאה.

(14) ושם: "כאוי"א נכוה מחופתו של חברו, ר"ל מתבייש ומתבטל כו', ולכן כלתה נפשו אליו עד שיוצא ממקומו .. וכ"ז שייך במדרי' דהשתל' שהן בבחי' התחלקות דעליון ותחתון .. אבל לימוהמ"ש שיהי' גילוי אלקות למטה לא בדרך סדר השתל' ממדרי' למדרי' שלא יהי' בבחי' עליון ותחתון כו', ע"כ לא יהיו אז עליות באופן הנ"ל לעלות ממדרי' למדרי' כו'.

ולכאורה, משמע כאן שגם לימות המשיח — לפני עולם התחי' (עוה"ב שאין בו לא כו') — לא יהי' הענין ד"נכוה מחופתו". ואולי הכוונה, שע"פ המבואר בהמשך הדברים ש"מ"מ בכללות המדרי' דימוהמ"ש יהי' ג"כ עליות .. רק שלא יהי' עליות ע"ד העליות דג"ע, ורק בתח"מ "לא יהיו עליות עוד כו'" (כמועתק לעיל הערה 8), מובן, שעיקר ושליומות השלילה ד"נכוה מחופתו" הוא בתח"מ.

(15) משפטים כד, יא.

(16) ובפרש"י: "שבעו מזיו שכניה כאילו אכלו ושתו". ובחדא"ג מהרש"א: "מיתורא ושינויא דקרא, קדריש, מדכתיב כבר ויראו את אלקי וגו', וחזו וכתב ויחזו את האלקים וגו', לשון חזה נופל על הרוב על ראי' שכלית ונבואה דקאמר דחזו ונהנו מזיו השכינה כאילו אכלו ושתו, כי היו בנתינת התורה בדוגמת עוה"ב, שהיו עטרותיהן בראשיהן .. שהי' לכל אחד מישראל ב' כתרם, והיו מרוחקין מגשמיות כמ"ש במשה שלא אכל מ' יום וגו', כענין עוה"ב שאין בו לא אכילה כו' אלא צדיקים יושבים ועטרותיהן בראשיהן כו'".

(17) וע"פ גירסת הע"י מודגש יותר ש"גדולה הבטחה כו" אינו מאמרו של רב, וכדלקמן בפנים (ע' 18).

(18) ישעי' לב, ט.

(19) וזהו "גדולה הבטחה .. לנשים", "שהרי קראן שאננות ובוטחות" — פרש"י. ובפי'

זכין באקריו בנייהו לבי כנישתא ובאתנוי גברייהו בי רבנן ונטרי לגברייהו עד דאתי מבי רבנן.

הרמב"ם (הל' תשובה ח' ב' 20) פי' דעוה"ב דקאמר פה היינו נשמה בלא גוף. אבל כבר הקשו עליו²¹ דא"כ מאי קמ"ל דאין שם לא אכו"ש — יעוין בנ"כ היד²², הבונה בע"י²³, לקו"ת ד"ה²⁴ — והמסקנא²⁵ דקאי בתחה"מ שיהי' נשמה בגוף, ובכ"ז אין שם לא אכו"ש כו'.

עיון יעקב (ועד"ז בפ"י עין יוסף) לע"י: "נראה דרצה לומר בכפל כמו שהן שאננות בעוה"ז כך הם בוטחות לעוה"ב" (שבוה מרומזו הקשר למאמרו של רב בענין עוה"ב), וממשיך, ש"על זה שפיר מקשה הני נשי במאי קא זכין .. שיהיו בוטחות בעוה"ב .. באקריו וכו'". וראה חדא"ג מהרש"א: "בגירסת הילקוט .. במאי זכין לעלמא דאתי כו' (הובא לקמן בפנים (ע' 19)), ומשמע דקאי אהא דקאמר דהבטחתן הוא טפי מבאנשים, ובהכי ניחא דשייכי הך מילתא חכא דאיירי נמי לעיל בלעתיד דאין בו אכילה כו' וק"ל".

20 וז"ל: "העולם הבא אין בו גוף וגוי' אלא נפשות הצדיקים בלבד בלא גוף .. כך אמרו חכמים הראשונים העולם הבא אין בו לא אכילה ולא שתי' ולא תשמיש אלא צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהן ונהנין מזיו השכינה, הרי נתברר לך שאין שם גוף לפי שאין שם אכילה ושתי'".

21 הרמב"ן בשער הגמול בסופו (ע' שט — בהוצאת שאוועל).

22 ראה השגת הראב"ד ש"בגוייתם הן עומדים חיים, אבל אפשר שהבורא ישים גוייתם חזקות ובריאות כגוית המלאכים כו' (ולכן לא יצטרכו לאכו"ש). ובכסף משנה: "אין חילוק בין רבינו והראב"ד אלא בשמות בלבד, דלרבינו העולם שלאחר המות נקרא העוה"ב .. והראב"ד ז"ל קורא לעולם התחי' עוה"ב". ובלחם משנה: "רבינו אזיל לטעמי' דסובר דעוה"ב ותחיית המתים תרי מילי ניהו, ולכן כתב דבעוה"ב אין בו גוף כלל כי אינו אלא לנפשות .. ולכן אמר רב דאין בו לא אכילה ולא שתי' .. והראב"ד .. סובר דעוה"ב הוא עולם התחי', ולכן פירש דמאי דקאמר רב אין בו לא אכילה ולא שתי' אינו ר"ל שלא יהי' שם גוף, אלא יהי' שם גוף אבל יהי' כגוף של מעלה שהוא זך שלא יהי' צריך אכילה ושתי'".

23 אולי הכוונה לפי' הכותב בע"י. — ושם: "בשלמא אם בני העוה"ב יהיו בעלי גוף דק, יודיענו חידוש גדול שאעפ"כ אין בו לא אכילה ולא שתי', אבל מי שאין לו גוף, פשיטא שאינו צריך אכילה וכ"ש פרי' ורבי', ומה בא ללמדנו".

24 ראה לקו"ת ד"ה ששת ימים הב' ס"ב (צו טו, ג): "והנה ארז"ל העוה"ב אין בו לא אכילה כו'. ולפי' הרמב"ם ז"ל קאי על עולם הנשמות. והרמב"ן ז"ל השיב עליו שאם כדבריו כן הוא א"כ מאי חידוש השמיענו הגמרא, וכי שייך לנפש בלי גוף אכילה כו'" (וראה הערה הבאה).

25 ראה הסיום בלקו"ת שם: "אלא מסיק (הרמב"ן) שקאי על זמן תחיית המתים שיהי' האדם בגוף ואעפ"כ אין בו לא אכילה כו'". וראה גם ביאור לד"ה שובה ישראל הא' ס"א (דרושי ש"ש סה, ד): "כמארוז"ל על עוה"ב שהוא עולם התחי' שאין בו לא אכילה כו' אלא צדיקים יושבין ונהנין כו', דודאי אין ר"ל שיהיו ביטול האברים גשמיים, דא"כ מאי קמ"ל שאין בו אכילה, והרי הנשמה קודם בואה ג"כ לא הי' בה אכילה ולא הי' שייך בה כלל דבר מעניני עוה"ז, אלא ודאי שיהי' גוף ואברים גשמיים (דעוה"ב אינו ר"ל ג"ע עולם הנשמות אלא הוא עולם התחי'). וממשיך לבאר (שם סו, א) "שגם הגוף והאברים הגשמיים יהיו ניוונים מן הרוחניות כו'", וכדלקמן בפנים.

ולכאורה צריך להבין דהא התלבשות הנשמה בגוף ירידה היא לה, וא"כ למה זה תענש לעזה"ב ג"כ בזה²⁶.

ואולי י"ל דכמו שמצינו לענין העונש על החטא, שמענישים נשמה בגוף דוקא וכמשל דחגר וסומא (סנה"א 27), כיון שבאופן כזה חטאו, הרי גם לענין קבלת השכר כן הוא, דשניהם יחד באים על שכרם. וא"ת דא"כ²⁸ שיהי' השכר על מלואו, דהגוף יבלבל הנשמה ויגשימה, עכצ"ל דלע"ל לא יעלים הגוף כלל וכלל, שגם הוא יהי' בתכלית הזיכרון, עד שיהי' בגדר שיהי' נזון מזיו השכינה²⁹ כמו הנשמה.

וזהו דעוה"ב אין בו לא אכו"ש, דעתה הנשמה והגוף הפכים הם, וחבורם ע"י המפליא לעשות³⁰, וחיותם ממוצא פי ה' המוסתר בדצ"ח דוקא, שמזה גופא שנפל למטה ממדבר, מוכח דשרשו גבוה יותר, אלא דהאדם צריך לגלותו ולבררו³¹. אבל בתתה"מ שיהי' גמר הבירורים, לא יהיו נזקקים לאכו"ש, כ"א יהיו נזונים מזיו הש"ש³².

26) שתצטרך הנשמה (גם אז) להתלבש בגוף — ענין של ירידה.
 27) צא, סע"א ואילך. — ושם: "אמר לי' אנטונינוס לרבי גוף ונשמה יכולין לפטור עצמן מן הדין, כיצד, גוף אומר נשמה חטאת, שמיום שפירשה ממני הריני מוטל כאבן דומם בקבר, ונשמה אומרת גוף חטא, שמיום שפירשתי ממנו הריני פורחת באויר כצפור. אמר לי' אמשול לך משל למה הדבר דומה למלך בשר ודם שהי' לו פרדס נאה והי' בו בכורות נאות, והושיב בו שני שומרים אחד חיגר ואחד סומא, אמר לו חיגר לסומא בכורות נאות אני רואה בפרדס בא והרכיבני ונביאם לאכלם, רכב חיגר על סומא והביאום ואכלום. לימים בא בעל פרדס אמר להן בכורות נאות היכן הן, אמר לו חיגר כלום יש לי רגלים להלך בהן, אמר לו סומא כלום יש לי עינים לראות. מה עשה הרכיב חיגר על גבי סומא ודן אותם כאחד. אף הקב"ה מביא נשמה וזורקה בגוף ודן אותם כאחד שנאמר כו"ם."

28) כ"ה (דא"כ — דאס"כ) בכתי"ק. ואולי צ"ל: דא"א (דא"אפשר), או: דא"כ א"א.
 29) ראה לקו"ת דרושי ש"ש שם: "וימה שהן נהנין מזיו השכינה נעשה מזון לגוף ואברים הגשמיים קרביים ואצטמוכא גשמיים .. שיזדכך חומריות העולם וראו כל בשר כו', אזי יהי' נמשך מזון עליון למטה .. באברים הגשמיים כנ"ל."

30) ראה רמ"א או"ח ס"ו ס"א בפי' ברכת "אשר יצר": "שמפליא לעשות במה ששומר רוח האדם בקברו וקושר דבר רוחני בדבר גשמי כו'".

31) ראה לקו"ת צו יג, ב ואילך: "איך יש בכח המאכל להחיות את האדם, הלא הלחם הוא בחי' צומח והאדם הוא בחי' מדבר, וא"כ איך יהי' הצומח בחי' מחי' להמדבר שלמעלה ממנו הרבה, אלא .. על כל מוצא פי הוי"ו שמלוכש ממש בהלחם .. דבחי' דצ"ח שרשן הוא מבחי' עולם התהו שקדם לבחי' התיקון כו' אלא שנשתלשלו בריבוי המדרגות וע"י שבה"כ עד שירדו למטה מטה ונתהווה מהם דברים גשמיים .. ולכן צריכים להתברר ע"י האדם דוקא .. אך לאחר שמתבררים הם מחי' את האדם מצד שרשן שהוא למעלה מהאדם כו'".

32) ראה המשך וככה תרל"ז פצ"א: "זה שהגוף חי מכח מוצא פי הוי"ו שבמאכל .. מה שנתהווה מכח האו"ס הסוכ"ע שהוא הוא שנשפל להיות מאכל גשמי להחיות הגוף הגשמי, שרשן הגוף הוא ג"כ מסוכ"ע, אלא שגוף הבע"ח והצומח הוא מבחי' היותר עליונה דהיינו

ולא פו"ר. הנה אמרו"ל בסוגית עגלה ערופה (סוטה³³) שלא הניחוהו לעשות פרות, וקס"ד דהיינו בני, ומסיק דהכונה מצות. וכ"ה בב"ר פ"ל³⁴ א"ת נח ומפרש דקאי אמע"ט. ואופ"ל דהיינו תולדות מזווג נשמה וגוף³⁵ שנמשלו לאיש ואשה (³⁶), דתומ"צ ניתנו דוקא לנשמות בגופים. ובד"א³⁷ בהיום לעשותם, אבל בתח"מ, למחר לקבל שכרם, הרי מצות בטלות לע"ל³⁸ (עיין אגה"ק ססכ"ו³⁹), הרי אז לא שייך פו"ר, דזהו כללית ותכלית עשית המצות (לקו"ת⁴⁰ ס' המה הא' ס"א).

ובמילא⁴¹ ולא מו"מ דעתה, ברוחניות, ענין מו"מ קנית דבר בעד כסף וזהב, ה' קנינים קנה כו"⁴², דהיינו שנותן כחות להנשמה מלמע',

---

מתהו, לכן ה"ה מחי' את האדם, אמנם הנה מעלת שרשו זה הוא בהסתר פנים מאד. . שנתלבש בלבוש גס מאד. . אך הנה כשיתברר כל הרפ"ח ניצוצים ויזדכך חומר כלליות העולם וגוף האדם. . יחיי' האדם מבחי' אוא"ס הסוכ"ע בלא הסתר פנים ובלא העלם, ולכן אז לא יצטרך הגוף הגשמי לאכילה ושתי' הגשמיות כו"מ.

(33) מו, סע"א. — ושם: "מפני מה אמרה תורה הביא עגלה ערופה בנחל, אמר הקב"ה יבא דבר שלא עשה פירות ויערף במקום שאין עושה פירות ויכפר על מי שלא הניחו לעשות פירות. מאי פירות, אילימא פרי' ורבי', אלא מעתה אוקן ואסריס ה"נ דלא ערפינן, אלא מצות". (34) פיסקא ו'. — ושם: "אלה תולדות נח, הה"ד (משלי יא, ל) פרי צדיק עץ חיים, מה הן פירותיו של צדיק, מצות ומעשים טובים".

(35) כלומר: השייכות דמצוות (מעשים טובים) ל"תולדות" היא — להיותם נולדים (תולדות) מזיווג נשמה וגוף, שנמשלו לאיש ואשה, כמו תולדות כפשוטם, בניס, שנולדים מזיווג איש ואשה.

(36) ראה זח"א עח, סע"ב ואילך (בס"ת). קכב, סע"ב ואילך (במהנ"ע). קפא, ב. סה"מ תרנ"ג ע' רלה. וש"נ.

(37) = ובמה דברים אמורים — ב"היום לעשותם", כמ"ש "ושמרת את המצוה גו' אשר אנכי מצוך היום לעשותם", "היום לעשותם, ולמחר לעולם הבא לקבל שכרם" (ס"פ ואתחנן ובפרש"י (מעירובין כב, א) — נת' בלקו"ש חכ"ט ע' 41 ואילך). (38) נדה סא, ב.

(39) ושם (קמה, סע"א): "ומ"ש רז"ל דמצות בטילות לע"ל היינו בתחיית המתים". (40) שה"ש לח, ריש ע"ד. — ושם (לאחרי שמבאר הפי' ד"אור זרוע לצדיק", "שהנשמות הנקראים בשם צדיק הם בחי' אור הנורע למטה להתלבש בגוף בשר ודם הגשמי בכדי שעל ידם יהי' צמיחה בתוספת הרבה להיות המשכות גילוי אור א"ס ב"ה למטה ע"י התורה ומצות מעשיות שעוסקים בעוה"ז", מסיים): "וזהו שמצוה ראשונה מתרי"ג מצות היא מצות פרי' ורבי' כמ"ש פרו ורבו, שהוא ריבוי ותוספת, כמ"כ ע"י כל המצות מעשיות שעושים ישראל נעשה ריבוי ותוספת כו"מ".

(41) כלומר: כיון שעוה"ב אין בו פרי' ורבי' — ברוחניות, קיום המצוות — במילא אין בו גם משא ומתן (שישנו רק עתה) ברוחניות, כי, גם המו"מ הוא בשביל הפו"ר. (42) אבות פ"ו מ"י.

משביעין אותו⁴³, ל' שובע⁴⁴, אהוי"ר כסף וזהב⁴⁵, ועי"ז קונה יר"ש⁴⁶, שהכל בידי שמים חוץ מיר"ש⁴⁷, ואין⁴⁸ לו להק' בעולמו אלא אוצר של יר"ש בלבד⁴⁹.

והטעם עכ"ז הוא מפני שאז לא יהי' לא קנאה כו' תחרות⁵⁰, שכשביקשו המלאכים התורה (שבת פח"ט⁵¹) א"ל משה כלום יצה"ר יש ביניכם קנאה יש ביניכם כו', דבלא זה⁵² בטל ענין הבחירה, שהיא הקדמה לקיום תומ"צ. ובעוה"ב שיבורר הכל, ונגלה כבוד גוי' וראו כל בשר גוי'⁵³, יבוטל ענין הבחירה, ולא יהי' שייך קנאה וכו'.

ובא⁵⁴ לצייר אופן תשלום השכר אז:

צדיקים, דשייך דוקא לעוה"ב, וכמו יצא צדיק בדינו שאומרים

(43) נדה ל, ב. הובא בתניא רפ"א.

(44) ראה קיצורים והערות לתניא ס"ע נז ואילך.

(45) ראה תו"א ר"פ וישב. ובכ"מ.

(46) הכוונה במ"ש כאן (שהקב"ה) "קונה יר"ש", לכאורה, לכללות הענין דקיום המצוות (ולא לענין היראה דוקא), שקונה הקב"ה ע"י שנותן כחות להנשמה, שהם אהבה ויראה, כסף וזהב.

(47) ברכות לג, ב.

(48) ראה ברכות שם: "אין לו להקב"ה בבית גזויו אלא אוצר של יראת שמים". וראה שבת לא, ב: "אין לו להקב"ה בעולמו אלא יראת שמים בלבד". — ולשון רבינו בפנים הוא לכאורה שילוב ב' מאמרי חז"ל הנ"ל.

וראה סה"מ מלוקט ח"ד ע' ש': "הטעם על שביראת שמים נאמר לשון אוצר, הוא, כי כמו שאוצר המלך, אין ביד המלך לעשות אוצר אם לא יקבץ מאחרים, כן היראה (אוצרו של ממ"ה הקב"ה) אינה בידי שמים כו'".

(49) ומזה מובן שהענין דמשא ומתן — ברוחניות, שהקב"ה נותן כחות להנשמה וקונה קיום התומ"צ — שייך רק עתה, משא"כ בעוה"ב, בתחה"מ, שמצות בטילות, אין בו כו' ולא משא ומתן.

(50) כלומר: הטעם לזה שבעוה"ב אין פו"ר ומו"מ — ברוחניות, בשייכות לקיום התומ"צ — הוא מפני שאז לא יהי' קנאה כו' ותחרות, שיבטל ענין הבחירה, שזוהי ההקדמה לקיום תומ"צ, כדלקמן בפנים.

(51) סע"ב ואילך.

(52) כלומר: בלא יצה"ר, קנאה וכו', בטל ענין הבחירה, שהיא הקדמה לקיום המצוות (כמ"ש הרמב"ם (הל' תשובה פ"ה ה"ג) שענין הבחירה "עיקר גדול הוא והוא עמוד התורה והמצוה כו'").

(53) ישע"י מ, ה.

(54) כלומר: לאחר שנתבאר שלילת ענין העבודה בעוה"ב (לא פו"ר ולא מו"מ, מפני שלא יהי' קנאה כו' ותחרות) — בא לצייר (בהמשך המאמר: "אלא צדיקים יושבים כו'") אופן תשלום השכר בעוה"ב, בזמן התחי' (ומתחיל רבינו לבאר בפרטיות הדיוק ד"צדיקים", "יושבים", "ועטרוהיהן כו'"), כדלקמן בפנים.

בגמר הדין ופס"ד⁵⁵, וכמארז"ל⁵⁶ כל ישראל יש להם חלק לעוה"ב שנא'⁵⁷ ועמך כולם צדיקים⁵⁸ גו'.

יושבים, דהנה אין ישיבה למע' (חגיגה טו-59) — וצ"ע דעת פיה"מ סנה' חלק יסוד הגי'⁶⁰ — וכמש"נ (מ"א כב' יט') ה' יושב על כסאו וכל צבא השמים עומד גו' נורק למט"ט ניתן רשות⁶¹, אם מפני ששמו כשם רבו (מהרש"א בחגיגה שם⁶²), או מפני שיכתוב זכיותיהם של ישראל כדאיתא בש"ס⁶³, וכדלקמן דישראל שאני⁶⁴]. והנה ארז"ל (ב"ב עה:): דעתידים צדיקים שיקראו בשמו של הק', ולכן גם הם יהיו יושבים — [ובשמ"ר רפכ"ג מלך עומד אגוסטוס יושב⁶⁵. הובא בדרך אמונה

(55) ראה סנהדרין כט, א (במשנה): "גמרו את הדבר .. הגדול שבדיינין אומר איש פלוני אתה זכאי", ובפרש"י משפטים כג, ז: "צדיק הוא שנצטדק בב"ד". וראה תניא פ"א: "ומקרי צדיק ברינו מאחר שזוכה בדין".

(56) סנהדרין ר"פ חלק.

(57) ישעי' ס, כא.

(58) ומזה מוכח שהתואר "צדיקים" שייך דוקא לעוה"ב, שזהו התואר שנאמר בפסוק בנוגע לירושת עוה"ב.

(59) ושם: "חזא (אחר) מיטטרון דאיתיהבא לי' רשותא למיתב למיתב זכותא דישאל, אמר גמירא דלמעלה לא הוי לא ישיבה וכו' שמא חס ושלום ב' רשויות הן". ובחדא"ג מהרש"א: "דליכא ישיבה למלאכים כי אם לבדו ית' ב"ה, כמ"ש ראיתי את ה' יושב על כסאו וכל צבא השמים עומדים" (ו"אחר .. חשב .. דיש כאן שניות, ומלבד הקב"ה שיושב יש עוד א' שיושב כו").

(60) בפיה"מ מפרש הרמב"ם מאמר זה לענין "שלילת הגשמות ממנו .. (ש)אינו גוף ולא כח בגוף ולא ישיגוהו מאורעות הגופים .. ולכן שללו ממנו החכמים ז"ל .. ואמרו אין למעלה לא ישיבה וכו'". — ועל זה כותב רבינו "וצ"ע דעת פיה"מ", כיון שהפירוש הפשוט בגמרא הוא שאין ישיבה למעלה לאף א' כי אם להקב"ה לבדו (כנ"ל מחדא"ג מהרש"א).

(61) חגיגה שם (נעתק לעיל בהערה 59).

(62) "אע"ג דליכא ישיבה למלאכים כי אם לבדו ית' ב"ה .. מ"מ כיון דשמו כשם רבו (סנהדרין לח, ב) איתיהבא לי' רשות לישב כו'".

(63) רבינו אינו מסתפק בטעמו של המהרש"א שזהו מפני מעלתו של מט"ט "ששמו כשם רבו" — שלא נתפרש בש"ס כאן*, ומוסיף "או מפני שיכתוב זכיותיהם של ישראל, כדאיתא בש"ס", שזהו דבר שנתפרש בהסוגיא על אתר, אלא שעדיין צריך לבאר הטעם שהותרה ישיבה בשביל כתיבת זכיותיהם של ישראל, ועל זה ממשיך "וכדלקמן דישראל שאני".

(64) שגם הם (כמו הקב"ה) יהיו יושבים, ומצד גודל מעלתם של ישראל יש להם (לעת"ל) ישיבה למעלה, ניתן רשות גם למט"ט לישב, כדי לכתוב זכיותיהם של ישראל.

(65) ושם: "נכון כסאך מאז .. אע"פ שמעולם אתה לא נתיישב כסאך .. עד שאמרו בניך שירה .. משל למלך שעשה מלחמה ונצח ועשו אותו אגוסטוס (שם למלך אדיר — מ"ב), אמרו לו עד שלא עשית המלחמה הית מלך עכשיו עשינוך אגוסטוס, מה יש כבוד בין המלך

(* ולהעיר שבהמשך הגמרא משמע לכאורה להיפך — ש"אפקוהו למטטרון ומחיוהו כו'.. להודיע שאין יכולת למטטרון יותר מאחרינו" (תוד"ה ומחיוהו שם).

ח"ב⁶⁶ ענין כסא ענין ישיבה] — .

ועטרותיהן — ול"ק ועטרות, כי העטרות הם שלהם, תומ"צ שעשו — בראשיהן, מקיף⁶⁷, שגם לעוה"ב שיגלו טעמי תורה (רש"י שה"ש ע"פ ישקני⁶⁸), בכ"ז ישאר ג"כ חלק בבחי' מקיף⁶⁹, כי ילכו מחיל אל חיל עד א"ס. ובכ"ז גם המקיף שייך אל הפנימי ומאיר בפנימי, וכמו העטרה שמקומה על הראש, ומוספת יופי והדר בכל האדם.

ונהנים מזיו השכינה, הארה בפנימית⁷⁰, ועי"ז יקבלו חיות בעוה"ב. וא"ת איך אפשר דנשמה וכ"ש גוף יהנו ויקבלו חיות מזיו הש', ע"ז מתרץ דבמ"ת ניתן כח זה ואפשריות זו דבני סוריא יעלו לרומי (שמ"ר פ⁷¹), וכבר הי' אז כן⁷² שנא' ויחזו את גו'.

והנה בא הת"ר⁷³ להוסיף שלא די שהגוף יהי' מזוכך ושוה להנשמה, אלא שיהי' עוד למע' מהנשמה. וכנודע דלע"ל תקבל הנשמה חיות מהגוף (⁷⁴). והטעם פשוט דלפום צערא אנרא⁷⁵, ולכן שכר הגוף גדול יותר⁷⁶. וזהו דקאמר ת"ר גדולה הבטחה — ל' הבטחה, אף שהוא

לאוגסטוס, אלא המלך עומד .. ואוגסטוס יושב. כך אמרו ישראל באמת עד שלא בראת עולמן היית אתה, משבראת אותו אתה הוא, אלא כביכול עומד .. אבל משעמדת בים ואמרנו שירה לפניך באז, נתישבה מלכותך וכסאך נכון".
 (66) בהביאורים למו"נ: ב"מ פ"ט ענין כסא (דרך אמונה פ, א); ופי"א ענין ישיבה (שם, ב).

- (67) שהרי העטרה היא המקיף שע"ג הראש.
 (68) א, ב: "מובטחים מאתו להופיע עוד עליהם לבאר להם סוד טעמי ומסתר צפונותי".
 (69) ראה גם דרמ"צ קי, ב. לקו"ת ואתחנן ז, ב"ג.
 (70) כלומר, נוסף על המקיף (שגם הוא שייך אל הפנימי ומאיר בפנימי) ד"עטרותיהן בראשיהן", תהי' גם הארה בפנימיות — "נהנים מזיו השכינה".
 (71) פי"ב, ג. — ושם: "משל למה"ד למלך שגזר ואמר בני רומי לא ירדו לסוריא ובני סוריא לא יעלו לרומי, כך כשברא הקב"ה את העולם גזר ואמר השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם, כשבקש ליתן התורה בטל גזירה ראשונה ואמר התחתונים יעלו לעליונים והעליונים ירדו לתחתונים".
 (72) כלומר: לא זו בלבד שבמ"ת ניתן הכח והאפשריות לכך, אלא עוד זאת, שכבר הי' אז כן בפועל (ולהעיר מלשון אדה"ז בתניא פל"ו (מו, א): "וגם כבר הי' לעולמים מעין זה בשעת מתן תורה").
 (73) בהמשך דברי הגמרא — לאחרי "מרגלא בפומי' דרב כו" — "ת"ר (כגירסת הע"י) גדולה הבטחה כו".
 (74) ראה המשך וככה תרל"ז פפ"ח ואילך. סה"מ תרנ"ט ע' צו ואילך. המשך תרס"ו ע' תקכח. סה"מ קונטרסים ח"ב תיג, ב. סה"ש תורת שלום ע' 127 ואילך.
 (75) אבות פ"ה מכ"א.
 (76) כיון שאצל הגוף הצער והיגיעה שבעבודה דקיום התומ"צ למטה גדול יותר מאשר אצל הנשמה.

שכר תורתם ועבודתם⁷⁷, כדרוז⁷⁸ ע"פ ולך ד' החסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו, כי מי הקדימני ואשלם (מ"ר⁷⁹) — לנשים יותר מן האנשים, דנשמה וגוף נמשלו לאיש ואשה.

שנא' נשים גו' בנות גו'. להבין כפל הל' והשינויים⁸⁰. הנה אף דמי הקדימני גו' ולך ד' החסד גו' דלכן נק' הבטחה, אבל כ"ז הוא בעצם, אבל לאחר שנא⁸¹ אם בחוקתי תלכו גו' ונתתי גשמיכם גו' וכל היעודים שבתורה, הרי מצד הכתובים האלו, יש מקום לתבוע כל זה. ובמילא יש לומר שיש ב' אופנים בהבטחה זו: מצות הכתובות, שכבר הובטחנו מאז כמה יעודים, וא"כ יש מקום לתביעה, ואפ"ל שאנן בזה⁸². חיובים דלא נכתבו בהדיא, לפני משוה"ד, הדור מצוה, והם מחמירים ע"ע⁸³, וכה"ג, ולעומתם יעודים דלא נתפרשו, וע"ד שאמרז"ל (ברכות לד:): כל הנביאים לא נתנבאו אלא לימוה"מ אבל לעוה"ב⁸⁴ עין לא ראתה גו'⁸⁵, ועד ואין לא אשא פנים כו'⁸⁶. ומובן דאין שייך בזה תביעה כלל, ורק הבטחה, כיון שלא נתפרש, וצ"ל משוא פנים, וא"א להיות שאנן, כ"א בוטח מפני ההבטחה.

77 ולכאורה, כיון שהוא שכר תורתם ועבודתם — שיכולים לדרוש ולתבוע השכר — מהו הצורך בהבטחה על זה.

78 ראה ר"ה יז, רע"ב: "רבי אלעזר רמי, כתיב (תהלים סב, יג) ולך ה' חסד, וכתיב כי אתה תשלם לאיש כמעשהו" (אם הוא משלם כמעשהו בדקדוק א"כ אין שם חסד, ואם הוא עושה חסד אינו משלם לאיש כמעשהו — רי"ף לע"י שם). ועד"ז בנדוד: כיון שהוא שכר תורתם ועבודתם, הבטחה למה לי.

79 ויק"ר פכ"ז, ב. — ושם: "מי הקדימני ואשלם (איוב מא, ג), מי קלס לפני עד שלא נתתי לו נשמה .. מי עשה לי מזוזה עד שלא נתתי לו בית .. מי עשה לי ציצית עד שלא נתתי לו טלית וכו'" (שאיין לו לאדם כלום אצל בוראו, שהכל שלו, ומה יתן לו, ועכ"ז ואשלם, שמי שעובד אותו בטובה שנתן לו יהי' דומה כאילו עבדו משל האדם עצמו — פי' מהרז"ו). — וכיון שאין לאדם כלום על בוראו, הרי, גם בנוגע לשכר תורתם ועבודתם שייך שפיר ענין של הבטחה דוקא.

80 כלומר: כפל הלשון — "נשים גו' בנות", והשינויים — שב"נשים" נאמר "שאננות קומנה שמענה קולי", וב"בנות" נאמר "בוטחות האזנה אמרתי".

81 ר"פ בחוקותי.

82 ובזה אין צורך להיות בוטח מפני ההבטחה.

83 ראה ביצה כא, ב ("מחמירין על עצמן"). מו"ק יג, ב ("החמירו על עצמן"). נדה יב,

ב ("מחמירי אנפשיהו"). וראה ברכות כ, ב ("מדקדקים על עצמם").

84 עולם התחי' — שבו עסקינן בסוגיא זו.

85 ישע"י סד, ג.

86 ראה ברכות שם: "וכי לא אשא פנים לישראל שכתבתי להם בתורה ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלקיך, והם מדקדקים על עצמם עד כזית ועד כביצה". — כלומר, לא רק יעודים שלא נתפרשו, אלא יתירה מזה, ענין של משוא פנים (ביאור הענין דמשוא פנים — ראה לקו"ת נשא כז, ג).

הנהגה ב' אופנים במילוי ציווי: מי שהוא בטל לגמרי ואין לו רצון כלל בפ"ע, מי שיש לו רצון, אבל הציווי ישר בעיניו או ע"ד אתכפיא⁸⁷. וזהו⁸⁸ נשים, שהיא בפ"ע מהבעל, אלא שאשה כשרה עושה רצון בעלה⁸⁹, ע"ד בטול היש, ובמילא די' שתקיים האמור בפ"י⁹⁰. שאננות, כי הובטח מאזי⁹¹, ושייך מעין תביעה⁹². קומנה, צריך זירו, כיון שיש מציאות אלא שהוא בטול היש. שמענה, שמיעה מרחוק (יל"ש פ' האזינו. רש"י ריש ישעי⁹³), כי הוא מציאות בפ"ע. קולי, דבר המפורש בדבור⁹⁴. אבל למעלה מזה בנות, ברא כרעא דאבוה⁹⁵, אינו מציאות בפ"ע, ובמילא אין צריך זרוו ג"כ⁹⁶, כי אין לו רצון בפ"ע. האזינה, מקרוב כנ"ל (שם⁹⁷). אמרתי, שייך גם על האמור בלב, אמרתי אני בלבי⁹⁷, מחמירים

-
- (87 כלומר: באופן הב' (מי שאינו בטל לגמרי אלא יש לו רצון) גופא יכול להיות קיום הציווי בב' אופנים: מפני שהציווי ישר בעיניו ומקיימו מרצונו, או (שאין הציווי ישר בעיניו, אלא) שצריך לכפות את עצמו לקיים הציווי.
- (88 אופן הב' — מי שיש לו רצון — נרמז ב"נשים" (ואופן הא' — מי שבטל לגמרי ואין לו רצון בפ"ע — נרמז ב"בנות"), כדלקמן בפנים.
- (89 תדבאר פ"ט. הובא ברמ"א אה"ע סו"ס סט.
- (90 כי, להיותה מציאות בפ"ע, ורק עושה רצון בעלה — די לה לקיים מצוות הכתובות שנאמרו בפירושו (ללא ההוספה דמחמירים על עצמם כו)).
- (91 כנ"ל שבנוגע למצוות הכתובות, כבר הובטחנו מאז כמה יעודים.
- (92 "מעין תביעה" דייקא, אבל לא תביעה ממש, כמשנת"ל שמצד הענין ד"לך ה' חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו" כי "מי הקדימני ואשלם", ה"ז בעצם הבטחה (ורק לאחרי שנאמר "אם בחוקתי תלכו גו' ונתתי גשמיכם גו'", הרי מצד הכתובים האלו יש מקום לתביעה), ולכן אין זה אלא מעין תביעה.
- (93 ביל"ש פ' האזינו (רמז תתקמב): "האזינו השמים, לפי שהי' משה קרוב לשמים לפיכך אמר האזינו השמים, ולפי שהי' רחוק מן הארץ לפיכך אמר ותשמע הארץ. בא ישעי' וסמך לדבר ואמר שמעו שמים והאזינו ארץ, שמעו שמים שהי' רחוק מן השמים, והאזינו הארץ שהי' קרוב לארץ" (וכ"ה גם בספרי ר"פ האזינו).
- וברש"י ריש ישעי': "משה אמר האזינו השמים ותשמע הארץ, למה שינה ישעי' את הלשון . . אלא בזמן שהעדים באים ומעידים ונמצאו דבריהם מכוונין עדותן קיימת ואם לאו אין עדותן קיימת, אילו לא בא ישעי' ונתן שמיעה לשמים והאזנה לארץ, היו שמים מעידים ואומרים . . בהאזנה שמענו והארץ מעידה אני נקראתי בלשון שמיעה, ואין עדותן מכוונת, בא ישעי' וחלף את הדבר נמצאו שניהם מעידים בלשון האזנה ובלשון שמיעה". — וצ"ע בכוננת רבינו בהציון לפרש"י זה.
- (94 כנ"ל, שאשה (שהיא בפ"ע מהבעל) די' שתקיים האמור בפירושו — שזהו "קולי", דבר המפורש בדבור.
- (95 יונם אלם רפ"ב. וראה תוד"ה מקמי — יבמות ג, א. רש"י כתובות צב, א ד"ה כבעל.
- (96 ולכן ב"בנות" לא נאמר "קומנה" כב"נשים".
- (97 לשון הכתוב — קהלת ב, א, ג, י"ח.

ע"ע, ד"ס כו⁹⁸. ולכן בוטחות, כי ע"ז הוא הבטחה ולא אתפרש.
 א"ל רב, רב הוא במעלת הגוף, דכל רב מבבל⁹⁹, עושה מרבים, רב,
 ל' יחיד¹⁰⁰, אבל עדיין אינו במדרג' רבי ביו"ד, רבי מא⁹⁹, תכלית
 הזיכוך¹⁰¹. ולכן, אף דהוה מרגלא בפומי' דלא כעוה"ז עוה"ב, אבל לא
 אמר גדולה הבטחה כו¹⁰². ועתה¹⁰³ שאל לרבי — רבי¹⁰⁴ דוקא — חייא,
 ל' חיים, שהוא במדרג' יעקב דיעקב לא מת¹⁰⁵, ולכן העמידו רבי באמצע
 (לקו"ת¹⁰⁶), והי' בתכלית הזיכוך¹⁰⁷, שהרי הגוהרקא — מרכבה — שלו
 מנפשי' סליק¹⁰⁸, שאין צריך למלאכים שיזככו תפלתו (עיין לקו"ת¹⁰⁹),

-
- 98) שהם ענינים שלא באו בפירוש בדיבור ("קולי"), אלא באופן ד"אמרתי אני בלבי".
 99) ראה הנסמן בהערת רבינו בסה"מ תש"ח ע' 121.
 100) ראה תו"א מג"א (בהוספות) קיז, ג (בפירוש המאמר "כל רב מבבל כו"): "לשון רב
 הוא ענין הריבוי. . ענין התחלקות וריבוי כו' אך הנה מ"מ לשון רב הוא לשון יחיד. . היינו
 שכל החלקים מתאחדים והי' לאחדים ואגודה אחת" (ועיי"ש ביאור החילוק שבין רב מבבל
 לרבי מא"י).
 101) לכאורה הכוונה ש"בבל" (ביחס לארץ ישראל) הוא בדוגמת הגוף (ביחס להנשמה),
 וזה שעושה מרבים "רב" לשון יחיד, מורה על מעלת הגוף (אף שאינו בתכלית הזיכוך, רבי
 ביו"ד, מארץ ישראל).
 102) כלומר: אף ש"מרגלא בפומי" דרב (שהוא במעלת הגוף) לא כעוה"ז עוה"ב וכו",
 שבוה מודגשת מעלת הגוף שלע"ל (בעוה"ב) יהי' מזוכך כ"כ עד שיוכל ליהנות ולקבל חיות
 מזיו השכינה, מ"מ, לא אמר רב שהגוף יהי' עוד למעלה מהנשמה, שזהו תוכן ההוספה דה"ת"ר
 גדולה הבטחה. . לנשים יותר מן האנשים" (כנ"ל), כיון שלא הי' בתכלית הזיכוך לגמרי ("רב",
 ולא "רבי").
 103) לאחר ששמע ש"ת"ר גדולה הבטחה. . לנשים יותר מן האנשים, הדגשת מעלת
 הגוף ביותר עד שיהי' עוד למעלה מהנשמה — שאל לרבי חייא כו' (כדלקמן בפנים).
 104) "רבי" ביו"ד, שמורה על תכלית הזיכוך, כנ"ל.
 105) תענית ה, ב.
 106) פ' ראה כז, ד. — ושם: "איתא בגמרא בב"מ (דפ"ה ע"ב) שר' חייא ובניו (יהודה
 וחזקי') היו דוגמת האבות אברהם יצחק ויעקב. וגם איתא בגמ' במ"ק (דכ"ה ע"א) יהודא
 מימינא דאבהו וחזקי' משמאל^{*}. ופי' בס' חמדת צבי על הת"ז שר' חייא הוא בחי' יעקב,
 ולכן גוהרקי' שלו מנפשי' סליק, ע"ד ת"ת עולה עד הכתר, וגם כי ביעקב נאמר כי שרית עם
 אלקים ועם אנשים, שא"צ למלאכים כו'. וגם י"ל דלכך נקרא חייא ע"ד יעקב אבינו לא מת
 כו" (וראה גם לקוטי לוי"צ הערות לזח"ב ע' ו' ואילך).
 107) נוסף על האמור לעיל ש"רבי" (ביו"ד) כשלעצמו מורה על תכלית הזיכוך.
 108) הובא בלקו"ת שם — מב"מ שם: "בכולהו אזלי מלאכי כי סלקי ונחתי, לבר
 מגוהרקא דר' חייא דמנפשי' סליק ונחית".
 109) ראה לקו"ת במדבר יא, סע"ד ("המלאכים מעטרין לתפלה גפיה ונשיק ומעטר לה, כי
 להיות התפלה בקול ודבור גשמי א"א לעלות כ"א ע"י המלאכים כו"). שה"ש מג, ג ("המלאך

(* היינו, שר' חייא הוא באמצע. — ויש לעיין בכוונת רבינו "שהעמידו רבי באמצע". ואולי
 נשמטה תיבת "חייא".

ובמילא עליו לדעת זאת¹¹⁰. נשים – גוף – במאי קאזכי – [וביל"ש¹¹¹ הגירסא בפ' לעלמא דאתי, וכהובא בחדא"ג¹¹²] – וביותר יוקשה לו דאפ"ל דמצות [ותפלה ?], עבד¹¹³, שייך יותר לגוף, ותורה, שר¹¹³, יותר לנשמה¹¹⁴. וזיכוך הוא ע"י תורה¹¹⁵, ותו"א¹¹⁶, המאור שבה כו"¹¹⁷. וע"ז א"ל ר"ח דיש להם באקריו – מקרא – באתנוי – משנה וגמרא – ונטרי – שמושה של תורה שגדול מלמודה¹¹⁸ (ברכות ז:)

.. מקבל תפלות של ישראל ומפשיט" מגשמיות לרוחניות"). – זוהי מעלת ר' חייא ש"גוהרקיי שלו מנפשי' סליק .. א"צ למלאכים כו".

110 כלומר: כיון שרבי חייא הי' בתכלית הזיכוך [הן מצד הענין ד"רבי", והן מצד הענין ד"חייא"], עליו לדעת פרטי הענינים הקשורים עם זיכוך הגוף, ולכן שאל רב לרבי חייא דוקא (על זה ש"ת"ר גדולה הבטחה .. לנשים כו") נשים (גוף) במאי זכין, כדלקמן בפנים.

111 יל"ש ישעי' עה"פ (רמז תלז).

112 נעתק לעיל בהערה 19.

113 ראה תו"א מקץ לו, ד: "תורה .. כשר לפני המלך .. מצות כעבד לפני המלך". – ולהעיר, שגם תפלה (כמו מצוות) ענינה "כעבד לפני המלך" (ראה שבת יו"ד, א. שו"ע אדה"ז או"ח סוסצ"ה). ואולי ספקו של רבינו בנוגע לתפלה, הוא, אם אפ"ל ששייכת יותר לגוף, שהיא היא "עבודה שבלב" (ריש תענית).

114 ראה תניא פל"ה (מד, סע"א ואילך), ושם פל"ז (מט, א-ב). ובכ"מ.

115 וכיון שתורה שייך יותר לנשמה, נשאלת השאלה: נשים – גוף, ששייך יותר למצוות – במאי זכין, כיצד נעשה זיכוך הגוף ביותר עד כדי כך שיהי' עוד למעלה מהנשמה.

116 כלומר, ענין זה שזיכוך הוא ע"י תורה מרומז במ"ש (משלי ו, כג) "ותורה אור".

117 "המאור שבה הי' מחזירן למוטב" (פתיחתא דאיכ"ר ב. ועוד) – שזהו"ע הזיכוך.

118 לכאורה הכוונה ש"שמושה של תורה" שייך יותר להגוף, וכיון ששמושה של תורה גדול מזימודה, שייך שפיר שיהי' זיכוך הגוף ביותר עד שיהי' עוד למעלה מהנשמה, שאלי' שייך יותר לימוד התורה.

***

סיכום תוכן הרשימה

הוא שיהיו יושבים (כמו הקב"ה), ועטרותיהם בראשיהם – גילוי אור מקיף (אלא ששייך ומאיר גם בפנימי), ונהנים מזיו השכינה – הארה בפנימיות.

והכח לזה (שגם הגוף יהנה ויקבל חיות מזיו השכינה) הוא מביטול הגזירה במתן תורה, שכבר היה אז כן.

ומוסיף הת"ר על דברי רב – "גדולה הבטחה שהבטיחן הקב"ה לנשים יותר מן האנשים" ששכר הגוף [נשים] גדול יותר משכר הנשמה [אנשים], כי לפום צערא אגרא.

יש ב' אופנים בקיום הבטחה זו: מצוות שמחוייבים בזה, והידורי מצוה שמחמירים ע"ע.

וכן יש ב' אופנים במילוי ציווי: מי שהוא בטל לגמרי וזהו נשים, ולמעלה מזה בנות שברא כרעא דאבוה. ומבאר בזה שאר פרטי הכתוב.

ועל זה שואל רב את רבי חייא – "נשים במאי חזיין", כיצד נעשה זיכור הגוף כל כך עד שיהיה יותר נעלה מהנשמה.

ונאמר זה על ידי רב דוקא שהיה מבבל ולא נקרא רבי – מעלת הגוף, ואעפ"כ לא אמר גם גדולה הבטחה כו'.

והוא שאל את ר' חייא דווקא – שנקרא רבי שזה רב בתוספת יו"ד שמורה על תכלית הזיכור, וכן נקרא חייא – לשון חיים שהיה במדריגת דיעקב אבינו לא מת, ולכן עליו לדעת פרטי הענינים הקשורים עם זיכור הגוף.

איתא בגמ' שעוה"ב אין בו לא אכילה ולא שתיה אלא צדיקים יושבים וכו'.

ותחילה יש לבאר על מה קאי מאחז"ל זה, דהנה הרמב"ם סובר שעוה"ב היינו נשמה בלא גוף, אך קשה לפי שיטתו, דא"כ מאי קמ"ל, פשיטא שאם אין שם גוף אין בו אכילה ושתיה. אלא מוכח כשיטת הסוברים שעוה"ב זה הזמן שאחרי שיחיו המתים שיהי' נשמה בגוף, וזהו החידוש – שבכ"ז אין שם אכו"ש.

ולכאורה צריך להבין, למה הנשמה תהיה בגוף גם לעתיד, והלא זה ירידה לה, ולעתיד לבוא כשהכל יתעלה, היה לכאורה צריך להיות שהנשמה תיפרד מהגוף, ומדוע נגזר עליה להמשיך בירידה זו.

ואולי י"ל, שכשם שמענישים את החוטא בגוף דווקא כי באופן כזה נעשתה העיברה (כשהנשמה מלובשת בגוף), עד"ז בשכר, גם הגוף צריך לקבל שכרו. אלא שמובן שלעתיד לבוא הגוף לא יפריע לנשמה, וממילא לא יהיה זה עונש לנשמה.

ולכן מובן מדוע לא יהיו נזקקים לאכו"ש, כי אז יחיו מזיו השכינה. וכן יהיה אז מצוות בטלות וזה הכוונה שלא יהיה פו"ר ולא מו"מ.

והטעם לזה הוא מפני שלא יהיה אז קנאה ותחרות, כלומר, שיתבטל ענין הבחירה כי יראו אלקות במוחש.

והשכר הוא לצדיקים "ועמך כולם צדיקים" ולכן לכל ישראל יהיה חלק לעוה"ב, ושכרם

פנינים קצרים

עולם התחייה שונה מימות המשיח

גם לשיטת הרמב"ם מוכרחים לומר שלעתיד לבוא יהיו ב' תקופות, לפני תחיית המתים ולאחרי, מכיוון שרק כך יתורצו הסתירות הרבות בין מאמרי רז"ל על הזמן שלעתיד לבוא.

ויש לבאר שמ"ש הרמב"ם בספרו כתב שאין בין עולם הזה לעולם הבא אלא שיעבוד מלכויות בלבד, ו"עולם כמנהגו נוהג" ולא הזכיר כלל אודות תחיית המתים ושאר יעודי הגאולה, אין הפירוש שכפר בהם ח"ו, אלא שכוונתו שיהיו ב' תקופות, בתקופה הראשונה לא יהיה שינוי כלל, ובתקופה השניה יהיה שינוי מנהגו של עולם. ואכן באגרת תחיית המתים כתב הרמב"ם שמ"ש שעולם כמנהגו נוהג "אין דברנו זה החלטי", שנראה לומר כוונתו שאכן בתקופה השניה יהיה שינוי מנהגו של עולם, אך בספרו כתב רק אודות התקופה הראשונה.

ונראה לומר שהתקופה הראשונה תהי' אף במצב של "לא זכו", והתקופה השניה תהי' אך ורק במצב של "זכו", ולכן הרמב"ם בספרו שהוא ספר הלכות אינו מביא כלל את האפשרות של "זכו", ולכן לא כתב על כל שינוי מנהגו של עולם ועל תחיית המתים, כיון שבספר הלכה יש לנקוט את הצד היותר נוגע לבני-האדם.

אבל לאחר שתהי' התקופה הראשונה ובני ישראל יתעלו לדרגא נעלית ביותר מוכרחים לומר שבני ישראל יגיעו למצב של זכו, ותהי' התקופה השניה, וכן יכול להיות שבני ישראל יגיעו עוד לפני ביאת המשיח למצב של זכו, לכן כותב הרמב"ם במכתבו ש"אין דברנו זה החלטי", כי בוודאי יתרחש שינוי מנהגו של עולם ותהיה תחיית המתים.

(לקו"ש חכ"ז עמ' 191)

שכר גשמי?

חז"ל מאריכים בתיאור הטובות הגשמיות הצפויות לנו לעתיד לבוא, כגון "בו ביום שהוא נוטע בו ביום עושה פירות" (תורת כהנים בחוקותי כו, ד) "עתידה ארץ ישראל שתוציא גלוסקאות וכלי מילת" (כתובות קיא, ב)

ויש לשאול: הרי לעתיד לבוא יהיו דברים אלו חסרי-ערך, שהרי "לא יהי' עסק כל אלא לדעת את ה' בלבד" (רמב"ם סוף הלכות מלכים).

ויש לומר:

בכך שנשפע שכר גשמי על עבודת ה', מתבטא ומתגלה שהתורה אינה פרט אחד מתוך פרטי חיי האדם, אלא "הוא חייך ואורך ימך" (ניצבים ל, כ), היות שהתורה היא כל מהות וחיות, היא מביאה תועלת בכל ענינו, ברוח וגם בגשם.

אומנם גם כאשר עבודת ה' מביאה טוב גשמי, אין זה בא בקלות אלא על ידי יגיעה, וכן אינו בא מיד אלא יש הפסק זמן בין הנטיעה לבין הצמיחה. סיבת הדבר היא, שכן התורה אומנם "חקוקה" בו, אבל אין היא חודרת לעצמותו ממש, וכמו אותיות החקוקות באבן. ואף בשכר העבודה כד: דבריו הגשמיים אינם מיוחדים עם שרשם הרוחני, השפעת ה', הגשם אינו "כלי" כביכול לשפע האלקי.

לעתיד לבוא, לעומת זאת, תהי' עבודת ה' בבחינת חקיקה מעבר לעבר, וכאשר התורה "חקוקה" באדם מעבר לעבר (היא כל העצם שלו), היא חודרת ופועלת בכל חוקותיו וענייניו עד בכל דבר שבעולם. לכן לא יהי' הפסק בין פעולות האדם לצמיחה, אלא השפע אלוקי יושפע מיד, שכן הגשם יהי' מאוחד עם שורשו ומקורו – דבר ה'.

(לקוטי שיחות חל"ז עמ' 79)

יום הדין?

קיימות שלוש דעות האם ישנו ליום הדין בעולם הבא אחרי שיחיו המתים:

א. דעת הרמב"ן שאחר תחיית המתים יהיה יום הדין הגדול שבו כל אדם יהיה נדון כפי מעשיו.

ב. דעת האברבנאל שהאדם נשפט רק לאחר מיתתו ולא יהיה אף משפט בזמן התחייה, ומש"כ שיהיה אז יום הדין הכוונה היא ליום עונש ונקמה.

ג. דעת האריז"ל ששנמות ישראל יצאו כבר יד"ח בימי הכיפורים, יסורים וגלגולים, ויום הדין הגדול הוא רק לאומות העולם.

ובספר נשמת חיים שאל לפי דעת האריז"ל, מה יהיה עם אלו שלא הספיקו להתכפר על ידי יסורים וגלגולים, מכיוון שמתו קרוב לזמן התחייה?

וענה על כך, שבמקום יסורים וגלגולים שהיו אמורים לקבל, יקבלו עונש עצום ומופלג, שאיכותו הקשה תהיה ברמה של אריכות זמן היסורים, ולכן יוכלו להוות תחליף לעונש זה, וכל זה כדאי כדי שיזכו לחיי העולם הבא.

ובעולם הבא עצמו יחיו כולם לעולמים, ולא יחזרו המתים יותר לעפרם.

(אגרות קודש ח"ב עמ' סה)

אופן לימוד התורה בזמן התחייה

לעתיד לבוא בזמן התחייה יקומו כל ישראל כולל האבות ומשה רבינו, וכולם ילמדו תורה מפיו של מלך המשיח.

וצריך להבין:

א. הרי האבות ומשה רבינו יודעים את כל התורה כולה, וכן הצדיקים ישבו ולמדו תורה בגן עדן רבות בשנים, ומה יחדש להם המלך המשיח?

ב. איך שייך שאדם אחד ילמד תורה עם רבבות יהודים?

ונראה לומר בפשטות, שהתורה רחבה היא מני ים, ואין לה קץ וגבול, וא"כ לא יתכן שהאבות ומשה רבינו למדו את כל התורה כולה. והביאור: לגבי נגלה דתורה ניתן לומר שלמדו את הכל, אך לגבי פנימיות התורה, שהיא אינה מוגבלת כלל, אין מקום לומר שסיימו ללמוד את כולה.

וזהו מה שלעתיד לבוא מלך המשיח ילמד עם האבות ומשה רבינו - יגלה להם פנימיות התורה שלמעלה גם מהשגתם.

ואופן לימוד התורה אז יהיה באופן של ראיה, כלומר, מלך המשיח ילמד את כולם באופן של ראיה.

וביאור הענין:

מהמעלות שבראיה על שמיעה, שבשמיעה האדם שומע פרט אחר פרט, ולקח הדבר זמן רב, אך בראיה האדם רואה את הדבר בבת אחת בזמן מועט.

ומכיוון שנשמת המשיח היא בחינת היחידה הכללית, הוא יגלה את בחינת היחידה הפרטית שבכל ישראל, ולכן הלימוד יהיה בבחינת ראייה שבעצם הנשמה, יחידה שבנפש.

ולכן שייך שאדם אחד ילמד רבבות בני אדם, מכיוון שהלימוד יהיה בדרך ראיה.

(תורת מנחם התועדויות ח"ט עמ' 280)

שלימות לימוד התורה

בעולם התחייה תהיה השלימות של לימוד התורה, מכיוון שאז תהיה שלימות הן מצד הנותן – "תורה חדשה מאתי תצא", והן מצד המקבל – שלא יעשו זאת בכדי לדעת את המעשה אשר יעשו, שהרי מצוות בטלות לעתיד לבוא, אלא לשם לימוד התורה עצמה, באופן של דרוש וקבל שכר, "יגדיל תורה ויאדיר".

וענין זה מודגש במשנה: "כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא", הנאמרת קודם פרקי אבות כהקדמה למשה קבל תורה מסיני. וכך גם בסיום המשנה שאומרים לאחר הלימוד בפרקי אבות: "ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר". שב' משניות אלו באות לרמז לנו ששלימות התורה שמשה קבל מסיני יהיה בזמן של עולם הבא, ובזמן של יגדיל תורה ויאדיר – שילמדו לא בשביל לדעת את המעשה אשר יעשו, כנ"ל.

ומסמיכות משנת "כל ישראל" למשנת "משה קבל תורה מסיני", למדים אנו גם על אחדותם של ישראל מצד גילוי בחינת היחידה שכולם שווים, ולכן כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא,

כי כולם שווים מצד בחינת היחידה שבנשמתם, וכן כולם שווים ושייכים ללימוד התורה משום גידיל תורה ויאדיר.

ובחינת היחידה היא דרגתו של מלך המשיח שעל ידו תתגלה ה"תורה חדשה מאתי תצא".

(סה"ש תנש"א עמ' 593)

חיות לעתיד לבוא

על הפסוק "והשבתי חיה רעה מן הארץ" מובאת מחלוקת ב'תורת כהנים' האם הקב"ה יעבירם לגמרי מן העולם, או רק ישביתם שלא יזיקו. ונראה לומר שמקור מחלוקתם נעוץ בביאור שורש תיבת "שביתה" האם הכוונה לביטול החומר או רק לביטול הצורה, אם ממשעות שביתה היא ביטול החומר, נמצא שהחיות יתבטלו לגמרי, אבל אם נפרש שמשמעות שביתה היא ביטול הצורה, אפשר לומר שיחיו, אלא שלא יזיקו.

ונראה לומר שמחלוקת זו תלויה במחלוקת הידועה האם העולם יהיה חרב אלף שנה בלבד, או אלפיים שנה:

בכל אלף שנים שוררת הנהגה מקו אחר בעולם, ולכן אם הכוונה בשביתת החיות היא לכך שלא יזיקו, תהיה רק הנהגה אחת עם החיות, זוהי המשמעות של הדעה הסוברת שהעולם חרב אלף שנה. אבל אם יתבטלו החיות מהעולם לגמרי, נראה לומר שבנוסף לזה תהיה גם תקופה שבה יהיו בעולם רק שלא יזיקו. וא"כ יהיו ב' תקופות, באלף השביעי החיות יהיו אך לא יזיקו, ובאלף השמיני הן לא יהיו כלל.

(ויומתק שבאלף השביעי יהיו חיות רק שלא יזיקו ובאלף השמיני יעבירם מן העולם, כי ידוע שהמספר שבע מורה על טבע והמספר שמונה מורה על למעלה מהטבע, ולכן באלף השביעי יהיו חיות, ובאלף השמיני יהיה ביטול הטבע - מעבירים מן העולם).

וכך גם נחלקו בפירוש הכתוב "מזמור שיר ליום השבת" האם זה קאי על השבת לעת"ל, שהקב"ה ישבית או המזיקים "ליום שכולו שבת ומנוחה לחיי העולמים", או שקאי על שם ששבת בבריאת העולם:

לפי הדיעה שיהיה "חד חרוב", כתוב זה קאי על לעת"ל כי יהיה אז רק "יום אחד", משא"כ לפי הדיעה שיהיה "תרי חרוב", כתוב זה קאי על בריאת העולם, כי לעת"ל לא יהיה רק יום אחד, אלא יומיים.

והנה בגמ' נפסקה ההלכה כהדעה הסוברת שהעולם יהיה חרב רק אלף אחד, כלומר, שהחיות יחיו רק שלא יזיקו.

מכך מובנת ההוראה אלינו - ששלימות העבודה איננה בבריחה מן העולם "להעביר את החיות מן העולם", אלא להפוך את העולם למקום דירה לה' "שהחיות לא יזיקו", ועל ידי כך נזכה אכן לקיום יעוד זה תומ"י ממש.

(לקו"ש ח"ז בחוקותי א')

גויים לעתיד לבוא

בנוגע למצב אומות העולם לע"ל, ישנם כמה פירושים סותרים, ומהם:

א. בפרשת בלעם שבה מדובר אודות נבואת בלעם אודות אחרית הימים נאמר "קרקר כל בני שת", ומצינו ב' ביאורים לפירוש פסוק זה: א. אונקלוס פירש שעם ישראל ישלוט על או"ה. ב. האבן עזרא פירש 'קרקר' לשון הרס, היינו שאו"ה ימותו בהזמן דביאת המשיח.

ב. מנבואות הנביאים (ישעיה ב, ב, צפניה ג ט) משמע שבאחרית הימים יבואו כל הגויים אל הר הבית, כמ"ש שם בספר ישעיה "אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרוא כולם בשם ה' לעבדו שכם אחד". משא"כ בנביא (זכריה יג ח) נאמר שלעת"ל יתבטלו מציאות אומות העולם.

וצריך להבין: מהו הביאור בדברי האומרים, שהקב"ה יכרית מהעולם את כל אומות העולם ללא יוצא מן הכלל, הגם שיש בהם גם חסידי-אומות-העולם, דלכאורה, הרי זה היפך הענין דרחמיו על כל מעשיו?

והביאור בזה בהקדים:

דהנה ידוע דתכלית כל בריאת העולמות היא בשביל ישראל, שמזה מובן שגם הגאולה העתידה, גם אם תכלול את או"ה, תיגרם כתוצאה מפעולות בני ישראל. ובוזה אפשר לומר ב' אופנים:

א. בגאולה של אומות העולם יש ענין בפני עצמו, היינו, שבכל פרט בעולם יורגש בו שהוא בריאתו של הקב"ה.

ב. הזיכוך והגאולה של אומות העולם, הוא בשביל ישראל, בכדי שעם ישראל יוכל לעבוד את הקב"ה ללא הפרעות.

ועפ"ז יש לומר שזוהי המחלוקת בין ב' הדיעות שהובאו לעיל:

לדיעה הא', באומות העולם יש כוונה בפני עצמה, ולכן יהיה להם מציאות לעת"ל. ואילו לדיעה הב', כל מציאות אומות העולם היא בשביל ישראל, וזה יתגלה לעתיד לבוא, ולכן נחשב כאילו אומות העולם נכרתו מן העולם, כיון שיתגלה שאין להם מציאות בפני עצמם.

והנה מדברי כ"ק אדה"ז בתניא סוף פל"ו משמע כדיעה הא', מכך שכתב שמיתרון ההארה לישראל גיה חושך האומות, מזה משמע שגם לאומות העולם מצד עצמם יתגלה האור האלקי, כדיעה הא'.

ונימוקו של כ"ק אדה"ז לפסוק כדיעה הא', הוא מפני שאם נאמר כדיעה הב' שביטול אומות העולם להקב"ה הוא רק בשביל שלבני ישראל תהיה גאולה שלימה, נמצא שהגאולה אינה שלימה כיוון שבעולם מצד עצמו אינו נרגש מלכותו של הקב"ה, וממילא גם גאולת ישראל

אינה שלימה, משא"כ לפי דיעה הא' שהגאולה תהיה גם לעולם מצד עצמו, שיורגש מלכותו של הקב"ה בעולם, ממילא תהיה הגאולה שלימה גם לבני ישראל.

(לקו"ש חכ"ג עמ' 172)

מציאות האומות והחיות לעת"ל

יש לבאר כיצד יתכן שלעת"ל יהיו אומות העולם וחיות טמאות, שהרי יניקת חיותם היא מג' קליפות הטמאות, וידוע שלעת"ל הקב"ה יעביר רוח הטומאה מן הארץ?

והביאור בזה:

חיותם של ג' קליפות הטמאות אינה מעצמם ח"ו, כי אם מניצוצות הקדושה שבהם, אלא שניצוצות אלו ירדו לעמקי הקליפות עד שנעשו כגקה"ט עצמן. לעת"ל, כאשר הקב"ה יעביר את רוח הטומאה, יתגלו ניצוצות הקדושה ואלו יהוו מקור ליניקת החיות של אומ"ה ובעלי החיים הטמאים.

(אגרות קודש ח"ג ע' קנ)

גוף ללא אכילה ושתייה

הפסוק "ונגלה כבוד ה' וראו כל בשר יחדיו כי פי ה' דיבר" נאמר על הגאולה העתידה ומשמעותו שכולם יראו את החיות האלקית המהווה את הנבראים.

וצ"ב במש"כ "כל בשר" דלכאורה כיון שגילוי זה עניינו הוא השגה רוחנית הרי השגה זאת שייכת בעיקר לנפש האלקית, אלא שהשגה זו תתגלה גם בהשכל דהנפש הבהמית, ואם כן הול"ל וראו אפילו כל בשר.

ויובן בהקדים:

ידועה דעת הרמב"ן וכן פסקה תורת החסידות, דעוה"ב יהיה לנשמות בגופים דווקא, ובכל זאת לא יהיה בו אכילה ושתייה, וקיום הגוף הגשמי יהיה ע"י זיו השכינה.

והביאור בזה (דלכאורה איך יוכל להיות קיום הגוף בלא אמצעות אכילה ושתייה) דיש לבאר כללות ההפרש בין חיות הגוף לחיות הנפש:

דהנה ידוע דשורש כל הנפשות הם מבחינת ממכ"ע, משא"כ הגוף שורשו מבחינת אור הסוכ"ע שאינו שייך לסדר השתלשלות, מכיוון שאפילו אם יהיו רבבות מדריגות בסדר השתלשלות לא יתכן שתיווצר גשמיות מרוחנית. ולכן שורש הגוף הוא דווקא מבחינת הרצון של הקב"ה, היינו בחינת הסוכ"ע, שעלה ברצונו שיתהוו הנבראים, ורק מצד בחינה זו יכולה להיות התהוות דבר גשמי.

הנה כדי להיות חיבור הנפש עם הגוף צריך הגוף לאכילה ושתייה, והסיבה היא מכיוון ששורש האדם הוא בתיקון, משא"כ שרש המאכל הוא בתוהו שלמעלה מתיקון, ולכן בכוח המאכל להחיות הגוף ע"י שפועל התחברות הנפש עם הגוף.

ולכן עיקר המשכת הסוכ"ע הוא דווקא במאכל, כיוון דכל הגבוה יותר יורד למטה ביותר ולכן צריך האדם לקבל חיותו מדצ"ח דווקא.

אמנם זה שהמשכת בחי' הסוכ"ע היא בהעלם, הוא רק עכשיו, אבל לעת"ל יהיה "מלאה הארץ דעה את ה'", "ז"א, שלעת"ל תתגלה בחי' הסוכ"ע והארץ תהיה בטילה לבחי' הסוכ"ע.

ולכן יחיה אז הגוף מבחי' הסוכ"ע בלי אמצעות לבושי הדצ"ח. ולא יצטרך כלל למאכל ושתייה.

וזהו הפירוש במש"כ וראו כל בשר דעיקר הגילוי יהיה לגוף דווקא ששורשו מבחי' הסוכ"ע אלא דאח"כ תקבל גם הנשמה גילוי זה מהגוף.

(מאמר ד"ה ונגלה כבוד הוי' תשכ"ב)

שער רביעי

שיחת קודש

"בגד שאבד בו כלאים עושה ממנו תכריכין למת, אמר
רב יוסף זאת אומרת מצוות בטלות לעתיד לבוא"

(נדה סא, ע"ב)

בשיחה שלפנינו מבאר רבינו מדוע דברי חז"ל ש"מצוות בטלות לעתיד לבוא" ושלעתיד לבוא תהי' ההלכה כבית-הלל, אינם סותרים לנצחיות התורה והלכותיה. בסיומה מחדש רבינו חידוש מפתיע לגבי המחלוקת הידועה של הרמב"ם והרמב"ן בענין "מצוות בטלות לעתיד-לבוא".

בפנינים שלאחרי זה נלמד אודות הענין של מצוות בטלות לעתיד לבוא, ועל מחלוקת הרמב"ם והרמב"ן הנ"ל.

"הלכות של תורה שבעל פה שאינן בטלין לעולם"

משיחות חודש תשרי ה'תשנ"ב

. בלא קושיא ולא פירווק", "הלכות של תורה שבעל פה", יש בו חשיבות מיוחדת (לא רק לגבי שאר חלקי תורה שבעל פה, אלא גם לגבי ספרי הנביאים והכתובים) שהיא כמו החשיבות דתורה שבכתב ("התורה והמצוה", תושב"כ ופירושה בהלכות התורה שבמשנה תורה) - כמובן מדברי חז"ל² (שהובאו להלכה בספרו של הרמב"ם³) ש"כל ספרי הנביאים וכל הכתובים עתידין ליבטל לימות המשיח"⁴, משא"כ "הלכות" של תורה שבעל פה שאינן בטלין לעולם", כ"חמשה חומשי תורה".

[כלומר: בנצחיות התורה - "דבר ברור ומפורש בתורה שהיא מצוה עומדת לעולם ולעולמי עולמים, אין לה לא שינוי ולא גרעון ולא תוספת כו"⁵ - נכללים "הלכות של תורה שבעל פה", פירוש המצוות, שעל ידם יודעים אופן קיום מצוות התורה⁷, משא"כ ספרי הנביאים⁸ והכתובים, שכיון שאינם הוספה וחידוש על דברי התורה (שהרי אין נביא רשאי לחדש דבר), אלא "לצוות על דברי התורה ולהזהיר העם שלא יעברו

א. בהקדמתו לחיבורו כותב הרמב"ם: "כל המצוות שניתנו לו למשה בנינו בפירושו ניתנו, שנאמר¹ ואתנה לך את לוחות האבן והתורה והמצוה, תורה זו תורה שבכתב, והמצוה זו פירושה . . . תורה שבעל פה, ומבאר בארוכה סדר מסירת התורה שבעל פה ופירושי' ע"י גדולי ישראל מדור לדור עד לזמנו, ומסיים, "וראיתי לחבר דברים המתבררים . . . בענין האסור והמותר הטמא והטהור עם שאר דיני התורה . . . עד שתהא תורה שבעל פה כולה סדורה בפי הכל בלא קושיא ולא פירווק ("הלכות הלכות") . . . כדי שלא יהא אדם צריך לחיבור אחר בעולם בדין מדיני ישראל, אלא יהא חיבור זה מקבץ לתורה שבעל פה כולה . . . לפיכך קראתי שם חיבור זה משנה תורה, לפי שאדם קורא בתורה שבכתב תחלה ואחר כך קורא בזה יודע ממנו תורה שבעל פה כולה ואינו צריך לקרות ספר אחר ביניהם".

ואף שחיבורו של הרמב"ם הוא "תורה שבעל פה", "משנה תורה" ("משנה" לתורה שבכתב), מ"מ, להיותו "דברים המתבררים .

7. שהרי, כל מצות שבתורה בין מ"ע בין מצות ל"ת אינן גלויות וידועות ומפורשות אלא ע"י תורה שבע"פ", הלכות התורה, שבהם נתגלה רצונו של הקב"ה, ולכן נקראו ההלכות בשם תגא וכתרה של תורה (ראה בארוכה תניא אגה"ק סכ"ט).
8. להעיר גם מהחילוקים בהלכה בין הגדר דנבואה להגדר דתורה (ראה בארוכה לקו"ש ח"ט ע' 177 ואילך. וש"א).

1. משפטים כד, יב.

2. ירושלמי מגילה פ"א ה"ה.

3. סוף הלכות מגילה.

4. "חוץ ממגילת אסתר".

5. הלכות דייקא, משא"כ השקו"ט שבתורה שבעל פה, במכ"ש וקו"מ מכל ספרי הנביאים וכל הכתובים.

6. רמב"ם הל' סוה"ת רפ"ט.

ב. ויש לבאר ענין הנצחיות דהלכות התורה לעתיד לבוא ("הלכות של תורה שבעל פה אינן בטלין לעולם") - דלכאורה צריך להבין:

ידוע¹⁸ שהכלל ש"הלכה כבית הלל", ועד ש"בית שמאי במקום בית הלל אינה משנה"¹⁹, אינו אלא בזמן הזה, משא"כ לעתיד לבוא תהי' הלכה כבית שמאי (וכמשנ"ת במק"א²⁰ ששינוי ההלכה יהי' עי"ז שב"ד הגדול שיחזור לירושלים יעמדו למנין, ודעת הרוב אז תהי' כדברי ב"ש).

ועפ"ז, יבטלו לעתיד לבוא כו"כ הלכות של תורה שבעל פה - כל ההלכות שנפסקו בתורה (כולל גם בחיבורו של הרמב"ם) כדעת ב"ה, שההלכות אלו יבטלו, ובמקומן יפסקו הלכות חדשות, כדעת ב"ש?
ויתירה מזה - והוא העיקר²¹:

עלי', כמו שאמר האחרון שבהן זכרו² תורת משה עבדי¹⁰, ועאכו"כ השקו"ט בתורה שבע"פ בנוגע לאופן הלימוד ודרשות דברי התורה שאינה אלא "אמצעי" לבריור הלכות התורה, לא יהי' צורך בהם ולכן יבטלו לימות המשיח¹¹ (ואז יתגלו טעמי תורה, "סוד טעמי" ומסתר צפונותי¹², "תורה חדשה מאתי תצא"¹³).

ויש לומר, שענין זה מרומז בסיום וחותם¹⁴ ספר ההלכות דהרמב"ם (שני פרקים האחרונים ד"הלכות מלכים ומלחמות ומלך המשיח"¹⁵) בענין ביאת המשיח וימות המשיח¹⁶ - כיון שבימות המשיח תתגלה השלימות דהלכות של תורה שבעל פה שאינן בטלין לעולם (כחמשה חומשי תורה), שזוהו תוכן ספרו של הרמב"ם, שמקבץ כל ההלכות של תורה שבעל פה (משנה תורה, בהמשך ללימוד חמשה חומשי תורה)¹⁷.

9. מלאכי ג, כב.

10. רמב"ם שם ה"ב.

11. ראה גם פי' מראה הפנים לירושלמי שם: "אמתת הדבר כך הוא . . . ליכא מידי דכתיבי בנביאים וכתובים ולא רמיזי באורייתא . . . אלא שצריך בינה יתירה להוציא הרמז מן התורה ולידע ולהבין ולהשביל המקום ההוא בהתורה שנרמז בה כל דבר מהכתובים . . . וכל זה הוא עכשיו, אבל לעתיד דכתיב ומלאה הארץ דעה וגו', ולא יצטרכו ללמוד זה מזה, כולם ידעו וישכילו לכל הנרמז בהתורה מהנביאים והכתובים כו'".

12. פרש"י שה"ש א, ב.

13. ישע'י נא, ד. ויק"ר פי"ג, ג.

14. "הכל הולך אחר החיתום" (ברכות יב, א).

15. כ"ה לשון הכותרת בדפוס ויניציאה רפד. שי.

16. נוסף על הטעם הפשוט - שבימות המשיח

(ש"חזרין כל המשפטים בימיו כשהיו מקודם, מקריבין קרבנות ועושיין שמיטין ויובלות ככל מצותה האמורה בתורה - "הל' מלכים רפי"א) יהי' הקיום דכל הלכות התורה (תוכן ספרו של הרמב"ם) בתכלית השלימות.

17. ועפ"ז י"ל, שע"י לימוד הרמב"ם (הלכות פסוקות) ממרהים ומזרזים את הזמן דימות המשיח (ע"ד מארו"ל (ויק"ר פ"א, ג), "אין כל הגליות הללו מתכנסות אלא בזכות משניות", הלכות פסוקות), שאז תתגלה מעלת ההלכות שאינן בטלין לעולם.

18. מק"מ לזח"א יז, ה, הובא בלקו"ת קרח נד, רע"ג.

19. בדכות לו, ריש ע"ב וש"ג.

20. סה"ש תנש"ח ח"ב ע' 72 - 570.

21. כי, בנוגע להלכות דב"ה, יש לתרץ (בדוחק עכ"פ) שאין זה חשיב ביטול הלכות של תורה, כיון שנשארת הלכה בתורה בענין זה, אלא שההלכה היא כב"ש.

ולעולמי עולמים... שכל דברי התורה מצווין
אנו לעשותן עד עולם?"

לכאורה אפשר לומר שהענין ד"מצות
בטלות לעתיד לבוא" אינו בסתירה לנצחיות
התורה, כיון שהגדר דנצחיות התורה
("שכל דברי התורה מצווין אנו לעשותן עד
עולם") הוא מלכתחילה בנוגע לכל משך
הזמן ד"היום לעשותם"²⁷, ולא בנוגע לזמן
ד"למחר (לעולם הבא"²⁸ לקבל שכרם"²⁹,
לאחרי שנתקיים הציווי דכל דברי התורה
בתכלית השלימות, שאז מצוות בטלות.

אבל, ביאור זה אינו מספיק, כי:

הטעם להנצחיות שבמצוות התורה
("המצוות שניתנו לו למשה מסיני") שלא
יהיו מוחלפות, "מצוה עומדת לעולם
ולעולמי עולמים", הוא, להיותן רצונו
של הקב"ה³⁰, היינו, שהרצון דמצוות אינו
בשביל מטרה ותכלית אחרת, לברר ולזכך
את האדם והעולם שיהיו בשלימות [שאז
יש מקום לומר שכשהאדם והעולם מתעלים
לדרגא נעלית יותר יצטרכו מצוות אחרות"³¹,

חפשי, כיון שמת אדם נעשה חפשי מן המצות") ולא
נחית לזמן התחי' (וראה לקמן הערה 43).

26. תוד"ה אמר רב יוסף נדה שם.

27. ס"פ ואתחנן.

28. עולם התחי', שהוא עיקר השכר (נסמן לקמן
הערה 70).

29. עירובין כב, א. וש"נ. הובא בפרש"י עה"פ. (וראה
בארוכה לקו"ש חכ"א ע' 41 ואילך).

30. "רצון עצמי שכל עצמותי כביכול ברצון זה...
לפי נושא העצמות" (המשך תרס"ו ס"ע תקכ"א ואילך.
וראה בארוכה סה"ש תורת שלום ס"ע 190 ואילך).

31. כדעת העיקרים (מאמר שלישי פ"ד) "מה המונע

ידוע²² שלכמה דעות "מצוות בטלות לעתיד
לבוא" - בתחיית המתים²³ (בתקופה השני'
דימות המשיח, משא"כ בתקופה הראשונה
דימות המשיח, לפני תחית המתים²⁴, שאז
יהי' קיום המצוות בתכלית השלימות),
שלוך, "בגד שאבד בו כלאים... עושה ממנו
תכריכין למת, אמר רב יוסף זאת אומרת
מצוות בטלות לעתיד לבוא"²⁵, "לכתחילה
עושה לו תכריכין מכלאים אע"פ שכשיעמוד
לעתיד יעמוד במלבושיו שנקבר בהן, שמע
מינה מצוות בטלות לעתיד לבוא"²⁶.

ועפ"ז, יבטלו לעתיד לבוא (בתקופה השני'
דימות המשיח, כשיחיו המתים) כל ההלכות
של תורה שבעל פה, דכיון ש-"מצוות
בטלות", בטלים בדרך ממילא כל ההלכות
שהם משפטי מצוות אלו?

ג. ויש להקדים תחילה ביאור הענין
ד"מצוות בטלות לעתיד לבוא" - דלכאורה,
ה"ו בסתירה לנצחיות התורה, ש"דבר ברור
ומפורש בתורה שהיא מצוה עומדת לעולם

22. ראה בספרים שנסמנו בשד"ח כללים מ' ס"ק
ריח (ח"ג תקס"א, ג ואילך). דברי חכמים סנ"ג (ח"ט
אתתקסב, סע"ב ואילך).

23. הגהות יעב"ז לר"ה ל, א. תניא אגה"ק סכ"ו (קמה,
סע"א).

24. כלומר, לפני תח"מ דכל בני, משא"כ צדיקים
שקמים לתחי' בהתחלת ימות המשיח (ראה ח"א קמ,
א), כשיהי' קיום המצוות בתכלית השלימות, כדאיתא
בגמרא (יומא ה, ב) "כיצד מלבישן לעתיד לבוא...
לכשיבואו אהרן ובניו ומשה עמהם".

25. נדה ס"א, ב. - וראה רמב"ם הל' כלאים פ"י הכ"ה:
"מותר לעשות מן הכלאים תכריכין למת שאין על
המתים מצוה" (כהמשך הסוגיא, "מאי דכתיב במתים

שכרם") מתבטלת מציאות המצוות - כיון שרצונו הנ"ל של הקב"ה הו"ע נצחי שאינו תלוי ואינו משתנה בהתאם לשינויים במצב האדם והעולם.

ועפ"ז: כיון ש"דבר ברור ומפורש בתורה שהיא מצוה עומדת לעולם ולעולמי עולמים", איך יתכן ש"מצוות בטלות לעתיד לבוא"³⁵?

ד. ויובן בהקדם הדיוק בהסוגיא ד"מצוות בטלות לעתיד לבוא" - "בגד שאבד בו כלאים . . עושה ממנו תכריכין למת, אמר רב יוסף זאת אומרת מצוות בטלות לעתיד לבוא, א"ל אביי ואי תימא רב דימי, והא א"ר מני א"ר ינאי לא שנו אלא לספרו אבל לקוברו אסור, א"ל לאו אתמר עלה א"ר יוחנן אפילו לקוברו, ור' יוחנן לטעמי' דא"ר יוחנן מאי. דכתיב³⁶ במתים חפשי, כיון שמת אדם נעשה חופשי מן המצוות" - דלכאורה תמוה:

או שלא יצטרכו למצוות כלל], אלא רצון מצד עצמו³², שלכן, אין בו שינוי, גרעון או הוספה.

[וזהו החילוק שבין מצוות התורה להציוויים שע"י הנביאים³³ - שהציוויים שע"י הנביאים הם לצורך תועלת אחרת, לא מבעי בציווי "בדברי הרשות, כגון לכו למקום פלוני או אל תלכו"¹⁰, אלא גם בציווי בעניני התורה, שהמכוון והתכלית (אינו בציווי זה עצמו, אלא) "לצוות על דברי התורה ולהזהיר העם שלא יעברו עלי"¹⁰, ולכן ציוויים אלו אינם אלא לפי שעה³⁴, משא"כ מצוות התורה הם נצחיים, "מצוה עומדת לעולם ולעולמי עולמים", להיותם רצונו של הקב"ה].

ומוזה מובן שאין לנמר שהנצחיות דמצוות התורה היא רק במשך הזמן ד"היום לעשותם", כשיש צורך בעבודתם של ישראל בבירור העולם, ולאחרי זה (למחר לקבל

34. ועד שגם נבואות שהוצרכו לדורות שנכתבו בספרי הנביאים, עתידין ליבטל לימות המשיח.

35. להעיר מהמבואר בהמשך תער"ב (ח"א פקצ"ג) ש"הרצון דמצוות הוא רצון עצמי שאינו משתנה כו', ומ"ש מצות בטלות לעתיד, אין הכוונה שיתבטלו ח"ו, כ"א שיתבטלו בבחי' העדר תפיסת מקום לגבי האור העצמי דלעתיד . . כמו שרגא בטיהרא כו'", אבל, ביאור זה אינו שייך (לכאורה) לפשטות הסוגיא בנדה (לשיתת התוס') ע"ד דין קבורה בכלאים אע"פ שלעתיד יעמוד במלבושיו שנקבר בהם כיון שמצוות בטלות, היינו, שתתבטל מצות כלאים כפשוטה* (וראה לקמן הערה 46).

36. תהלים פח, ו.

* וגם באגה"ק (שבהערה 23) משמע שבעולם התחי' מצוות בטלות כפשוטם,

שלא יה' הוא יתברך מוסיף או גורע כשתגזור חכמתו ית' . . השווי ההקשי כבר אפשר שישתנה כפי הכנת המקבלים, כי המזון השווה אל הילד הוא החלב והשוה אל הבחור הוא הלחם והבשר והיין, וכן ישתנו המצות האלקיות . . כפי השתנות הכנת המקבלים" (וראה הערה הבאה).

32. ומשארז"ל "לא ניתנו המצוות אלא לצרף בהם את הבריות" (ב"ר רפמ"ד) - ה"ו חיצוניות הרצון, כפי שנתלבש בחכמה. ויל' שבספרי הקירה (כבעיקרים שבהערה הקודמת) מבואר דרגת הרצון שנתלבש בחכמה (ובזה גופא כו"כ דרגותיו) משא"כ בספרו של הרמב"ם, ספר הלכות - רצון באופן שלא שייך בו שינוי.

33. בהבא לקמן - ראה בארוכה לקו"ש ח"ט ע' 182 ואילך, ובהנסמן שם.

שמת אדם (לאחרי גמר עבודתו בקיום המצוות) נעשה (האדם) חפשי מן המצוות, היינו, שגם בעולם התחי' (לאחרי גמר מעשינו ועבודתינו בקיום המצוות במשך הזמן ד"היום לעשותם") אין עליו ציווי דקיום המצוות, אבל מציאות המצוות כשלעצמה היא בקיום נצחי, "מצוה עומדת לעולם ולעולמי עולמים", לא בתור ציווי לאדם, אלא בתור רצונו של הקב"ה.

וההסברה בזה:

הגדר ד"מצוות", ציווי להאדם - שייך רק כשהאדם הוא מציאות בפ"ע, שאז נופל עליו גדר של ציווי הקב"ה להתנהג ע"פ רצונו של הקב"ה. אבל לאחרי שנשלמת עבודתו של האדם בקיום המצוות, שכל מציאותו (כל הפרטים שבו) חדורה ברצונו של הקב"ה, ונעשה במעמד ומצב של צוותא (מצוה מלשון צוותא⁴⁰) וחייבר עם הקב"ה, עד שנעשים מציאות אחת, "ישראל (ע"י אורייתא) וקוב"ה כולא חד"⁴¹, כפי שיהי' בפועל ובגלוי לעתיד לבוא - לא שייך הגדר דציווי לאדם (כיון שאינו מציאות בפ"ע) כי אם, שהוא מציאות רצונו של הקב"ה, שבודאי מתקיים בפועל (בדרך ממילא ע"י המציאות דהמצוות)⁴².

ועפ"ז מתורצת הסתירה שבדברי ר' יוחנן, שס"ל שמותר לקוברו בכלאים, כיון שמצוות

טעמו של ר' יוחנן "כיון שמת אדם נעשה חפשי מן המצוות", מהני שכל זמן שהוא מת אין עליו משום איסור כלאים, אבל לא מהני לזמן שלאחרי התחי', כשיעמוד במלבושו שנקבר בהן, שאז יחול עליו איסור כלאים, וכיון שכן, אין הזמן דטעמו של ר' יוחנן ד"במתים", שייך להזמן שבו צריך טעמו של רב יוסף שמצוות בטלות לעתיד לבוא.

ועוד ועיקר:

בסוגיא דתחית המתים בסנהדרין³⁷ "אמר ר' יוחנן מניין לתחיית המתים מן התורה שנאמר³⁸ ונחתם ממנו את תרומת ה' לאהרן הכהן, וכי אהרן לעולם קיים, והלא לא נכנס לארץ ישראל שנותנין לו תרומה, אלא מלמד שעתיד לחיות וישראל נותנין לו תרומה", שמה מוכח שס"ל לר' יוחנן שאין מצוות בטלות לעתיד לבוא (שיקיימו מצות תרומה לאחרי תחית"מ). וא"כ איך אמר ר' יוחנן אפילו לקוברו, הרי כשיעמוד במלבושו יהי' לבוש בכלאים³⁹?

ה. ויש לומר, ש"ר' יוחנן לטעמי' . . כיון שמת אדם נעשה חפשי מן המצוות" הוא (גם) ביאור והסבר לדברי רב יוסף ש"מצוות בטלות לעתיד לבוא":

הפירוש ד"מצוות בטלות לעתיד לבוא" אינו אלא בנוגע להציווי להאדם ("מצוות" דייקא, שגדרם הוא ציווי לאדם), ש"כיון

37. ז. ב.

38. קרח יח, כח.

39. כקושית הסדרי טהרה לנדה שם (ועיי"ש שתירוצו עולה רק לגירסת הרא"ש שלא גרס ר' ינאי, משא"כ לפי ספרים דיין דגרסי ר' ינאי).

40. ראה לקו"ת בחוקותי מה, ג. מז, ב. ובכ"מ.

41. ראה זח"ג עג, א,

42. מעין דוגמא לדבר בנוגע לעניני העולם שבהם מקיימים המצוות - ש"לעתיד לבוא . . תאנה . . צווחת ואומרת שבת היום" (מדרש תהלים מזמור עג בסופו).

החילוק שבין מצוות לתורה, הוא, שמצוות גדרם הוא ציווי לאדם איך להתנהג בעולם, היינו, שישנה מציאות האדם והעולם, והמצוות הם ציווי איך יהיו האדם והעולם [ונמצא, שאף שהמצוות אינם בשביל תועלת האדם והעולם (להיותם רצונו של הקב"ה), מ"מ, מתייחסים הם להאדם והעולם, שהרצון הוא בנוגע להאדם והעולם]. משא"כ תורה היא "חמודה גנוזה . . קודם שנברא העולם"⁴⁷, ו"הלכות של תורה" אינם להורות להאדם והעולם (שהרי דרגא זו היא "קודם שנברא העולם"), אלא רצונו ית' כפי שהוא בעצמותו ממש, "אנא נפשי כתבית יהבית"⁴⁸, שאינו מתייחס לענין אחר שחוץ ממנו⁴⁹.

בסגנון אחר: בהדרגא דמצוות - המצוות הם בשביל העולם, היינו, שהעולם יתנהג כפי רצונו. אבל בהדרגא דתורה - ה"ה קדמה לעולם, ובריאת העולם היא "בשביל

בטלות לעתיד לבוא, אף שיליף תחה"מ" מנתינת תרומה לאהרן לאחר שעתיד להיות - כי, המציאות דנתינת תרומה תהי' גם לאחר תחה"מ, אבל לא בגדר של ציווי לאדם שנעשה חפשי מן המצוות (חפשי למעליותא, שאינו זקוק לציווי, כיון שאינו מציאות בפ"ע, אלא מציאות אחת עם הקב"ה), ולכן מותר לקוברו בכלאים, כי כשיעמוד לעתיד לא יהי' עליו הציווי דאיסור כלאים⁴³, אף שבודאי לא ישאר לבוש בכלאים⁴⁴ (לאחרי רגע התחי'⁴⁵), אם כי לא בתורת ציווי, אלא (בדרך ממילא) מצד רצונו של הקב"ה לשלול (שמתגלה ומתבטא ע"י האיסור ד) כלאים⁴⁶.

ו. ולתוספת ביאור - ה"ז מודגש בדיוק הלשון דב' המאמרים שלכאורה סותרים זל"ז - "מצוות בטלות לעתיד לבוא, ו"הלכות של תורה . . אינן בטליו לעולם":

העצמי דלעתיד כו", גם ע"פ פשטות דברי הגמרא בנוגע לקבורה בכלאים (כנ"ל הערה 35) - שהציווי להאדם ע"ד איסור כלאים יתבטל בבחי' העדר תפיסת מקום לגבי האור העצמי שבאיסור כלאים מצד רצונו העצמי של הקב"ה.

47. שבת פח, ב.

48. שבת קה, א (גירסת הע"י).

49. ובלשון רבינו חזקוני בספר התניא (פ"ה) "ואף אם לא הי' ולא יהי' הדבר הזה לעולם כו" (וראה גם תניא קו"א (קנט, ב) בענין "פרטי ההלכות דלא שכיחי כלל ואפשר שלא היו מעולם במציאות"). ולהעיר ממארו"ל (סנהדרין עא, א) "עיר הנדחת לא היתה ולא עתידה להיות". ויש לומר, שבהלכות אלו מתבטא ענינם האמיתי של הלכות התורה כפי שהם למעלה משיכות לעולם, ועל ידם מתגלה שכן הוא גם בכל הלכות התורה.

43. ואולי י"ל, שמ"ש הרמב"ם "מותר לעשות מן הכלאים תכריכין למת שאין על המתים מצוה", קאי גם על הזמן שלאחרי התחי' שלא יהי' אז הציווי דאיסור כלאים, אף שבודאי לא ישאר לבוש בכלאים, שהרי "הלכות של תורה (כולל גם ההלכה דכלאים) אינן בטליו לעולם", כבפנים.

44. ע"ד מ"ש במהר"ץ חיות לנדה שם, שגם לשיטת התוס' שמצוות בטלות לעתיד לבוא קאי ולא על העולם שלאחר המות, (אלא) על עולם התחי', "היינו רק ברגע התחי', אבל אח"כ פשיטא דיחזור לאיסורו".

45. ומסתבר לומר, שגם ברגע התחי' לא יהי' לבוש בכלאים - בדרך ממילא (באופן נסי) מצד רצונו של הקב"ה שבאיסור כלאים, כבפנים.

46. ועפ"ז יש לבאר דברי כ"ק אדנ"ע בפירושו ד"מצוות בטלות לעתיד לבוא" ש"אין הכוונה שיתבטלו ח"ו, כ"א שיתבטלו בבחי' העדר תפיסת מקום לגבי האור

התורה⁵⁰, כדי שרצון זה (שאינו מתייחס לעולם) יהי גם בפועל.
ועפ"ז מובן ש"מצוות בטלות לעתיד לבוא", ו"הלכות של תורה . . אינן בטלין לעולם" - כי, לעתיד לבוא יתעלה האדם והעולם לדרגא שלמעלה מהעולם, ולכן, המצוות שמתייחסים לעולם בטלות לעתיד לבוא, משא"כ הלכות של תורה שאינם מתייחסים לעולם אינן בטלין לעולם⁵¹.

והחילוק שביניהם:

"הלכות עולם לו", פירוש, שישנה מציאות והנהגת (הליכות) העולם, ופעולת הלכות התורה היא שיהיו "הלכות עולם לו", שהעולם יתנהג ע"פ רצונו של הקב"ה, שיהי ניכר בפועל ובגלוי "שכל מהלכו של עולם שלו (דהקב"ה) הוא"⁵⁷.

ולמעלה מזה, "אל תקרי הליכות אלא הלכות" - שמצד דרגת התורה שקדמה לעולם אין מציאות ד"הליכות עולם" (אל תקרי הליכות), כי אם, המציאות דתורה ("אלא הלכות"), ובריאת העולם היא בשביל קיום רצונו של הקב"ה שבהלכות התורה.

ועפ"ז יש לבאר תוכן הדרשה "אל תקרי הליכות אלא הלכות (ולכן) לעולם יהיו" - שמצד הדרגא ד"הליכות עולם לו", שישנו מציאות העולם, וענינם של ההלכות הוא לפעול בעולם, הרי, כשנשלמת פעולת ההלכות בעולם עתידין ליבטל ; אבל מצד הדרגא ד"אל תקרי הליכות אלא הלכות", שענינם האמיתי הוא רצונו של הקב"ה -

ז. ויש להוסיף, שענין זה מודגש גם בדרשת חז"ל ש"הלכות של תורה . . אינן בטלין לעולם" - "אף"⁵³ . . הלכות אינן עתידין ליבטל . . הליכות⁵⁴ עולם לו", "אל" תקרי הליכות אלא הלכות (לעולם יהיו):

ידוע⁵⁶ הכלל שהלימוד ד"אל תקרי כו' אלא כו'", אינו שולל הפירוש הפשוט, אלא מוסיף עוד פירוש, ושניהם אמת. ועד"ז בנדו"ד, שהלימוד "אל תקרי הליכות אלא

ז. ויש להוסיף, שענין זה מודגש גם בדרשת חז"ל ש"הלכות של תורה . . אינן בטלין לעולם" - "אף"⁵³ . . הלכות אינן עתידין ליבטל . . הליכות⁵⁴ עולם לו", "אל" תקרי הליכות אלא הלכות (לעולם יהיו):

ידוע⁵⁶ הכלל שהלימוד ד"אל תקרי כו' אלא כו'", אינו שולל הפירוש הפשוט, אלא מוסיף עוד פירוש, ושניהם אמת. ועד"ז בנדו"ד, שהלימוד "אל תקרי הליכות אלא

50. פרש"י ר"פ בראשית.

51. ועפ"ז יומתק דיוק לשון הרמב"ם "דבר ברור ומפורש בתורה שהיא מצוה עומדת לעולם ולעולמי עולמים" - שהנחיות דמצוות היא מפני היותן מצוות התורה.

52. ראה תניא פל"ט (נב, ב).

53. ירושלמי שבעה ע"ב.

54. חבוקוק ג, ו.

55. קרבן העדה ופני משה לירושלמי שם.

56. ראה ס' הליכות אלי ס"ג. הנסמן בלקו"ש חכ"א ע' 24 הערה 27.

57. פרש"י עה"פ.

ממש" - הרי, הפירוש ד"סופה להתקיים" קאי על דעת ב"ש (שלעתיד תהי' הלכה כמותם). ולא על "מחלוקת שמאי והלל", כי, כשתתקיים דעת ב"ש עי"ז שתפסק הלכה כמותם, תבטל ההלכה כב"ה.

ועוד ועיקר: איך יתכן שתבטל ההלכה כב"ה לאחרי הנהגת בני" כדעת ב"ה במשך כל הדורות (מאז שנפסקה הלכה כמותם) - ה"ז ירידה הכי גדולה לדעת ב"ה, היפך בתכלית מהכללת "מעלין בקודש", ודוקא בזמן המשיח!?

ואולי יש לומר, שמ"ש האריז"ל שלעתיד בזמן המשיח תהי' הלכה כב"ש, קאי על התקופה הראשונה דימות המשיח, אבל בתקופה השני' דימות המשיח, כשיחיו המתים, ומצוות בטלות לעתיד לבוא, אזי תתקיים "מחלוקת שמאי והלל", שתהי' הלכה כשמאי והלל גם יחד, כדלקמן.

ט. והביאור בזה:

המחלוקת דב"ש וב"ה, "הללו מטמאין והללו מטהרין הללו אוסרין והללו מתירין הללו פוסלין והללו מכשירין"⁶³, עד ש"נעשית תורה כשתי תורות"⁶⁴ אינה אלא בנוגע להלכות התורה כפי שבאים בתור ציווי להאדם לפעול בעולם ("הליכות עולם לו"), דכיון שבדרגא זו ניכרת ומודגשת מציאות האדם והעולם, ומצד גדרי הבריאה

"לעולם יהיו", שנשארת המציאות דהלכות התורה בעולם⁵⁸, לא באופן של פעולה (ציווי) בעולם, אלא (בדרך ממילא) מצד רצונו של הקב"ה שמתגלה במציאות דהלכות התורה שבעולם.

ח. וע"פ האמור שהקיום דהלכות התורה לעתיד לבוא (ש"אינן בטלין לעולם") הוא (לא בתור ציווי להאדם, אלא) כפי שהם מצד התורה, רצונו של הקב"ה - יש לבאר שגם ההלכות כבית הלל (בענינים שנחלקו ב"ש וב"ה, ונפסקה הלכה כב"ה, ולעתיד לבוא יחזרו ויפסקו הלכה כב"ש) אינן בטלין לעולם:

ובהקדם הביאור בדברי המשנה⁵⁹ "כל מחלוקת שהיא לשם שמים סופה להתקיים... זו מחלוקת שמאי והלל" - ש"הקשו על זה איך ראוי לומר על מחלוקת שיתקיים, והרי אי אפשר להתקיים אלא אחד מן הדעות, ומלת מחלוקת כוללת השני צדדים? ותירצו, משום שאלו ואלו דברי אלקים חיים⁶⁰ ויש לדברי ב"ש ג"כ שרש למעלה באצילות רק שאין הלכה כן... ואין זה תירוץ מספיק על לשון סופה להתקיים, אכן האריז"ל פי' שלעתיד בזמן המשיח תהי' הלכה כב"ש... וזהו סופה להתקיים ממש"⁶¹.

וצריך להבין:

גם לפי האריז"ל "שלעתיד בזמן המשיח תהי' הלכה כב"ש... וזהו סופה להתקיים

61. לקו"ת קורח נד, סע"ב ואולך.

62. ברכות כח, א. ו.ש"נ.

63. חגיגה ג, ב.

64. סנהדרין פח, ב.

58. ויש לומר, שמרומז בדיוק הלשון "לעולם יהיו", שקיומן של ההלכות הוא (לא רק בתורה, אלא גם) במציאות העולם.

59. אבות פ"ה מי"ז.

60. עירובין יג, ב. ו.ש"נ.

ש"מצוות בטלות לעתיד לבוא", שבטל גדר הציווי להאדם, ונשאר רק ענינם האמיתי שהם רצונו של הקב"ה, "הלכות של תורה". שאינן בטליות לעולם" - תהי' ההלכה כב"ש וב"ה יחדיו, כיון שיתגלה בעולם רצונו של הקב"ה כמו שהוא בעצמותו ית', "נמנע הנמנעות".

י. ויש לקשר ענין זה עם מ"ש הרמב"ם אודות ימות המשיח בסיום ותותם ספר ההלכות:

ובהקדם ביאור הטעם לסדר וחלוקת ההלכות בפרק האחרון, שלאחרי שהרמב"ם מבאר פרטי הענינים דימות המשיח (בג' הלכות ראשונות), ומסיים הענין (בהלכה ד') ש"לא נתאוו החכמים והנביאים ימות המשיח... אלא כדי שיהיו פנויין בתורה וחכמתה... כדי שיזכו לחיי העולם הבא", מוסיף (בהלכה האחרונה) ענין חדש: "ובאותו הזמן לא יהי' שם לא רעב ולא מלחמה ולא קנאה ותחרות, שהטובה תהי' מושפעת הרבה וכל המעדנים מצויין כעפר, ולא יהי' עסק כל העולם אלא לדעת את ה' בלבד, שנאמר⁶⁷ כי מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים" - דיש לומר, שבהלכה האחרונה מוסיף (בקיצור וברמז) גם ע"ד התקופה השני' דימות המשיח שיהי' שינוי מנהגו של עולם, החל מהשינוי העיקרי דתחיית המתים, כמשנ"ת בארוכה במק"א⁶⁸.

וע"פ המבואר לעיל החילוק שבין ימות המשיח לתחיית המתים, שבימות המשיח תהי' שלימות העבודה דקיום המצוות,

ישנם ב' תנועות הפכיות דחסד וגבורה, לכן גם ברצונו ית' (בדרגא זו) ישנם ב' אופנים.

אבל מצד הלכות התורה כפי שהם לאמיתתם, שאינם באים לפעול בעולם, אלא הם רצונו של הקב"ה כפי שהוא מצד עצמו ("אל תקרי הליכות אלא הלכות") - גם חילוקי הדעות שבהלכות התורה (ש"אלו ואלו דברי אלקים חיים") הם "תורה אחת", "כולם ניתנו מרועה אחד"⁶³, שלהיותו נושא הכל, יש בו ב' הדעות דחיוב ושליילה, ושניהם כאחד, ע"ד מ"ש⁶⁵ "אחת דבר אלקים שתיים זו שמעתי", ומצדו ית' יכולים לבוא ולהתגלות במציאות העולם כמו שהם בעצמותו ית', חיוב ושליילה ביחד, להיותו "נמנע הנמנעות"⁶⁶.

ובזה תלוי החילוק בפסק ההלכה במחלוקת שמאי והלל - בזמן הזה (הלכה כב"ה), בימות המשיח (הלכה כב"ש), ובזמן התחי' (הלכה כב"ש וב"ה גם יחד):

בזמן ד"היום לעשותם", שכולל זמן הזה, וגם התקופה הראשונה דימות המשיח (לפני תה"מ) שיהי' קיום התומ"צ בתכלית השלימות - כיון שמודגשת בעיקר הפעולה בעולם ("הליכות עולם לו"), הרי, מצד גדר הי' העולם בהכרח תהי' ההלכה למעשה בפועל כדעה אחת, והדעה השני' אינה אלא ברוחניות: בזמן הזה - הלכה כב"ה, ודעת ב"ש היא ברוחניות, ובימות המשיח - הלכה כב"ש, ודעת ב"ה היא ברוחניות.

אבל לאחר הזמן ד"היום לעשותם", "למחר לקבל שכרם", בעולם התחי',

67. ישע' יא, ט.

66. תהלים סב, יב.

68. הדרן על הרמב"ם - סה"ש תנש"א ח"א ע' 98 ואילך.

66. ראה שו"ת הרשב"א ח"א סתי"ח. הובא ונת' בס' החקירה להצ"צ לר, ב ואילך. ובכ"מ.

להאדם, ויתגלה ענינם האמיתי שהם רצונו של הקב"ה, ומצד רצונו ית' יהיו האדם והעולם (בדרך ממילא) בתכלית השלימות, "לא יהי' עסק כל העולם אלא לדעת את ה' בלבד . . כי מלאה הארץ דעה את ה' וגו'",⁷⁰ מובן, שמעמד ומצב זה אינו בשביל איזו מטרה ותכלית, "כדי כו'", אלא הוא עצמו המטרה והתכלית.

ועפ"ז י"ל, שגם לדעת הרמב"ם עיקר ושלימות השכר הוא בעולם התחי' (כהפס"ד בתורת החסידות⁷⁰), אלא שלא כתב זה בפירוש, כמו שלא כתב בפירוש אודות התקופה השני' דימות המשיח כשיחיו המתים, כיון שתכלית ומטרת חיבור ספר ההלכות, "שיהיו כל הדינין גלויין לקטן ולגדול בדין כל מצוה ומצוה", נשלמת בסיומה של התקופה ד"היום לעשותם": ואעפ"כ, כיון שענינו האמיתי של חיבורו הוא "הלכות של תורה", כפי שהם מצד רצונו של הקב"ה - לכן, בהלכה האחרונה, שהיא הסיום והסך - הכל דספר ההלכות, רומז הרמב"ם אודות המעמד ומצב דעולם התחי', שאז יתגלה ענינם האמיתי ד"הלכות של תורה", שאינם בשביל האדם ("כדי שיזכו לחיי העולם הבא") אלא "דעת בוראם", "דעה את ה'", שזהו עיקר ושלימות השכר - שמציאות האדם והעולם בטלה ומכוסה לגמרי ב"דעה את ה'", "כמים לים מכסים"⁷¹.

70. ראה לקו"ת צו טו, ג. דרושי ש"ש סה, סע"ד. סהמ"צ להצ"צ מצות ציצית פ"א (דרמ"צ יד, ב). ובכ"מ.

71. ובסגנון דתורת החסידות - שעיקר ושלימות השכר הוא תענוג בורא (ראה המשך וככה תרל"ז פ"ב ואילך).

ציווי להאדם, ובתחיית המתים יבטל הציווי להאדם ("מצוות בטלות"), ויתגלה ענינם האמיתי שהם רצונו של הקב"ה ("הלכות של תורה") - יש לומר, שענין זה מרומז גם בהחילוק בלשון הרמב"ם בב' ההלכות האחרונות:

בהלכה ד' כותב "לא נתאוו החכמים והנביאים ימות המשיח . . אלא כדי שיהיו פנויין בתורה וחכמתה . . כדי שיזכו לחיי העולם הבא כמו שביארנו בהלכות תשובה", ששם מבאר בארוכה שהטובה בעוה"ז, עד לשלימותה בימות המשיח, היא, בשביל שלימות העבודה דקיום התומ"צ, כדי לזכות למתן שכרן של מצוות בעולם הבא⁶⁹; משא"כ בהלכה ה', שמוסיף ענין חדש בנוגע ל"אותו הזמן" שיהי' בתקופה השני', אינו כותב שמעמד ומצב זה הוא בשביל איזו מטרה ותכלית, "כדי כו'".

יש לומר הביאור בזה:

בתקופה הראשונה דימות המשיח, בזמן ד"היום לעשותם" בתכלית השלימות (שאודותה מדבר בהלכה ד') - כיון שישנו ציווי להאדם, מודגשת בעיקר התועלת של האדם ע"י קיום המצוות, מתן שכרן של מצוות, "כדי שיזכו לחיי העולם הבא".

משא"כ בתקופה השני' דימות המשיח, כשיחיו המתים - כיון שיתבטל הציווי

69. לשיטתו - ש"העולם הבא אין בו גוף וגו' אלא נפשות הצדיקים בלבד בלא גוף" (הל' תשובה פ"ח ה"ב), "החיים (ש)באין לו לאדם אחר חיי העולם הזה שאנו קיימים בו בגוף ונפש" (שם ה"ח), ואינו מפרש אודות השכר שלאח"ז, בעולם התחי' (וראה לקמן בפנים).

סיכום תוכן השיחה

חד, לא יהיה שייך אז גדר של ציווי כי היהודים יעשו את רצון ה' מאליהם, ללא צורך בציווי.

וזה ההבדל בין מצוות להלכות התורה, מצוות זה גדר של ציווי לאדם כפי שהוא בעולם, והלכות התורה זה חלק מהתורה של הקב"ה שקדמה לעולם, ולכן לעתיד לבוא כאשר יתעלה האדם ממעל לעולם, המצוות יתבטלו וההלכות לא.

וזה פירוש המאמר "אל תקרי הליכות (עולם לו) אלא הלכות", כי ההליכות שבעולם – כיצד להתנהג בעולם יתבטלו, אך הלכות התורה כפי שהם מצ"ע יישארו נצחיים.

ונראה לומר לפי"ז שגם ההלכה כב"ה לא תתבטל לגמרי, דנראה לומר שמ"ש האריז"ל שהלכה תהיה כבית שמאי זה רק בתקופה הראשונה של ימות המשיח, אבל בתקופה השנייה תהיה הלכה כב"ה וכב"ש יחידו.

ואע"פ שלכאורה דעת ב"ש סותרת לדעת ב"ה, וכיצד יוכלו לעשות כב' דיעות הסותרות זו את זו – אין זה קשה, מכיוון שאז יתבטלו הציוויים ונהיה בטלים לרצונו ית' כפי שזה למעלה, ששם אכן יכולים להיות ב' דברים סותרים, להיותו נמנע הנמנעות.

ועפ"ז נראה לומר טעם חילוק לשונו של הרמב"ם בדברו על זמן העתיד, דבתחילה כתב ש"לא נתאוו . . . אלא כדי . . . שיוכזו לחיי העולם הבא", ובהלכה שלאחריה כותב ש"לא יהיה עסק כל העולם אלא לדעת את ה'" ולא כותב שיעשו זאת לשם מטרה מסוימת. די"ל דקאי על ב' תקופות, תקופה א' שאכן יעשו למען תכלית כל שהיא, ותקופה ב', שיעשו ממילא בגלל רצונו של ה'.

ועפ"ז י"ל שגם לדעת הרמב"ם שלימות השכר יהיה בעולם התחייה, אלא שלא כתב זאת בפירושו מסתפק ברומזו על כך בהלכה האחרונה של ספרו.

ספרו של הרמב"ם הוא ספר הלכות, ולכן קיימת בו מעלה מיוחדת שספרו לא יתבטל לעולם, כפי שמביא הירושלמי שהלכות התורה נצחיים המה.

וצריך להבין:

א. ידוע שלעתיד לבוא תהיה ההלכה כבית שמאי, ולפי"ז ישתנו ויתבטלו כ"כ פסקי הלכות, ונמצא שלא כל ההלכות נצחיות.

ב. ע"פ מאמר רז"ל "מצוות בטלות לעתיד לבוא", נמצא שיתבטלו לעתיד לבוא כל הלכות התורה, וכיצד אין זה בסתירה לנצחיות הלכות התורה.

ואין לומר שהגדר דנצחיות התורה הוא רק עד עולם הבא, כי הטעם שהמצוות נצחיות הוא משום שהם רצונו של הקב"ה, וברצונו של ה' לא שייך שינוי, גרעון או הוספה ח"ו, וממילא דבר ברור הוא שגם לעתיד לבוא, מכיון שרצונו של הקב"ה לא ישתנה, לא יהיה גם שינוי במצוות, וכיצד נאמר שמצוות בטלות לעתיד לבוא.

עוד צריך להבין, רבי יוחנן סובר שמותר לקבור מת עם בגד העשוי כלאים, מכיוון שהמתים פטורים ממצוות, ובוזה הוא חולק על רב יוסף שסובר שמותר לקבור בכלאים משום שמצוות בטלות לעתיד לבוא, ולכאורה גם ר' יוחנן צריך לטעמו של רב יוסף, כי הרי כשיקומו המתים הם יקומו עם כלאים?

וכן צ"ב דעת ר' יוחנן שהרי סובר שלעתיד לבוא יתנו תרומה לאהרן הכהן – אחר שיחיו המתים, והיינו שיהיו מצוות לע"ל, וא"כ כיצד סובר שמותר לקבור עם כלאים?

ונראה לומר הביאור בזה, שבאמת התורה לא תתבטל כלל וכלל וכל הלכות התורה יישארו לעד, אלא רק הציווי יתבטל. היינו, מכיוון שלעתיד לבוא יתגלה שישאל וקוב"ה כולא

פנינים קצרים

מדוע ארבעים שנה

ידוע מ"ש בזהר שתחיית המתים וממילא עולם התחייה יהיו ארבעים שנה(!) לאחר קיבוץ גלויות, וצריך להבין מדוע ייקח משך זמן כה רב עד תחיית המתים.

ואין לומר שזה מכיוון שישראל לא יהיו ראויים דהרי:

א. בתקופה הראשונה כבר יהיו בני ישראל חכמים גדולים וישיגו דעת בוראם "ללא מונע ומעכב", וא"כ ודאי שיהיו ראויים עוד לפני שיעברו ארבעים שנה.

ב. מכך שקובעים זמן בטוח - ארבעים שנה לאחר קיבוץ גלויות יהיה תחיית המתים, מוכרחים לומר שאין זה קשור כלל לעבודת האדם, כי מהיכן לנו לדעת שעבודת האדם הדרושה בכדי להביא לתחיית המתים תארוך בדיוק על ארבעים שנה.

ונראה לומר שעל אף העילוי הגדול בתחיית המתים, ישנה מעלה דווקא בתקופה הראשונה, שהרי על התקופה השניה נאמר שמצוות בטלות לעתיד לבוא, אבל בימות המשיח יהיה קיום המצוות, ואדרבה תהיה אז שלימות בקיום המצוות שרק אז יהיה "כמצוות רצונך".

ולכן, אע"פ שישראל יהיו ראויים מצד מצבם לתחיית המתים, הקב"ה יאריך בכל זאת את הזמן של התקופה הראשונה לארבעים שנה כדי שתהיה האפשרות ליהנות מקיום המצוות בשלימות, באופן של "כמצוות רצונך".

(ש"פ בלק תשל"ג)

מתי המצוות יתבטלו

אדה"ז בתניא אגה"ק סכ"ו כתב "ומה שארז"ל דמצוות בטלות לעתיד לבוא, היינו בתחיית המתים, אבל לימות המשיח, קודם תחיית המתים אין בטלים"

במשפט זה רוצה כ"ק אדה"ז לתרץ את הסתירות במאמרי רז"ל, האם יהיו מצוות לעתיד לבוא או לא, בכך שיש לומר שיהיו שתי תקופות בזה, וזה שהמצוות יהיו בטלות קאי רק על התקופה השניה, אחר שיחיו המתים.

ויש להעיר, שבכללות שיטת אדה"ז כאן היא כשיטת התוס' במסכת נדה, ולא כשיטת הרשב"א, אע"פ שבפרק ל"ו בתניא כותב הוא כשיטת הרשב"א.

(הערת כ"ק אדמו"ר, שיעורים בספר התניא אגה"ק סכ"ו)

מועדים בטלים לעתיד לבוא

נאמר על הזמן שלעתיד לבוא שכל המועדים יהיו בטלים, מלבד ימי הפורים שלא יתבטלו. וצריך להבין: לכאורה זהו היפך הידוע שהתורה הזו לא תהיה מוחלפת. וגם, אם המועדים יתבטלו מדוע מנה אותם הרמב"ם במנין התרי"ג מצוות, והרי הרמב"ם כתב רק מצוות הנהגות תמיד?

ונראה לומר שאין הכוונה שהמצוות יתבטלו לגמרי ח"ו, שלא תהיה שמחת יום טוב, אלא הכוונה ששמחת יום טוב לא תתפוס לעתיד לבוא, כי כאשר לעתיד לבוא תהיה שמחה גדולה ובלתי מוגבלת, "שמחת עולם על ראשם", לא תהיה ביכלתה של שמחת יום טוב להוסיף כלום, וכמו אור הנר שדולק בצהרי היום, כאשר השמש מאירה במלוא עוזה, אור הנר, עם היותו קיים, הרי אינו נרגש כלל לעומת האור הגול של החמה.

וזהו דיוק הלשון, שהמועדים יהיו "בטלים" שהכוונה בזה, שהשמחה לא תפעל מאומה, אלא תתבטל לגבי השמחה הגדולה שתשרה אז.

אך שמחת פורים נעלית עד כדי כך, שלא תתבטל גם בזמן שהוא ש"שמחת עולם על ראשם".

(תורת מנחם התועדויות תשמ"ה ח"ג עמ' 1430)

מועדים בטלים כפשוטו

ארז"ל שלעתיד לבוא כל המועדים יהיו בטלים. ובד"כ מוסבר בחסידות שביטול זה יהיה מצד ריחוק הערך לגבי שאר הגילויים, וע"ד "שרגא בטיהרא מאי אהני" (אור הנר בצהריים מה עוזר).

ונראה לומר הביאור בזה גם לפי פשוטו, שאכן לעתיד לבוא יתבטלו המועדים.

והטעם: הרמב"ם כתב שלעתיד לבוא לא יהיו דאגות לאדם כלל וכלל, ויוכלו לעסוק בתורה ללא הגבלה.

והנה בפשטות זהו טעם השמחה ביום טוב שאינה ביום החול, כי בימות החול האדם עסוק בעבודות היום יום, משא"כ ביו"ט שיש חיוב שביטה ממלאכה, יש זמן להתעסק בתורה ללא הגבלות, ולכן יש שמחה מיוחדת ביום טוב.

אך לעתיד לבוא כאשר גם בימות החול לא יתעסקו בעובדין דחול, ויתעסקו אך ורק בתורה ובהשגת אלקות, ענין השמחה ביום טוב לא יהיה נבדל מימי החול.

זהו, אפוא, הביאור לכך שכל המועדים יהיו בטלים, שהשמחה דיום טוב לא יהיה בה דבר מיוחד לגבי שאר הימים.

(תורת מנחם התועדויות ח"ה עמ' 9)

ביטול קידוש החודש לעת"ל

אחד היעודים דלעתיד לבוא הוא שיהיה אז "אור הלבנה כאור החמה", ונמצא לכאורה שלא יהיה את הענין של עיבור שנים, כי עיבור שנה בא להשלים את החיסרון של שנת הלבנה, עקב היותה המאור הקטן, משא"כ לעתיד לבוא לא יהיה בה חיסרון, וממילא לא יהיה שנת עיבור.

וכן לא יהיה קידוש חדשים כי לא יהיה מולד הלבנה, ששייך רק כאשר הלבנה מקבלת מהשמש, ולא כאשר יש לה מציאות של אור בפני עצמה.

וצריך להבין:

מדוע הרמב"ם מונה מצוה זו של עיבור שנים וקידוש חדשים במנין המצוות, הרי זו רק מצוה זמנית שתבטל לעת"ל, וידוע הכלל שהרמב"ם מונה רק מצוות נצחיות?

ובאמת שאלה זו היא על כל המצוות, שהרי אמרו רז"ל מצוות בטלות לעתיד לבוא.

ונראה לומר, שהכלל שבמניין המצוות נכללים רק המצוות הנוהגות לדורות, אינו אלא בנוגע לכל משך הזמן שישנם מצוות, ולא בזמן של עולם התחייה ש"מצוות בטלות לעת"ל". והרמב"ם כתב בספרו המצוות שנוהגות בכל הזמן שיש ציווי על קיום המצוות - עד הזמן של עולם התחייה.

והיות שהזמן של מצוות בטלות לעת"ל זה רק בעולם התחייה, מסתבר לומר שגם היעוד של "והיה אור הלבנה כאור החמה" קאי על התקופה של עולם התחייה, אבל בימות המשיח לא יהיה שינוי באור הלבנה.

אמנם תירוץ זה אינו עולה בקנה אחד עם הביאור בפנימיות הענינים, שמשם משמע שיעוד זה יהיה תיכף אחר ביאת המשיח.

(תורת מנחם התוועדויות תשד"מ ח"ג עמ' 1528)

שמחה בלתי מוגבלת

לעתיד לבוא תהיה שמחה בלתי מוגבלת, משא"כ בזה"ז שלא שייך שמחה בלתי מוגבלת, כי כל הענינים הם בהגבלה, אבל לעתיד כשיתגלה אוא"ס ה'בלי גבול' תהיה השמחה הבלתי מוגבלת.

לכן אמרו חז"ל ש"אסור לאדם שימלא שחוק פיו בעולם הזה", היינו שמחה בלתי מוגבלת, ולכן בעולם הבא נהיה שייכים גם לכך.

זוהי אחת הסיבות שלעתיד לבוא שמחת פורים לא תהיה בטלה, כי שמחת פורים היא עד דלא ידע, שמחה בלי גבול, ולכן לא תבטל גם לעתיד לבוא.

והסיבה לשמחה בלתי מוגבלת זו היא, מכיון שיהיה לנו רוב טובה ושמחה ברוחניות, ומזה ישתלשל גם רוב טובה ושמחה בגשמיות.

ושמחה זו תהיה אז נצחית - כל הימים, כולל ימות החול.

(תורת מנחם התוועדויות חי"ט עמ' 290, חט"ז עמ' 118)

ערי מקלט לעתיד לבוא

הכתוב אומר שלעתיד לבוא יבטל ה' את מציאות הרע מן העולם "ואת רוח הטומאה אעביר מן הארץ", דבר זה יתקיים רק בעולם הבא לאחר שיחיו המתים, אז ישחוט הקב"ה את יצר-הרע הוא מלאך המות, ולא יהיה חטא ומיתה בעולם.

בתקופה הראשונה – לפני תחיית המתים הקב"ה יבטל את מציאות הרע מן האנשים, תקופה זו דומה היא לזמן שלפני חטא עץ הדעת שהיה רע בעולם, אבל לא היה עירבוב טוב ורע, וכן לא היה רע באנשים, אך התקופה השניה תהיה נעלית יותר אף מהזמן שלפני חטא עץ הדעת, מפני שלא יהיה בה רע כלל.

מפני זה מובן מדוע יצטרכו להוסיף ערי מקלט בימות המשיח, כי הרי תהיה עדיין מציאות רע בעולם, ורע זה יהווה גם חיסרון בבני ישראל, אך לאחר תחיית המתים לא יהיו ערי מקלט, מכיוון שלא יהיה רע כלל בעולם, ואפילו לא רע נעלם.

(אג"ק ב' עמ' סח, קונטרס תורה חדשה תנש"א)

לימוד התורה הבל הוא?

ידוע מאמר רז"ל "התורה שאדם למד בעולם הזה הבל הוא לפני תורתו של משיח", ופשוט שאין הכוונה ח"ו לומר שהתורה שאדם למד בזמן הזה אינה תורת ה' וכו', אלא הכוונה היא שבערך וביחס ללימוד התורה לעתיד לבוא, אין לכך ערך ויחס.

והסיבה לכך, מכיוון שלעתיד לבוא יהיו ישראל חכמים גדולים ויהיו פנויים התורה ובחכמתה, הארץ תהיה מלאה דעה את ה', תהיה מדרגת לימוד התורה באין ערוך מכפי שהיא בזמן הזה.

ענין זה נמשל ללימוד תורה של ילד קטן, ובשני פרטים:

א. לימוד תורה של קטן הוא לא בערך ללימוד תורה של גדול, ועם זאת מובן שח"ו להמעיט ולפגוע בחשיבות לימוד זה של הקטן, וכידוע שהעולם מתקיים על "הבל פיהם של תינוקות של בית רבן", אך בכ"ז אין זה בערך וביחס ללימוד תורה של גדול. ועד"ז לימוד התורה בזמן הזה חשוב מאד וח"ו להמעיט מערכו, אך הבל הוא לגבי לימוד התורה בעולם הבא.

ב. כשם שקטן צריך ללמוד משום חינוך כדי שכשיגדל יהיה אצלו לימוד התורה כדבעי, כך גם בנוגע ללימוד התורה בעולם הזה, שמהווה כעין חינוך ללימוד התורה שיהיה לעתיד לבוא, ומזה מובן שבכדי לזכות ללימוד התורה לעתיד לבוא, צריכים ללימוד התורה בעולם הזה.

(לקו"ש חכ"א עמ' 280, לקו"ש חי"ט עמ' 40, תורת מנחם התוועדויות תשמ"ה עמ' 3100)

זמנה של סעודת הצדיקים

לפי הרוב המכריע של המפרשים, סעודת הצדיקים שהקב"ה יעשה לעתיד לבוא (ראה מבוא) תהיה סעודה גשמית.

והנה ידוע מאמר רז"ל שעולם הבא אין בו לא אכילה ולא שתיה, ולפ"ז נראה בפשטות שסעודה זו תהיה בימות המשיח לפני זמן התחייה או בתחילת זמן התחייה.

אך בלקוטי תורה כותב כ"ק אדמו"ר הזקן שסעודת הצדיקים תהיה בזמן שעטרותיהם בראשיהם, כלומר, בזמן עולם הבא, שאין בו לא אכילה ולא שתיה.

ולפ"ז צריך לומר שמ"ש שאין בו אכילה ושתיה אין הכוונה שלא יהיה כלל, אלא שלא יהיה באופן שהגוף מוכרח בכך, וללא אכו"ש אין לו קיום כלל וכלל, והאכו"ש תהיה אז לצורך תכלית אחרת ולא בשביל קיום הגוף.

וקיום הגוף עצמו יהיה על ידי שיהיו נהנים מזיו השכינה, ומזה יהיה ניזון הגוף הגשמי.

א"כ משמע שלדעת כ"ק אדה"ז סעודה זו תהיה בעולם התחייה ממש.

אך כ"ק אדמו"ר זי"ע עצמו בקונטרס תורה חדשה מאתי תצא מוכיח שסעודה זו תהיה בימות המשיח: כי בקשר לסעודה זו מצינו שהקב"ה יתיר את שחיטת שור הבר בסנפירי הלזית, ואם מדובר אודות הזמן בעולם התחי', שבו המצוות בטלות, מה הצורך בהתרה וחיידוש תורה ששחיטה זו כשרה, לפיכך נראה לומר שהסעודה תתקייים בימות המשיח.

(אגרות קודש ח"ב עמ' ס"ה, קונטרס תורה חדשה תנש"א הערה 108)

שער חמישי

נספח - סקירות

סקירות מרתקות אודות תורת כ"ק אדמו"ר - אגרות, מאמרים,
רשימות, ושיחות הקודש.

אגרות הקודש - סקירה מקיפה

הרה"ח ר' ניסן מינדל ע"ה

תחומי החיים היהודיים, תוך שימת דגש חזק על חינוך תורני וקיום מצוות בחיי היום-יום.

ג) בקטגוריה הרבגונית הזו, עלינו לזכור כי בעיקרון הרבי לא התערב בנושאים ששנויים בדיון ציבורי או בפולמוס ציבורי. הרבי נזהר במיוחד שלא להתערב בשום תפקיד או פעילות שמשתייכת לתחום התפקיד של סמכות רבנית.

לדוגמה, מי שהפנה אל הרבי שאלה הלכתית, היה מקבל עצה אדיבה להפנות את שאלתו לרב, או גוף רבני (בדרך כלל, בארה"ב, לגוף הוותיק – "אגודת הרבנים בארה"ב ובקנדה") – "מכיוון שהרבי אינו עוסק בפסיקת הלכות".

למרות זאת, מזמן לזמן, הרבי מצא לנכון להשמייע את קולו בנושא בעל ענין ציבורי, בתחום הקשור בתורה, אפילו בשאלה הקשורה בהלכה, במיוחד במקרה שבו היה נדרש ידע ממקור ראשון בתחום המדע והטכנולוגיה. מבין היוצאים מן הכלל הבולטים ביותר שנעשו ע"י הרבי, בניגוד למדיניותו בה דבק באופן קפדני, היו המקרים הבאים: פסק-הדין שלו שאוסר את השימוש במיקרופון בבית-כנסת בשבת וביום-טוב (שתיקן פסיקה אירונית שנעשתה ע"י סמכות רבנית מפורסמת, שהתבססה על חוות-דעת "מדעית" בלתי מדויקת); פסק-הדין שלו לגבי אוניות בבעלות יהודית שמופעלות בשבת (תוך שהוא מבוסס בבוץ של תפיסה מוטעית שרווחה כאילו האוניות יכולות להיות מופעלות באופן אוטומטי למשך עשרים וארבע

המכתבים הכלליים לסוגיהם

את מכתביו הכלליים של הרבי ניתן לחלק לכמה סוגים שונים:

א) מכתבים שעוסקים בנושאים הקשורים בחגים החשובים של לוח השנה היהודי כפי שהם מופיעים במהלך השנה. באופן בסיסי, מכתבים אלה מכילים רעיונות מעמיקים שחודרים לעומק המשמעות, או המנהגים, או התפילות של חג מסוים באופן כללי, עם דגש מיוחד על ההיבטים המעשיים של החג – זה היה המבנה של הנושא המרכזי של המכתב. מכתבי החגים הללו, וליתר דיוק המאמרים הללו, הופצו בכל רחבי העולם (ביידיש, בעברית, באנגלית ובשפות אחרות). אגרות אלו נדפסו בלה"ק בשני הכרכים "תורת מנחם-אגרות מלך".

ב) מסרים מיוחדים בתגובה ל"הזמנות" מאת מוסדות חשובים של חב"ד ברחבי העולם בקשר למאורעות (מגביות) שנתיים, כמו דינרים, באנקעטים, וכדומה. בפנותו "לכל המשתתפים" באותו מאורע מסוים, המסר של הרבי במקרים כאלה נועד לא רק לשגר איחולים וברכות אישיות לכל האנשים הראויים לכך ולכל המשתתפים, אלא – בהתחשב בקהלה הרחבה המשתתפת בדרך כלל, ובאינטרסים של הקהילה בכללה – הרבי משתמש באירוע כדי להעביר מסר שהזמן גרמא והגו רב משמעות במטרה לדרבן ולעורר מאמצים גדולים עוד יותר לחיזוק ולהפצת יהדות מעשית בכל

קשר זה מצא ביטוי מוגדר, אם לא בלעדי, במסגרת ה'יחידות' – הזכות של פגישה פרטית לאלה המבקשים את עצתו וברכתו של הרבי במהלך משבר רוחני או גשמי. המושג 'יחידות', מקורו במייסד חב"ד, אדמו"ר הזקן. במקור, היא היתה מיועדת לאלה שמחפשים הדרכה רוחנית, אבל כעבור זמן לא רב החסידים החלו לנצל את ההזדמנות כדי לקבל את עצתו וברכתו של הרבי באופן ישיר גם לגבי בעיות בעיניי העולם, כמו בריאות, פרנסה, וכן הלאה. כאשר מספר הבקשות להתקבל ל'יחידות' גדל, והדבר נהיה בלתי אפשרי מבחינה פיזית עבור הרבי להיענות לבקשתם של כולם, הרבי מצא לנכון להעביר את המושג ה'יחידות', כפי שהוא, להתכתבות.

היתרון של 'היחידות הכתובה'

תוך הבטחת סודיות קפדנית, המתכתבים יכלו לפתוח את לבבותיהם בפני הרבי ולקבל את אותה תשובה שהם היו מקבלים ב'יחידות'. למעשה, מבחינות מסוימות, בתשובה הכתובה היו יתרונות חשובים על פני ה'יחידות' האישית שבעל-פה – יתרונות שמהם נהנו הן הרבי והן החסיד. היתרון עבור הרבי היה בולט הן במונחים של זמן והן במונחים של עומס. בהתחלה, הרבי הקדיש שלושה לילות בשבוע – ללא הגזמה – כדי לפגוש אנשים, כאשר רוב המפגשים הללו נמשכו כמעט עד עלות השחר. כל מפגש היה מוגבל לדקות אחדות, ורק לעתים נדירות ליותר מעשר דקות, כדי לתת למספר מרבי של אנשים הזדמנות לפגוש אותו ולדון בבעיות שלהם. רק מעט מאוד מבין אנשים אלה קלטו את העומס שהיה מוטל על הרבי ככל שהלילה התקדם, כאשר אנשים נכנסים ויוצאים בזה אחר זה במהירות, כל אחד עם הסיפור האישי שלו או שלה. תוצאה ישירה מכך היתה שהרבי היה צריך תחילה להתרכז בבעיה של האיש שזה עתה נכנס ולתת לו עצה וברכה; ואז, כאשר האיש יצא, לנתק את עצמו מן הנושא הזה לחלוטין וללא הפסק

שעות תמימות); קביעתו החד-משמעית כי ההלכה אוסרת מסירת שטח אדמה שנכבש מחדש תמורת מה שמכונה "שלום", משום שעשיית דבר זה מסכנת את חייהם וביטחונם של יהודים (תוך הפרכת עמדתם של כמה גורמים ידועים בקרב המנהיגות הרבנית אשר תמכו בעמדה נגדית); והמאבק של הרבי, שנמשך שנים רבות, להביא לתיקון שיסתום את הפרצות בחוק השבות אשר, כפי שהוא קיים בהווה, מרשה את עלייתם של לא-יהודים לארץ ישראל, ואת רישומם בתור יהודים.

ד) ואחרון, תחת הכותרת "מכתבים כלליים" של הרבי, באים מכתבים של הבעת תודה וברכה, בתשובה לבשרות טובות בתחום האישי מאת חסידיו, כמו הולדת בן, חגיגת בר מצוה וכן הלאה, נישואין ואירועים שמחים אחרים.

רוב המכתבים בקבוצה זו, נעשה שימוש במשפטים קבועים או מכתבים בעלי נוסח קבוע. בעוד שהתהליך הזה חוסך זמן, כמובן, ישנה סיבה נוספת שמסתרת מאחורי הדברים, דהיינו, הרצון שלא להשאיר שום מקום לקנאה, כמו לדוגמה במקרה ששני נערים בני-מצוה משווים את המכתבים שהם קיבלו מהרבי. כפי שצוין במקום אחר, הרבי היה מקפיד בנאמנותו לכלל "לא לפגוע ברגשות של מי שאין לו", ולו באינות כלשהו או במחווה של העדפה.

* * *

קצת נעבור להתכתבות האישית של הרבי – 'אישית' במובן של חילופי מכתבים ברמה אישית, וכן במובן של תוכן פרטי ו/או סודי. יהיה עלינו לדון בכמה נקודות ששייכות לענין. לדון בהיקף שלה, בייחודיותה ובהשפעתה, וכן במשמעות ההיסטורית שלה, בתור בבואה של חיי היהדות באותו דור בחלקים שונים ברחבי העולם – כל אלה והיבטים אחרים של פעילויותיו של הרבי מתמזגים להשקפת עולם כוללת, לאור חסידות חב"ד.

אחד המאפיינים הבסיסיים במנהיגותו של הרבי היה קשר מתמשך, אישי, בין רבי וחסיד.

את אלה שנכתבו על נייר המכתבים של המזכירות), היה חוזר אל הרבי לצורך ההגהה הדקדקנית והחתימה, לפני שנשלח בדואר.

חרף כל הקפדנות המדוקדקת של התהליך, הרבה מאוד מכתבים הצליחו לעבור את השלבים השונים הדרושים כדי להישלח ליעדם. הדבר המדהים בכל העניין הוא שהרבי היה מסוגל לסיים כמות עצומה כזו של מכתבים בתוך מה שנחשב, במונחים יחסיים, לכמות זמן מינימלית. התהליך של קריאת המכתבים ומתן התשובה עליהם לקח לרבי, קרוב לוודאי, לא יותר מאשר חמש עד שש שעות בשבוע, שהן כמחצית מן הזמן שהוקדש במשך שני מפגשים, ולפעמים שלושה מפגשים, מדי שבוע, לצורך הכתבה למזכירו האישי – למרות שזמן זה הצליח להעסיק את המזכיר למשך חלק ניכר מיום העבודה שלו!

כיצד הצליח הרבי (ב'דעת תחתון', כמובן) לשגר כה הרבה מכתבים בתוך זמן כה קצר?

ובכן, ראשית כל, הרבי היה קורא במהירות באופן יוצא מן הכלל. הרבי היה 'סרוק' מכתב בן דף אחד או שני דפים במהירות יוצאת דופן, מבלי להפסיד שום פרט שהופיע במכתב, ואפילו בין השורות. שנית, בשעה שהרבי היה מניח את המכתב הצידה ולוקח מכתב אחר לקריאה, הרבי היה מכתב באופן מילולי ורציף את תשובתו למכתב הראשון, סעיף אחר סעיף, או לפי סדר החשיבות, כפי שהרבי קבע. ולכן, בעוד שהמזכיר היה מנהל מרוץ נגד הזמן, תוך שהוא מציין לעצמו ראשי פרקים לפי "קוד" הכתיבה המקורי האישי שלו (בסימנים ובמילים עבריות) – מאחר שהן ניתנות לקיצור בקלות יתר ו/או נוצקות לתוך ראשי-תיבות ואמצעים אחרים בני-תועלת מבחינת חיסכון של זמן ומקום), הרבי כבר היה מוכן לתת את תשובתו על המכתב הבא.

לפעמים, לא לעיתים קרובות, הרבי היה מבקש ממני לקרוא עבורו מכתב בקול רם, שהיה נראה שהוא כמעט לא מקדיש תשומת לב להאזנה

ארוך לקבל את המבקר הבא ולעבור שוב את אותו תהליך מההתחלה. התנאים הקשים של התהליך הזה משתקפים היטב בסיפור הבא: בתו של אדמו"ר הריי"צ, שנכנסה לחדרו לאחר סידרת 'יחידויות', גילתה לי פעם שהיא היתה צריכה לתת לאביה להחליף את בגד הגוף, מאחר שהבגד היה רטוב לגמרי!

היתרון של 'יחידות הכתובה', הן עבור החסידים והן עבור אחרים אשר חפצו במפגש עם הרבי, נעוץ בעובדה שהם לא היו צריכים עוד לעמוד בתור, ולצפות לפעמים שעות ארוכות, במטרה לפגוש אותו. הם גם לא היו צריכים לנסוע עוד למרחקים גדולים במטרה ליצור קשר אישי עם הרבי. כעת הם יכלו לעשות זאת, תוך חיסכון גדול של זמן ומאמצים, דרך הדואר. בד בבד, הם היו מובטחים שקשר כזה אינו פחות יעיל מאשר אם הם היו פוגשים את הרבי באופן אישי, מציעים את בעייתם בפניו ומקבלים את התשובה בעל-פה להם ציפו. בבוא הזמן, נהיה נחוץ עבור הרבי להגביל את 'יחידות' האישית שלו לשני לילות לשבוע, ואחר כך ללילה אחד, עד שהרבי החליט, שלא להמשיך את 'יחידות' האישית בכלל. כמובן, זה הוביל לגידול גדול למדי במספר המכתבים הפרטיים שהרבי קיבל ממתה.

המכתביים הפרטיים

המצב החרף בעטיים של שני ניגודים. האחד – באופן בלתי נמנע – ברמה הגבוהה ביותר. הרבי תמיד התייחס באופן אישי לדואר שהגיע אליו. הוא מעולם לא הרשה לאף אחד מהמזכירים לענות בשמו. בגלל האופי האישי והסודי של רבים מהמכתבים שנשלחו אליו, הרבי היה פותח בעצמו את כל הדואר הנכנס. כמו כן יש להדגיש ולהבהיר כי כל מכתבי התשובה ללא יוצא מן הכלל, בין אם נחתמו ע"י הרבי עצמו, כפי שהיה ברוב המקרים, ובין אם נחתמו ע"י מזכירו ("בשם כ"ק אדמו"ר שליט"א, מזכיר"), היו מוכתבים על-ידו אישית ולא על ידי שום אדם זולתו. כמו כן כל מכתב ומכתב (להוציא

הבעיה השניה התפתחה ברמה של המזכירות, מאחר שהיה זה התפקיד שלי להעלות על הכתב את תשובתו של הרבי לכמות ההולכת וגדלה של מכתבים בכמה שפות שזרמו אליו מכל חלקי העולם. עם זאת, התשובות של הרבי יכלו להימסר רק באחת מתוך ארבע שפות שהמזכירות יכלה לעבוד איתן. במצב זה, הכי פחות בעייתית עבור המזכירות היתה ההתכתבות בשפה האנגלית, משום שכאן, עזרה מצד המזכירות היתה אפשרית, גם אם זה היה רק עד כמה שהעזרה הטכנית התאפשרה. עם זאת, לפני שהגיעה לשלב זה של התהליך, המזכירות של הרבי היתה צריכה להתמודד עם העובדה שתשובותיו של הרבי היו לעתים קרובות גדושות בחומר תורני אשר נמסר על ידו בעברית וביידיש, כפי שכבר צויין למעלה. דבר זה היה כרוך, קודם כל, בהכנת טיוטה באנגלית מתשובתו של הרבי, ולפעמים בסגנון מתומצת משהו. תשובה מודפסת זו הוגשה בשלב זה אל הרבי כדי לקבל את הגהתו וחתימתו. פעמים רבות ציין הרבי בכתב-ידו הערות בשוליים, או מתח קות תחת מילה לשם הדגשה.

מכתבים שיצאו בעברית, ביידיש וברוסית, לדוברי שפות אלו, היו מצד אחד פחות גזולים זמן, אך מצד שני הם גזלו יותר זמן. למרות שהם לא דרשו תרגום לאנגלית, היתרון שהושג קוּז על ידי אי-זמינותם של קלדנים בעלי כישורים בשפות אלו. ולכן, הייתי נאלץ להקליד מכתבים אלה בעצמי – דבר מועיל שהושפע לרעה מהעובדה שהקלדה (בכל שפה) מעולם לא היתה בין ההישגים הגדולים שלי.

כפי שאפשר לצפות, כאשר הרבי אישר את קבלתו של מכתב, הוא בדרך כלל נתן דין קדימה למכתב של מי שאינו חסיד ליובאוויטש על פני חסיד נאמן, ומאותה סיבה נתן גם דין קדימה למי שאינו יהודי על פני יהודי שאינו חסיד. "החסידים שלי יקבלו את העיכוב בהבנה, אחרים עלולים לחוש נפגעים", היה הרבי מסביר.

אליו. וכאשר סיימתי להקריא את המכתב, הרבי היה מכתוב לי במהירות את תשובותיו בסגנון המיוחד שלו, במהירות וללא היסוסים, הן עבור המכתב שקראתי בקול רם, והן עבור המכתב הבא או שני המכתבים הבאים שהוא קרא היטב לפני, בעת ובעונה אחת.

למרות זאת, עם כל היכולת היוצאת מן הכלל של הרבי להתעסק עם הדואר שלו בצורה כה זריזה ויעילה, הדבר הלך ונהיה ברור יותר ויותר – אפילו בשנים הראשונות לנשיאותו של הרבי – שמבחינה גשמית לא יהיה אפשר להתמודד עם הזרם הגובר של הדואר בתוך כמות הזמן הקצרה יחסית שהוקצה להתכתבות. כתוצאה מכך, עשיתי צעד נועז והצעתי לרבי שבמקרים של דואר יוצא מסוג מסוים, תיתכן דרך שתביא לחיסכון בזמן המוקדש למטרה זו. הצעתי, לדוגמה, לגבי מכתבים קבועים או מכתבים בעלי נוסח קבוע, כמו איחולי ראש השנה, תשובות לבקשות ברכה מהרבי לרגל אירועים משפחתיים שמחים, כמו בר ובת מצוה, נישואין, ימי הולדת, וכן הלאה, אשר כשמחשבים את כולם יחדיו, למרות שזה לא היה אחד מהתפקידים שלי, היה מספרם מגיע בקלות לכמה אלפי מכתבים במהלך שנה אחת. כעת, אם הרבי היה מאשר לבצע את 'חתימתו' על מכתבים כאלה באמצעות חותמת גומי – שיטה שמקובלת בכל העולם – זה היה בוודאי חוסך חלק חשוב מזמנו היקר.

תוך הערכה אדיבה כלפי ההתחשבות של מזכירו, הרבי שלל למרות זאת את הרעיון מכל וכל, בהוסיפו סיבה אשר יש להניח כי נתקלתי בה לראשונה. לאמתו של דבר, הייתי צריך לדעת שכל דבר אשר הדיף ריח של 'תחבולה', היה מעורר סלידה בעיני הרבי. דבר זה מובן מאליו. הסיבה של הרבי היתה פשוטה: "כיצד אני יכול לשלוח איחולים לבניים לאדם תוך שימוש באמצעי כה מלאכותי, וכיצד ירגיש אותו אדם אם הוא או היא יקבלו איחולים לבניים במכתב שנחתם בצורה מכאנית, בחותמת גומי?" כך ירד העניין מעל הפרק.

אגרות קודש כרך שני - תשובות וביאורים

הרה"ת ר' שלום דובער שי' לוי

קובץ ליובאוויטש

המערכת הזו התחילה, כאמור, בחורף תש"ד, במדור מיוחד ב"קובץ ליובאוויטש" שהתחיל אז להופיע. את מטרתו של המדור "תשובות וביאורים" מודיע בפרק הראשון:

אחת ממטרות התיסדות קובץ זה היא שישמש בימה שממנה יתדברו אנ"ש, וכל הנלוה עליהם, בכל דבר הקשה בתורת החסידות בכלל ובספרים היו"ל במשך זמן האחרון בפרט, וכמ"ש בהקדמת המערכת בקובץ חוברת א.

כמובן יודפסו בקובץ רק אלו השאלות ותשובות שיש בהם ענין לכל קהל הקוראים. אותן השאלות שלא יענינו אלא את היחיד יבוא המענה עליהם אם במכתב אל השואל או בקובץ במדור זה אבל בקצור.

ביתר פרטים מבאר את מטרת המדור באגרת שי שבכרך שלפנינו:

"מכוונות הקובץ הוא לקרב ללימוד תורת דא"ח גם את הרחוקים לע"ע מלימוד זה ולהראות להם שגם נגלה דתורה מכרחת ורומזת לעניני תורת הנסתר".

כך כותב גם באגרת רכא:

"שאלה

ראיתי כתוב במאמר תשובות וביאורים (קובץ חוברת שני' ע' 22) אשר כל הכתוב בשיחות כ"ק רבנו שליט"א יש לו מקור בדרז"ל. ובודאי על

לפנינו כרך שני של אגרות-קודש אדמו"ר שליט"א, שבו 240 אגרות שנכתבו בין השנים תש"ה-ח.

עיקר התעסקות כ"ק אדמו"ר שליט"א, כפי שהדבר מתבטא באגרות הכרך שלפנינו, הוא ניהול שלשת המוסדות המרכזיים: "מחנה ישראל", "מרכז לעניני חנוך" ו"אוצר החסידים - קה"ת". בזה התחיל כבר בשנים שלפנ"ז תש"א-ג, כמסופר אפס קצהו במבוא לכרך הראשון, ועוד פרטים מרובים מעבודה זו נחשפים באגרות הכרך שלפנינו.

אמנם המפתיע שבכרך זה הוא מערכת "תשובות וביאורים", שהתחילה כבר בשנת תש"ד והלכה ונתפתחה משנה לשנה, להשיב כהלכה לכל שואל כענין בכל חלקי התורה, בפלפול הלכה ומנהג, נגלה קבלה וחסידות, פשט רמז דרוש וסוד, חקירה תכונה תורה-ומדע נוסח התפלה דקדוק ומסורת המקרא מנין המצות ועניני תולדות החסידות, מבלי כל הגדרה דקאי בהאי מסכתא או דהלכתא כרב באיסורי, לפי שהי' רגיל תמיד לדקדק ולפסוק בדינים אלו וכיו"ב. בכל ענין וסוגיה שנשאל בה השיב בהרחבה בבירור הסוגיה ביסודיות ע"פ המקורות המפורזים בש"ס בבלי וירושלמי תוספתא ומדרשים, ספרי-הלכה אגדה ופלפול, חקירה קבלה וחסידות, בבקיאות מפליאה ובבהירות מדהימה.

בחלק זה מבאר בד"כ ענין מוקשה בפרשת השבוע, ע"ד הפשט הרמז או הדרוש, ולומד מכך הוראה לפועל; בדרך כלל קשורה ההוראה לעניינים הנידונים בתחלת האגרת.

(ב) כשהתחיל להופיע ה"קובץ ליובאוויטש" נפתח המדור "תשובות וביאורים", אודותיו דובר לעיל.

(ג) מחברים שהיו שולחים לו ספריהם, מכל סוג שיהיה, היה רגיל להשיב להם בהערות למ"ש בספר.

(ד) ספרים רבים ערך וההדיר כ"ק אדמו"ר שליט"א במשך תקופה זו ורגיל היה לבקש שיכתבו הערות לדבריו ועליהן היה משיב בארוכה.

(ה) מלבד כל אלו, פתח מערכת רחבה של שאלות ותשובות, בכל חלקי התורה, כמסופר לעיל.

את יחסו של כ"ק חותנו אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע לזה, רואים אנו מהעובדה, שלפעמים היה מוסר שאלות הבאות אליו, בתורת הנגלה והחסידות, אל כ"ק חתנו אדמו"ר שליט"א על מנת שיענה אליהם. כך כותב בה' אלול תש"ח:

אודות שאלתו בהמאמר בראשית תש"ב, מסרתי מכתב שאלתו לחתני הרה"ח הרה"ג הר"ר מנחם מענדיל שליט"א ובודאי אי"ה יענה לו.

מענה כ"ק אדמו"ר שליט"א נכתב ביו"ד אלול ונדפס בספר שלפנינו אגרת שצג.

אחת כמה וכמה, אשר יש מקור למה שנאמר במאמרי וספרי תורת החסידות.

ושאלתי אם יש מקור גם בתורת הנגלה, למה שכתוב בתניא ...

תשובה

דוגמה להני"ל בנגלה ...

ועד"ז באגרת קצ: "ומה ששאל לרמז בנגלה כו".

אמנם ה"תשובות וביאורים" מסוג זה שנדפסו ב"קובץ ליובאוויטש" הנם רק חלק קטן מכלל האגרות שכתב בדברי תורה. עיקרם של אגרות אלו הם בנושאים אחרים, כמנוי לעיל, ונשארו בארכיון המכתבים של הקובץ, של מחנה ישראל, מל"ח וקה"ת. חלקם נתפרסם בשנים האחרונות בלקוטי שיתות ועוד וחלקם מתפרסמים כאן לראשונה.

מכתבי-תורה

כיון שאנו דנים ב"תשובות וביאורים" חייבים אנו להבהיר שיש בהם כמה סוגים, שהתחילו בתקופות שונות:

(א) מיד עם מינוי כיו"ר ועד הפועל של שלשת המוסדות הנזכרים, באשר באופן תדיר היה כותב אגרות הקשורות לעבודה זו, רגיל היה להוסיף בסופן הוראה הנלמדת מפרשת השבוע או מעניני החג הקרוב וכיו"ב, ומתחלת: "ולסיים מענינא דיומא" וכיו"ב.

מאמרי דא"ח - סקירה כללית

ועד הנחות בלשון הקודש

פ' בא, יו"ד שבט, אחר חצות ה'תש"ל". כ"ק אדמו"ר הואיל להגי' את המאמר, אבל שינה ה"פתח דבר", וכתב: "בסמיכות לחה"ש זמן מ"ת הננו מו"ל . . המאמר כו".

עובדה זו התקבלה ע"י החסידים כ"אתערותא דלעילא" לביטוי רצון קדשו לזכות את קהל החסידים בתוככי כלל ישראל בהתגלות אור חדש, ע"י הגהת מאמר לקראת כל חג ומועד.

ומיני אז, הנה לקראת כל חג ומועד היו מכניסים אל הקודש אחד המאמרים מהשנים שלפנ"ז, לאחרי עריכתו להגהה, וברוב הפעמים הואיל כ"ק אדמו"ר להגי' את המאמרים.

ובאופן כזה הלך וגדל מספר המאמרים המוגהים, ובמשך תקופה קצרה נתקבצו קונטרסי המאמרים ונעשו כרך שלם, כך, שמלבד "ספר המאמרים מלוקט" שיצא לאור בשנת תשמ"ז, שבו נלקטו המאמרים שהוגהו במשך רוב השנים, הלכו וניתוספו עוד חמשה כרכים לסדרת "ספר המאמרים מלוקט" שבהם נלקטו ריבוי המאמרים שהוגהו בשנים האחרונות.

זוהי גם הסיבה לכך שבכרך הראשון נדפסו המאמרים ע"פ סדר זמן אמירתם, ואילו בכרכים שלאח"ז נדפסו המאמרים ע"פ סדר זמן הופעתם בדפוס, כיון שכל כרך הכיל רק את המאמרים שהוגהו בתקופה מסויימת זו.

אי לזאת, הנה ע"פ בקשת רבים, להקל על קהל החסידים "לחיות עם הזמן", דהיינו, "לחיות"

למעלה מאלף וחמש מאות מאמרי חסידות אמר כ"ק אדמו"ר במשך השנים תשי"א-תנש"א. אך דרכו בקודש, שלא כתב בעצמו את מאמריו, אלא המאמרים נכתבו ע"י השומעים, "חסידים ותיקים אשר כל דבור והגה של רבם קדוש הי' להם . . אשר השתדלו ככל יכולתם לשמור על לשון הרבי", וחלק מהם (קרוב למאתיים מאמרים), "שם רבנו בעצמו עין עיונו עליהם והגיהם, והסכימה דעתו הקדושה להביאם לבית הדפוס".

במשך רוב השנים הגי' רבינו רק מספר מועט של מאמרים, סמוך לאמירתם,

- וכפי שכתב בעצמו אודות רשימות המאמרים והגהתם: "כבר כתבתי כ"פ שיותר ממה כו' רוצה להניק, אבל מה אעשה, ואני אני עתותי בידי כלל לרוב הטרדות כו"; "גם אני מצטער על מה שאין עולה בידי להגי' המאמרים כו' אבל מה אעשה כו" -

ואילו את רוב המאמרים המוגהים - הואיל רבינו להגי' בשנים האחרונות, כו"כ שנים לאחרי זמן אמירתם.

וכך היתה השתלשלות המאורעות:

בקשר עם חגיגת סיום כתיבת ספר תורה הכללי שנכתב ע"פ הוראת כ"ק אדמו"ר ע"י הנהלת "בית רבקה" בשנת תשמ"ו, הוכנסה אל הקודש רשימת המאמר ד"ה להבין ענין כתיבת ספר תורה, ש"נאמר בקשר עם סיום כתיבת ספר תורה לקבלת פני משיח צדקנו, ביום ו' עש"ק

בהוצאה זו ניתוספו עוד איזה ציוני מראה-
מקומות לכמה מאמרים שיצאו-לאור בשנים
הראשונות. כמו"כ עודכנו כו"כ ציוני מ"מ
להספרים שנדפסו כמשך הזמן (כהוראת כ"ק
אדמו"ר בזה).

המאמרים שהואיל כ"ק אדמו"ר להגי' רק
התחלתם וסיומם - נדפסו בהוספות, ולשלימות
הענין, הוספו בהוצאה זו גם את גוף המאמרים,
הנחה בלתי מוגה.

לתועלת הלומדים - בא בהתחלת כל כרך תוכן
הענינים המבוארים במאמרים, ובסוף כרך ד' -
מפתח ענינים.

לחביבותא דמילתא - באים בהתחלת הספר
כמה פאקסימיליות מכי"ק אדמו"ר.

את מועדי השנה עם מאמרי החסידות של הרבי
נשיא דורנו שהוגהו על ידו, באופן שלא יצטרכו
לדפדף ולחפש בכמה ספרים כדי למצוא את
המאמרים השייכים לכל זמן ומועד - הננו
מוציאים לאור את המאמרים בהוצאה חדשה,
על סדר חדשי השנה, בארבעה כרכים: כרך א'
- כל המאמרים השייכים לחדשים תשרי חשוון;
כרך ב' - כסלו טבת שבט; כרך ג' - אדר ניסן
אייר סיון; וכרך ד' - תמוז מנחם-אב אלול.

וזאת למודעי, שהוצאה חדשה זו היא גם
הוצאה מתוקנת, שבה הוגהו היטב כל
המאמרים, כולל גם בהשוואה עם גוכתי"ק
אדמו"ר ע"ג עלי ההגהה שבידינו, ותוקנו מאות
טעויות הדפוס, הן בציוני המראה-מקומות והן
בגוף המאמרים.

רשימות - סקירה כללית

תורת חב"ד לבני הישיבות

המבוסס על שליטה מלאה בשני התלמודים, מדרשים, זוהר וספרי חסידות, בבחינת "ראשונים שהיה ליבם פתוח כפתחו של אולם".

שנות הכתיבה

שלוש מחברות [דפדפות' להחזקת דפים בודדים] של 'רשימות', נמצאו בהיכל קדשו של רבנו.

מחברת ראשונה מכילה למעלה מ-300 עמודים, וכוללת בעיקר "מפתחות", שרובם כבר יצאו לאור במשך השנים.

ומהם: "מפתח ענינים" לספר התניא, תורה-אור ולקוטי-תורה הנחשבים לספרי היסוד של חסידות חב"ד, רשימת מאמרי החסידות הרבים של כ"ק אדמו"ר מהורש"ב נ"ע וכן "מפתח ענינים" למאמרי החסידות שלו; רשימה ו"מפתח ענינים" למאמרי החסידות והאגרות של חותן רבנו, כ"ק אדמו"ר מהורש"ב נ"ע וכן מפתח לאגרות של אבי רבנו, כ"ק הגאון המקובל רבי לוי יצחק נ"ע.

"מפתחות" אלו, שכאמור ברבות השנים נתפרסמו בספרים שונים, נעשו בחוכמה עצומה ובמלאכה גדולה תוך הגדרת מושגים

זמן קצר לאחר הסתלקות כ"ק אדמו"ר זי"ע, בימים שבהם הכל התהלכו שבורים ונדכאים, והנה מבעד לעלטה נתגלה זרח אור גדול במגירות שבשולחנו הטהור: אוצר ה'רשימות' - מאות עמודים רשומים בכתב יד קודשו של רבינו הכוללים חידושי תורה וביאורים בנגלה ונסתר, הלכה ואגדה, מנהגים וסיפורים, דרוש, מוסר והוראות בעבודת ה'. כל זאת בקיצור נמרץ ובכתב-יד קטן וצפוף.

צוות מיוחד של תלמידי חכמים מופלגים נתמנה לעסוק במלאכת הקודש של ההוצאה לאור, ע"י הוצאת הספרים קה"ת. כיון שרבינו כתב את הדברים לעצמו, בסגנון קצר ותמציתי ביותר, ודבריו הק' עמקו מאוד, הופיע האוצר הבלום מעט מעט, בחוברות שבועיות, שכל אחת הכילה רשימה אחת קצרה. החוברות הופיעו במתכונת ייחודית, כאשר לצד גוף דברי רבינו נוספו פיענוחים, מראי מקומות והערות להקל על המעיין. כל זאת בהסתייגות חוזרת ונשנית כי כל אלה נוספו על דעתם ועל אחריותם של חברי המערכת בלבד.

למרות הסגנון הקצר והמעמיק, עד מהרה הצליחו רבים וטובים לעמוד על האור כי טוב הגנוז ב'רשימות' המופלאות הללו. הכל עמדו נפעמים נוכח האוצר בלום של ה'רשימות'

הכלולים ברשימות, אפשר לחלק אותן לחמש מחלקות כלליות, כדלהלן.

א. ביאורי מאמרי חז"ל וענינים בש"ס ומדרשים:

זהו חלק הארי שברשימותיו של רבינו וכאן הקורא עומד על דרכו הייחודית של רבינו לחבר יחד את כל חלקי התורה, הפשט והרמז, הדרוש והסוד, הנגלה והחסידות, ההלכה והאגדה ולהראות כיצד כולם שלובים ואחודים זה בזה. ולא עוד אלא שבכל דבר וענין, אם זו פרשה בתורה ואם מדובר בסוגיה סבוכה בש"ס או ברמב"ם מוקשה, תמיד יש למצוא בסופו של דבר לימוד והוראה בעבודת האדם את קונו.

על חלק מביאורים אלה נרשם תאריך, ובדרך כלל תוכן הביאור הוא בענינים שהזמן גרמא. מהם גם ענינים שדרש ברבים בבית הכנסת (לדוגמה: "חנוכה תרצ"ו, מקצתו בביהכ"נ 17" (בפריז) - "מאי חנוכה", ועוד מאמרי חז"ל השייכים לחנוכה - נדפס בחוברת ג'). וחלקם נרשמו ללא תאריך.

במחלקה זו יש לציין במיוחד את ה"רשימה דמנורה" שהיא חיבור שלם בפני עצמו ויצאה לאור בספר מיוחד. רשימה זו מחולקת לשני חלקים: חלק ראשון - ע"פ נגלה - ביאור סדר הדלקת המנורה לשיטת הרמב"ם, כידוע שגדולי ישראל במשך הדורות נתקשו ונתחבטו בה, ורבינו מבארה בהירות מפליאה; וחלק שני - ביאור כללות ענין המקדש וכליו, ובפרט הדלקת המנורה, ע"ד הדרוש והחסידות.

ראויה לציין מיוחד היא רשימת "שנים אוחזין בטלית". רשימה זו מיוחדת בכך שאותה התכונן רבינו לפרסם בין בני תורה כפי שכתב בהקדמתה ושם רואים את חידושו וסגנונו המיוחד של רבינו - ללמוד סוגיא על פי החסידות, וזאת, ללא ציונים לספרי חסידות, כי אם ש"ס ומדרשים, כך, שהדברים מוכרחים ממאמרי חז"ל ועצמם.

ב. התועדויות ונאומים:

רבים בקבלה ובחסידות ומשמשים רבים וטובים פתח ושער לבוא דרכם אל מעיינות תורת החסידות, ומקור בלתי נדלה לעיון ודיוק בכתבי רבותינו נשיאי חב"ד לדורותיהם. כל אלה, יש לציין, לא הופיעו בסדרת ה'רשימות' בה אנו עוסקים כאן.

ומחברת שנייה ושלישית - למעלה מ-300 עמודים של חידושי תורה.

זמן כתיבתן של הרשימות, כנראה מאותן המתוארכות, משתרע לאורך תקופה של עשרים שנה לערך - משנת תרפ"ח ועד לשנת תש"י - שנת הסתלקות חותנו כ"ק אדמו"ר מהור"י צ"ע ועלייתו של רבינו לשמש בקודש במקומו.

לכל אורך דרך הנדודים וקשיי הטלטולים של רבנו באותן שנים (כולל ובמיוחד בעקבות המצבים הקשים והמהפכות שהתחוללו בתקופה ההיא), שכללו נסיעות וחניות קצרות וארוכות בערים שונות ברחבי אירופה, כגון: ברלין, ריגא (אליה הגיע רבנו עם צאתו מרוסיה בשנת תרפ"ח), ורשא, אוטבוצק, דרוזקעניק, פריז, מארינבאד, ווישי, ניצא, ועד לברוקלין שבארה"ב (אליה הגיע רבנו בשנת תש"א).

המקומות והתאריכים צוינו בכותרות של כמה רשימות, אם כי רשימות רבות הם ללא ציון זמן ומקום. בכל הזמנים והמקומות, גם במצבים הקשים ביותר של העדר מנוחת הנפש מחמת סכנות ורדיפות, כאשר מסביב משתוללת המלחמה העולמית, נוסף על המחסור בספרים, הוסיף רבנו וכתב עוד דף ועוד דף וצירפם למחברת רשימותיו, שנטלה והחזיקה אתו עמו - בבחינת "תלמודו בידו" - בכל מקום, דבר המדגיש את גודל החביבות של רשימות אלה - "תורתך שעשועי".

חמש מחלקות

הרשימות אינן מסודרות ומחולקות במחברות לפי סדר הזמנים או לפי סדר הנושאים וכיו"ב, אך כדי לתת תמונה וסקירה כללית על הנושאים

וכמעט שאף אינו מזכיר. רובו ככולו של ה'יומן' הוא אמרות וסיפורים נפלאים, ובהם ענינים שמיימיים מדהימים, ששמע מחותנו כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ או ראה בהנהגותיו, שנרשמו על סדר השנים, משנת תרפ"ט עד שנת תש"ד.

ברשימות היומן מתגלה אפס קצהו ושמץ מנהו מהיחס המיוחד והקירוב הפנימי והעצמי של כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ לחתנו רבנו, החל מהרשימה הראשונה מ"אור ליום ג' ה' טבת, פ"ט", זמן קצר לאחר החתונה בי"ד כסלו אותה שנה, רשימה שיש בה גם ענינים נפלאים בשייכות לחתונה, וכן דברים נסתרים השייכים לרבנותו נשיאניו ובאים בייחוד מרבי לרבי. לדוגמה: ההוראה להניח תפילין בתשעה באב גם בבוקר - בצניעא - הנהגה השייכת לרבנותו נשיאניו.

זאת ועוד :

ברשימות היומן כתב רבינו הנהגות רבות של חותנו כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ נ"ע בענייני הלכה ומנהג, וכן בירורים במנהגי חב"ד והוראות אדמו"רי חב"ד לדורותיהם. רשימות אלו שימשו בסיס למנהגים שרבנו ערך ופרסם במשך השנים.

כל הרשימות מסוג זה נדפסו על-ידי קה"ת בספר "תורת מנחם - רשימות היומן".

ד. מכתבים:

העתקים של מכתבים ששלח כ"ק אדמו"ר זי"ע בצעירותו לכמה רבנים גדולי תורה בענינים שונים בתורה, ולדוגמה: חילופי מכתבים עם הגאון הרוג'ובי, הערות תורניות על קונטרס מאת הגאון בעל 'שרידי אש' ועוד.

גם בהם ניכרת גדלותו העצומה של רבינו בתורה, המעיין בהם ימצא את עצמו עד מהרה עד לשיג ושיח בין גאוני עולם.

ה. רשימות על ספר התניא:

רבנו עצמו, בענותנותו הגדולה, קורא לעבודתו המופלאה הזו "מראי-מקומות, הערות והגהות

במסגרת זו באות ה'רשימות' שרבנו רשם לעצמו בתור ראשי פרקים לנאומים ודרשות שהיה בדעתו להשמיע. כידוע, ברבות השנים נהג רבינו להתוועד עם הציבור שעות ארוכות ולהשמיע מדברות קדשו שעות ארוכות ללא הרף. מעולם לא הביא עמו לשולחן ההתוועדות ספרים ומעולם לא נזקק לעיון בפתקא כלשהי כדי לצטט מובאה או להזכיר מראה מקום כלשהו - הכל בעל פה 'מיד ה' עלי השכיל'.

את ה'רשימות' הקצרצרות רשם רבינו כתכנית ותבנית בראשי פרקים קודם שנשא דבריו. ואכן, הסגנון קצר ותמציתי מאוד ורבות היה צריך להתייגע כדי לנסות להבין את דבריו הק'.

לגבי ה'רשימות' מסוג זה יש לציין את רשימותיו להתוועדויות שערך עם תלמידי הישיבות בוורשה ובאוטבוצק שבפולין, כאשר בא לעשות את החגים במחיצת חותנו כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ נ"ע, ועל-פי הוראתו, נאלץ לצאת מגדרו ולשנות את דרכו ושיטתו להיות הצנע לכת במידה מופלאה, וקיים התוועדויות של שמחת בית השואבה עם התלמידים.

בולטת ה'רשימה' המופלאה, הגדולה גם בכמות וגם באיכות, משמחת בית השואבה תרצ"ב באטבוצק (שנדפסה בחוברת ז'). וכן משמחת בית השואבה תרצ"ג, ריגא, תרצ"ה ורשא ועוד.

כמו כן ישנם במחברת כמה וכמה רשימות ובהן רישומי נאומים של סיומי הש"ס: סיום הש"ס רצ"ג ריגא, הגרלת משניות בעל-פה והתחלת ש"ס משניות א' חג השבועות תש"ב - ביאור התחלת הש"ס בעבודת ה' ועוד. כן ישנם כמה וכמה רשימות של נאומים בהזדמנויות שונות, כגון חגיגות ברית מילה, בר-מצוה, חתונות וכיו"ב.

ג. יומן:

בעוד ש'יומן' במובן הרגיל והמקובל הוא רשימת אירועים וחוויות אישיות שהאדם חווה, ראה או שמע, ה'יומן' שלפנינו נושא אופי שונה לחלוטין. את עצמו רבינו לא מתעד

בהיכל קדשו, יספר שרבונו התעניין אצלו אודות כתבי-יד של חידושי תורה מאביו, רבו, ומשל עצמו, ועוררו ועודדו להשתדל לפרסם הדברים בדפוס. וזאת, גם אם בעל החידושי-תורה עצמו צווה שלא ידפיסום. ואף-על-פי-כן, רבנו בעצמו לא מסר את רשימותיו לפרסום לרבים.

ופלא על גבי פלא: גם מעיון שטחי בלבד רואים שחלק הארי שברשימות הם עניינים חדשים שלא נתבארו בכל כרכי המאמרים והשיחות והמכתבים שנתפרסמו עד עצם היום הזה, בחינת "אור חדש ומחודש שלא היה מאיר עדיין מעולם".

אמנם, הודיעתנו התורה אשר "את הכל עשה יפה בעתו", וכפי שמבאר רבנו בשיחותיו שכל גילוי חדש בתורה בא בזמן מיוחד כפי שקבעה ההשגחה העליונה, כך שהעובדה שבהשגחה פרטית הולכים ומתגלים עתה רשימותיו של רבנו - היא עצמה ההוכחה כי זו העת לגילוי המופלא.

אור בתקופת הסתר

חשוב לציין ולהדגיש את ייחודן של הרשימות לגבי כל שאר הכתבים של רבנו, שכן, למרות אשר מי הוא זה אשר יערב לבו לגשת למדוד ולהעריך מעלתן וחשיבותן של כתבים זה כנגד זה, הרי, המדובר כאן הוא אודות עובדה מציאותית שאין עליה עוררין:

רשימות אלה - רשמם רבנו מלכתחילה לעצמו, וכפי שקורא להן "רשימות". לכן הן נרשמו בתכלית הקיצור כאדם הכותב מחשבותיו לעצמו. ובזה חלוקים הם מדברים וחיבורים אחרים. וכמוכן, ישנה חביבות מיוחדת בעניינים שרשם רבנו מלכתחילה לעצמו לגבי העניינים שכתב מלכתחילה לרבים או לנמענים יחידים, שבהם הוצרכה להיות כביכול "ירידה" ו"צמצום" בהתאם אל המקבלים שאליהם נועדו הדברים מלכתחילה.

בכל שאר ספרי רבנו הצעתו וסגנון הדברים היא באופן מסודר, ארוך ומוסבר, כ"שולחן הערוך

קצרות", אך לאמיתו של דבר יש כאן מלאכה גדולה ומקיפה הרבה יותר. לפנינו גם מראי מקומות לכל פסוק, מאמר חז"ל או ציטוט מהזוהר וספרי קבלה נוספים, גם פירוש קצר ותמציתי בכל מקום שדורש ביאור, גם דיוקי נוסח; וגם הפניות למקורות נוספים בספרות התורנית הרחבה - ובמיוחד בתורת חב"ד בהם נזכרים ומבוארים יותר הנושאים הנידונים בספר התניא.

בחוברת הרשימות - נמצאות הרשימות על כל ספר התניא (מדף השער עד סוף קונטרס אחרון), תחת הכותרת: "מראי מקומות, הגהות והערות קצרות לספר של בינונים", כ-40 עמודים בכת"ק.

[בשלב מסוים התחיל רבנו לערוך זאת מחדש - כמהדורה סופית, כנראה, על מנת להוציא לאור, אבל, לעת עתה, נמצאה רק ההתחלה בלבד של מהדורה זו].

חתומים יובל שנים

יובל שנים היו ה'רשימות' נעלמות מעין כל, ומעולם לא ראתם ולא שזפתם עין, בהיותם גנוזים וחתומים באוצר המלך.

"אין אתנו יודע עד מה" - מהי הסיבה לכך שבמשך כל השנים לא מסר רבנו את רשימותיו על מנת לפרסמן לרבים בדפוס, בה בשעה שבהסכמתו ובהוראתו נתפרסם ועלה על מכש הדפוס ריבוי מופלג מתורתו, מאמריו שיחותיו ומכתביו המשתרעים כיום על פני סדרות ספרים עצומות (ספרי ה'מאמרים', 'לקוטי שיחות', 'אגרות-קודש', 'תורת-מנחם - התוועדיות') שכל אחת מהן מכילה עשרות (!) כרכים ועוד היד נטויה בע"ה, כי עדיין לא נידלו ונערכו כל אוצרות תורתו הרחבה והעמוקה של רבנו שבחלקה עודנה ברשימות פרטיות של שומעי לקחו, קלטות וכיו"ב.

פרט לכך, ידועה ומפורסמת שיטתו ודרכו של רבנו לעודד פרסום והפצת דברי תורה. כל יהודי תלמיד חכם, רב, ראש ישיבה וכו', שביקר

ולמרות שלא נמסרו לדפוס, לא גנזם אלא השאירם במקום כזה שבדאי ימצאום בהקדם - בהיכל קדשו.

מעתה, בגילוי ה'רשימות' לאור עולם, ניתנת לנו האפשרות והזכות ללמוד תורתו כפי שהיא אצלו, כך, שהתגלותן של ה"רשימות" מהוה "צוהר" שדרכו ניתנה לנו האפשרות לנסות להציץ ולראות איזה "רשימו" מעולם התורה של רבינו.

ומוכן לאכול לפני האדם". לא כן ה"רשימות" שרשם לעצמו, שהן בתכלית הקיצור ודורשים פענוח, וגם לאחר מכן יש צורך ביגיעה יתירה כדי ללמדם לאשורם, היות ולכתחילה הן נכתבו בסגנון תמציתי ועמוק שהרי רשםם לעצמו.

בהקשר זה יש לציין גם את היחס המיוחד של רבינו עצמו לרשימות, שלמרות שבכל כתביו לא הקפיד כלל לשמור לעצמו את כתב יד קדשו, חיבה יתירה נודעת ל'רשימות' - ששמר עליהן והחזיקן אתו עמו במהלך כל השנים,

הסקירה שלפנינו נרשמה מתוך סרט ההקלטה של "פאנל החוזרים".

הפאנל התקיים בחודש תשרי תשס"ז, עבור תלמידי התמימים שבאו לשהות בחצרות קדשנו'. במשך כמה שעות סיפרו צוות ה"מניחים" וה"חוזרים", כיצד התנהל סדר כתיבת תורת רבינו והעלאתו על גבי הכתב.

להלן קטעים נבחרים מתוך רב-השיח, המנוסחים בצורת שאלות ותשובות:

שיחות - סקירה כללית

ועד תלמידי התמימים העולמי

ראשי-פרקים מהעניינים שדוברו, אבל אפילו לא העליתי בדעתי להכניס את רשימותי לרבי. דבר כזה היה נראה מופרך לחלוטין באותו זמן.

אינני זוכר בדיוק איך זה קרה, אבל יום אחד בקיץ תש"י סיפרתי להרה"ח ר' בערל חסקינד ע"ה שרשמתי לעצמי משהו מהדברים. לא התכוונתי לומר לו זאת כדי שיעשה משהו, אבל כשהוא שמע על כך ביקש שאתן לו את הרשימות במטרה להראותן לרבי. כיון שגם הוא עצמו פחד לעשות זאת, חיפש מישהו אחר שיעשה זאת במקומו. בסופו-של-דבר, נמצא מישהו שהיה מוכן להיכנס לרבי עם הרשימות שלי. הלה מסר לרבי את הרשימה שכתבתי ואמר לו בלשון סתמית: אנ"ש ב'ערי השדה' [=הערים הסמוכות לניו-יורק] רוצים לדעת מה שמדברים כאן... ענה לו הרבי: 'למה לא? אני מוכן לעבור על זה', ומיד הוסיף: 'הרי היה אפשר לעשות את זה גם לפני כן...' (הרבי לא רצה שזה יתפרש כהסכמה מצידו לענין האדמו"רות, ולכן הדגיש שרשימות מדיבוריו היה אפשר להכין גם לפני הסתלקות הרבי הרי"צ).

משתתפים (לפי סדר א-ב):

הרב יעקב לייב אלטיין

הרב שלום חריטנוב

ה'חוזר' הראשי הרב יואל כהן

הרב צבי-הירש נוטיק

הרב דוד פלדמן

הרב ישראל-שמעון קלמנסון

מנחה: הרב חיים שאול ברוך

- איך התחילה כתיבת ה'הנחות' מההתוועדיות של כ"ק אדמו"ר נשיא דורנו?

הרב כהן: כידוע, בתקופה שלאחר הסתלקות כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ, מיאן כ"ק אדמו"ר נשיא דורנו בכל התוקף לעשות משהו שקשור לענייני אדמו"רות. ומובן שבאותה תקופה לא היה שום ענין רשמי שקשור אליו בתור רבי - לא קיום 'חזרה' על השיחות, לא כתיבת 'הנחות' מהשיחות ולא שום דבר מעין זה. אבל אנחנו הבחורים חזרנו, בינינו לבין עצמנו, על מה שדובר בהתוועדיות של הרבי. רשמתי לעצמי

'קופיר' באיכות גרועה. הוא השתמש בנייר כחול מיושן, וה'קופיר' היה נראה כאילו הוכן לפני מאה שנה... בהזדמנות הקרובה שנכנס לרבי, הראה לו את זה ו'הסביר' את מעשהו בסגנון של צחות: "להכין 'קופיר' באיכות טובה – זה לא כדאי, כי זה עולה הרבה כסף, והרי עוד מעט בוודאי יתחילו להדפיס את ה'הנחות', ואם כן, חבל על הכסף. לכן, בינתיים – עד שיהיה ניתן להשיג 'הנחות' מודפסות – הכנתי לעצמי 'קופיר' באיכות גרועה..." הרבי חיך, ומאז התחילו להפיץ את ה'הנחות' בקופיר. זה לא קיבל הסכמה מפורשת מהרבי, אלא היה בבחינת 'דחק ונכנס'...

אני נזכר בדבר נוסף שקיבל אישור מהרבי בערך באותה שיטה: בשנים הראשונות הרבי אסר לחלוטין להקליט את ההתוועדויות שלו (היו שהקליטו בחשאי, ולפעמים היה מישוהו שעשה לנו טובה ואיפשר לנו להאזין להקלטה מהתוועדות). יום אחד עלה בדעתי רעיון: ניגשתי אל המזכיר הרב חדקוב וביקשתי שישאל את הרבי אם הוא מרשה שיקליטו את ההתוועדות רק כדי שה'חוזרים' יוכלו להיעזר בהקלטה לצורך כתיבת ה'הנחה', ולא יפרסמו את ההקלטה. הרב חדקוב שאל את הרבי והאישור ניתן, בתנאי שאהיה אחראי לכך שמייד לאחר כתיבת ה'הנחה' תושמד ההקלטה. בהזדמנות הקרובה, לאחר ההתוועדות של י"ב תמוז תשי"ג, קיבלתי הקלטה ולאחר שסיימתי להשתמש בה ניגשתי למשרדו של הרב חדקוב כדי להשמיד את ההקלטה בנוכחותו, כפי שסוכם מראש. באותו רגע נחמץ לבי ושאלתי את הרב חדקוב אולי במקום להשמיד את ההקלטה, אפשר להשאיר אותה אצל הרבי או בחדר המזכירות. פשוט חשבתי שחבל להשמיד הקלטה כה יקרה. אלא שהרב חדקוב לא היה מוכן לשמוע שום דבר, וטען שהבטחה היא הבטחה וחייבים לקיימה במילואה. ואז הביזק רעיון במוחי: אמרתי לו שאולי הרבי בעצמו יהיה מעוניין לשמוע את ההקלטה! הטענה הזו התקבלה אצלו והוא הורה לי לצאת מחדרו

ואכן, הרבי עבר על הרשימה והגיה אותה. אבל בשלב ההוא הרשימות הופיעו ב'קופיר', ללא 'דף השער' וללא שום איזכור לשמו הקדוש של הרבי. הפעם הראשונה שהופיעה 'הנחה' מדברי הרבי באופן רשמי, עם 'דף השער' ועם תואר האדמו"רות, היתה במאמר 'באתי לגני' שאמר הרבי ביו"ד שבט תשי"א.

הרב אלטיין: הרבי, כמו אדמו"ר הזקן, לא כתב בעצמו את תורתו, אלא סמך על השומעים שיעלו את הדברים על הכתב. בשנים הראשונות לנשיאותו, היו רק מקרים ספורים ויוצאים מן הכלל שבהם הגיה הרבי שיחות ומאמרים שלו, אך בדרך-כלל לא הגיה את תורתו. את ה'הנחות' שרשמו שומעי המאמרים והשיחות, לא הרשה הרבי באותן שנים לפרסם. כיום, בעידן המחשבים וכו', קשה לתאר עד כמה היה קשה לפני עשרות שנים להשיג העתק משיחה כלשהי של הרבי. ה'הנחות' הודפסו במכונת-כתיבה פשוטה, והיו מצויות רק בידיהם של יחידים. מי שביקש להשיג עותק של שיחה משנות ה'ידים', היה צריך למצוא מישהו שבידיו 'הנחה' ולהעתיק אותה בעצמו במכונת כתיבה או להשיג העתק שלה בנייר שכפול ('סטנסיל'). רק בתשי"ט הרשה הרבי לפרסם בציבור את ה'הנחות' שאינן מוגהות, כמובן תוך הדגשה שזוהי שיחה בלתי מוגהת, ובשנים מאוחרות יותר אף הודפסו ה'הנחות' בספרים, אם כי בלי חותמת של קה"ת, כדי להדגיש שזה 'לא רשמי'.

הרב כהן: אני זוכר איך קרה שהרבי הרשה לעשות 'קופיר' [=שכפול] ה'הנחות' של המאמרים והשיחות. הרה"ח ר' משה-לייב רודשטיין ע"ה, מזכירו של הרבי, אהב לדבר בסגנון של דברי-צחות ("גלייך-ווערטלאך"), וגם עם הרבי היה מדבר כך. כשראה שהרבי לא מרשה בשום אופן לעשות קופיר מה'הנחות', אמר לי פעם שיש לו רעיון: "אכין 'קופיר' ואראה אותו לרבי, ואם הרבי לא יגיב בשלילה – סימן שהוא מסכים לזה". מה עשה הרמ"ל? לקח חבילת 'הנחות' של מאמרי הרבי, והכין מהם

שמתאים לאומרו לפני הקהל הרחב. הרבי הסכים להצעה, ומאז התחילו להופיע מדי שבוע קונטרסים שנקראו 'תוכן ענינים לחזרת דא"ח בבתי כנסיות'. הסדר הזה נמשך כל אותה שנה, והשיחות המוגהות הללו כונסו לאחר מכן בשני הכרכים הראשונים של 'לקוטי שיחות'.

בשנת תשכ"ג, שהיתה שנת הק"נ להסתלקות אדמו"ר הזקן, עשה הרבי 'טומל' גדול בנוגע למעלתה של שנת הק"נ, ושוב היתה התעוררות מחודשת בכל הקשור להפצת המעיינות. גם באותה שנה הגיה הרבי מדי שבוע את שיחותיו משנים קודמות, על מנת להדפיסן ב'תוכן ענינים', ומזה הודפסו הכרך השלישי והרביעי של 'לקוטי שיחות'.

לאחר מכן הפסיק הרבי להגיה את השיחות, למעט כחודשיים בתחילת תשכ"ה. מאז הסתלקות אמו הרבנית חנה נ"ע, החל הרבי להתוועד בכל שבת וגם להקדיש שיחה מיוחדת לביאור בפירוש רש"י הראשון והאחרון של הפרשה. באותה תקופה הרבי הגיה מדי שבוע את כל ההתוועדות של השבת האחרונה (לא רק קטעים נבחרים, כפי שהיה עד אז). זה התחיל בשבת פרשת נח תשכ"ה, אבל נפסק בשבת פרשת וישלח תשכ"ה.

- ואיך התחדש הענין עד שהרבי הגיה שיחה ל'לקוטי שיחות' מדי שבוע בשבוע?

הרב אלטיין: בשנת תשכ"ז החליט הרה"ח ר' בן-ציון שם-טוב ע"ה לחזק את הפצת השיחות של הרבי בחוגים רחבים ביותר. הוא חידש והרחיב את פעילות ה'ועד להפצת שיחות' (שהוקם למעשה בשנה הראשונה לנשיאותו של הרבי). באותה שנה דאג הרב שם-טוב להדפיס מדי שבוע את אחת השיחות השבועיות שהרבי הגיה בשנים קודמות, והפיץ את השיחה ברחבי ניו-יורק. בידי ה'ועד' היו רשימות מסודרות עם אלפי כתובות של יהודים, והיו בחורים שסייעו בפעילות הזו. שמעתי שכאשר הרב שם-טוב הכין את הקונטרס הראשון באותה שנה ומסר אותו לרבי, בצירוף הודעה שעומדים להפיץ

ולשוב בעוד כעוד עשר דקות. מיד הבנתי שבכוונתו להתקשר לחדרו של הרבי ולשאל אותו. ואכן, כשחזרתי לאחר מכן לחדרו, סיפר לי שהרבי באמת מעוניין לשמוע את ההקלטה.

אגב, מה שסיפר לי הרב חדקוב בהקשר זה גרם לי להתפעל מאישיותו. הוא סיפר לי כך: "כשהצעתי את ההצעה לרבי, חששתי שהרבי יקפיד על כך שמנסים לבטל התחייבות מפורשת, ולכן לא רציתי להזכיר את שמך בקשר לזה. שכן, החלטתי להציע לרבי הצעה זו, לא מפני שאתה הצעת זאת אלא משום שאצלי 'מונח' שהדבר נכון, ואם הרבי יקפיד על כך, למה לי להכניס גם אותך ל'בוץ'?... רק לאחר שהרבי אמר לי שהוא מעוניין לשמוע את ההקלטה, סיפרתי לו שזוהי הצעה שלך".

לאחר מכן סיפר לי הרב חדקוב מה היה כשנכנס לחדרו של הרבי והרבי האזין להקלטה: "הרבי הקשיב מאוד למאמר, לשיחות לא הקשיב כל-כך. אחר כך אמר לי הרבי: טוב ששמעתי את זה. משום שהגיעה אלי שאלה בנוגע למאמר שאמרת, והיה אצלי פלא מהיכן נובעת שאלה כזאת. עתה, לאחר ששמעתי את ההקלטה מהמאמר, גיליתי שאמרת את המילים באופן כזה שיש מקום לשאלה. והרבי הסביר: בגלל ריבוי נביעת המוחין, קשה להגביל את המילים שיהיו באופן מוגדר לגמרי, עד שלא יהיה שום מקום לשאלה. מכאן ולהבא אשתדל להגביל את המילים, למרות ריבוי נביעת המוחין, באופן שלא יותיר מקום לשאלות".

- איך ומתי התחילה ההופעה של השיחות במתכונת ה'לקוטי שיחות'?

הרב אלטיין: הרבי התחיל להגיה את השיחות באופן עקיב החל מתקופת חג השבועות בשנת תשי"ח. באותה תקופה הרבי הרבה לתבוע מאנ"ש וה'תמימים' ללכת לחזור חסידות בבתי-הכנסת. ואז ביקשו מהרבי, לטובת אלה שהולכים לדבר בבתי-הכנסת, שהרבי יגיה לפני שבת את אחת משיחותיו בשנים הקודמות על פרשת השבוע, וכך יהיה מן המוכן חומר

- מדוע חלק מכרכי 'לקוטי שיחות' הוגה בידיש וחלק הוגה בלשון-הקודש?

הרב אלטיין: בשנים תשל"ג-ל"ד המעבר מידיש ללשון-הקודש היה על-פי בקשת רבים. בדיעבד התברר שהדבר הקשה מאוד על הרבי. למרות שאף אדם לא נכח בחדרו הקדוש של הרבי בשעה שהגיה את השיחות, היה לנו ברור באותן שנים שהרבי משקיע שעות רבות מאוד בהגהת כל אחת מהשיחות. קשה לי לקבוע בדיוק, אבל ברור שאחוז גדול של השיחות המוגהות בשנים הללו נכתב בעצם כתב-יד-קודשו של הרבי. אם אני זוכר נכון, אחד הדברים שהרבי כתב אז הוא שעל סעיף אחד של שיחה אחת היה עליו להשקיע כחמש שעות!

לאחר מכן היתה תקופה קצרה שהרבי הפסיק להגיה את השיחות, וכשהרבי הביע את הסכמתו לשוב ולהגיה את השיחות, היתה אסיפה והוחלט להציע לרבי שנכין את השיחות בידיש. חשבנו שאם הרבי יגיה את השיחות בידיש, זה לא ידרוש ממנו עבודה רבה כל-כך. שאלנו את הרבי אם עדיף שנכין בידיש, והרבי ענה שכך נעשה.

במשך השנים הבאות הגיעו אלינו פניות רבות מאוד, הן מארץ-הקודש, הן מצרפת והן מעוד מקומות. אנשים שלא מבינים יידיש ביקשו שנחזור להכין את השיחות בלשון-הקודש. בשלהי תשמ"ו שאלנו על כך את הרבי, והרבי הסכים. ומאז, מתחילת תשמ"ז עד פרשת ויקהל תשנ"ב, הרבי הגיה את ה'לקוטי שיחות' בלשון-הקודש.

- האם זו גם הסיבה לכך שב'ספר השיחות' של השנים תשמ"ז-תשנ"ב, הרבי הגיה את השיחות בידיש ובלשון-הקודש לסירוגין?

הרב אלטיין: באותן שנים הרבי הגיה את השיחות שאמר בשבת (ה'הנחות') על מנת לפרסמן בעיתון – שבוע אחד עבור העיתון 'אלגעמיינער זשורנאל' (בידיש) ושבוע אחד עבור 'כפר חב"ד' (בלשון-הקודש).

את זה ברבים, הרבי כתב בעצמו על דף-השער את המילים 'לקוטי שיחות', והוסיף למטה את ציור הסמל של קה"ת. מעתה, הפכו ה'לקוטי שיחות' לחוברת שיוצאת באופן רשמי, עם 'גושפנקא דמלאכ'.

מאז חלפו כשנתיים, ועד שלהי תשכ"ח הספיק ה'ועד להפצת שיחות' להדפיס מחדש כמעט את כל השיחות המוגהות של הרבי שנדפסו בארבעת כרכי 'לקוטי שיחות'. כך אירע שבשנת תשכ"ט כבר היו כמה שבועות שהרב שם-טוב היה צריך להדפיס שיחות שכבר הודפסו לפני שנה-שנתיים. פנה אפוא הרב שם-טוב אל הרבי וביקש שיגיה שיחות עבור אותם שבועות. אני זוכר שלקראת שבת פרשת שמות תשכ"ט הופיע 'ליקוטי' חדש שהגיה הרבי. הפעם כבר לא היה כתוב על דף השער שזהו 'תוכן ענינים', אלא זה היה עם דף-השער של 'לקוטי שיחות'. הייתי אז מתלמידי הישיבה ב-770, ועודני זוכר איך באותה שבת היתה ב-770 אווירה של 'ליהודים היתה אורה'... ברוך השם, זכינו שהרבי מתחיל שוב להגיה את השיחות!

השבת הבאה שהיתה חסרה ל'ועד' שיחה חדשה היתה פרשת ויקרא תשכ"ט, ובסך הכל היו כשבע שבתות באותה שנה שהרבי הגיה לקראתן שיחה חדשה. בשנת תשל"ל כבר לא נשארה ל'ועד' שום שיחה ישנה להדפיס, ומאז התחיל הרבי להגיה שיחה מדי שבת בשבתו. כך היה גם בתשל"א. מהשיחות שהוגהו בשנתיים הללו הודפסו חמישה כרכים נוספים של 'לקוטי שיחות', חלקים ה' עד ט'. מפני כמה סיבות הפסיק הרבי להגיה את השיחות בתשל"ב. בשנים תשל"ג-ל"ד הרבי הגיה שוב את השיחות, ומזה נהיו כרכים י' עד י"ד של 'לקוטי שיחות'. בתשל"ה היה שוב הפסק בהגהת השיחות, ומתחילת תשל"ז עד תשנ"ב הגיה הרבי שיחה ל'לקוטי שיחות' מדי שבוע. מזה יצאו כל יתר הכרכים של 'לקוטי שיחות'.

הרב אלטיין: הרבי השקיע שעות רבות מאוד בהגהת תורתו. זכינו לעבוד כמה שנים על עריכת ה'לקוטי שיחות', ואני יכול להעיד שבמשך השנים ההגהות של הרבי היו באופן של 'הולך ומוסיף'. כל שיחה שמופיעה ב'לקוטי שיחות' הוגהה ע"י הרבי לפחות פעמיים. הסדר היה כך: בתחילה הדפסנו את השיחה על דפים רגילים, עם רווחים גדולים בין השורות, כדי שיהיה לרבי מקום מספיק להוסיף את הגהותיו. לאחר ההגהה הראשונה, כשהשיחה כבר היתה מעומדת לסידור בדפוס, הרבי הגיה אותה שנית. והיו הרבה פעמים, שמסיבות שונות, בעת ההגהה השנייה, הרבי כמעט כתב מחדש את כל השיחה, והוסיף בה עניינים חדשים לגמרי שלא הופיעו כלל בהגהה הראשונה. לדוגמה, במוצאי שבת נח תשל"ח אמר הרבי את השיחה (שנדפסה ב'לקוטי שיחות' חלק ט"ו) על 'בשנת שש מאות שנה'. לאור דברי הזוהר בנוגע ל'שש מאות שנה לאלף השישי', שאז תתגלה פנימיות התורה וגם יתגלו חכמות אומות העולם, הרבי הסביר איך כל זה הולך יד ביד לקראת 'מות המשיח'. אגב, אני נזכר שבאותם ימים בכלל פחדנו למסור משהו לרבי להגהה, כדי שלא יצטרך להתאמץ (לאחר המאורע של שמחת-תורה), אך הרבי שאל את המזכירים היכן השיחות ונאלצנו להכין אותן להגהה. בכל אופן, בהגהה השנייה של השיחה הרבי הוסיף עמוד שלם – כל סעיף ג' שבו הרבי מסביר בהרחבה את הסכנה החמורה שבלימוד בקולג' ואוניברסיטה. כל המעיין בסעיף זה, השונה בסגנון מסגנון שאר סעיפי השיחה, יבחין מיד שמדובר בהוספה שהוסיף הרבי בגוף כתב-יד-קודשו בעת הגהת השיחה. וכך היה הרבה פעמים.

היו גם פעמים רבות שהרבי שינה בעת ההגהה השנייה את כל ההסבר בשיחה, עד שהיינו חייבים לכתוב אותה מחדש ולמסור אותה לרבי להגהה שלישית. או שלאור השינויים של הרבי בעת ההגהה השנייה התעוררו אצלנו שאלות שונות בהבנת הענין, וגם אז הרבי הגיה את

- לאורך השנים היתה מגמה ברורה ושיטתית באופן הגהת השיחות?

הרב כהן: אחד הדברים הבולטים היה דיוק מרבי בכל פרט ופרט. בתקופה הראשונה לנשיאותו, הרבי הגיה פעם שיחה והדפסתי את ההגהות של הרבי במכונת-כתיבה. באחת ההערות הרבי ציין מראה-מקום ל'ספר חסידים סימן תתשכט' ומעל המילים הללו הופיע קו כסימן למחיקה. לא ידעתי מה עלי לעשות במקרה כזה. זה היה בלילה, והרב חדקוב עדיין היה במשרדו. נכנסתי אליו, הראיתי לו את ההערה עם המחיקה ושאלתי מה עלי לעשות במקרה כזה. בדיוק באותו רגע צלצל הטלפון במשרדו, ויצאתי מחדרו. כעבור רגעים אחדים פתח הרב חדקוב את הדלת וקרא לי. התברר שהרבי היה בטלפון ואמר לו שאת הציון הזה כתב מתוך הזיכרון, אך לא רצה לסמוך על הזיכרון שלו והחליט לבדוק את הדברים במקורם, ולכן מחק את הציון הזה. עתה, לאחר ששב לביתו ועיין בספר, ראה שהציון לסימן תתשכ"ט נכון ואפשר לכותבו.

אצל הרבי ראינו דיוק אפילו על אות אחת. אתן דוגמה שממחישה כיצד לפעמים שינוי של אות אחת בלבד עשוי לשנות את כל עומק הענין. באחת ה'הנחות' היה כתוב מענה על השאלה הידועה: למה נברא סדר ההשתלשלות, והרי הקב"ה היה יכול לברוא את עולם גם בלי 'סדר השתלשלות'? והמענה היה, על יסוד המבואר במאמרי דא"ח, שזהו כדי שיהיה מקום בשכל בעת ההגהה הרבי החליף את האות ב"ת באות למ"ד: במקום 'מקום בשכל', הרבי שינה ל'מקום לשכל'. אות אחת שעושה הבדל עצום: 'מקום בשכל', היינו שהשכל קיים בתור מציאות בפני עצמו, וכדי שיהיה מקום בשכל להבנת ענייני אלוקות – צריך להיות סדר השתלשלות. אבל 'מקום לשכל', היינו שתהיה נתינת מקום לכל ענין השכל. עד כמה דייק הרבי בכל מלה ובכל אות!

ואמר ביאור חדש – אין זה שולל לחלוטין, חס ושלום, את האופן הראשון. כי ב'עולם' אחד הענין נכון באופן אחד, וב'עולם' אחר הענין נכון באופן אחר, אבל הכל חלק מתורתו של הרבי. הכל תורת אמת).

הרב חריטונוב: פעם הרבי אמר ביאור על 'לקוטי לוי יצחק' לפרשת עקב, בנוגע לדיוקי הלשונות 'לארקא לאמשכא ולאנהרא' ובאחת השנים הבאות הרבי אמר על זה ביאור באופן אחר. כששאלו על כך את הרבי, ענה הרבי: לכל לראש, הרי הדברים קל וחומר: ומה אם כשאומרים ביאור חדש הציבור נרדם – אם אחזור על ביאור שכבר אמרתי, על-אחת-כמה-וכמה שהציבור יישן... אחר כך הסביר הרבי במה תלויים שני הביאורים, וכיצד יש בזה מה שאין בזה.

- מי שהכינו את השיחות הורגלו ל'קו מחשבה' מסוים של הרבי ביחס לאופן עריכת השיחות?

הרב אלטיין: אחד הדברים שראינו אצל הרבי בנוגע להגת ה'לקוטי שיחות' היה זה: הרבי תבע בתוקף שהשיחות ייכתבו וייערכו מלכתחילה באופן שיתאימו לייעודן המקורי – הפצת המעיינות חוצה. זה התבטא גם באופן הגהת השיחות ע"י הרבי, וגם בהוראותיו והנחיותיו כיצד עלינו להכין את השיחות. באופן כללי, הרבי דרש מאיתנו שגם אם בעת אמירת השיחה בהתוועדות, סדר הרצאת הדברים היה באופן מסוים, הרי שבהכנת השיחה לעריכה עבור ה'לקוטי שיחות' עלינו לסדר את הדברים באופן שיתאים ל'חוצה'.

הרבי אף הנחה אותנו מספר פעמים והורה לנו כיצד לעשות זאת. לדוגמה, באחד השבועות הראשונים שערכת שיחה ל'לקוטי שיחות' – הייתי אז עדיין בחור, והייתי 'רוק' בעבודה – הכנתי שיחה לפי הסדר שנאמרה. השיחה התחילה בהקדמה שמיוסדת על-פי חסידות, המשיכה בביאור על-פי נגלה ושוב הסתיימה בביאור על-פי חסידות. כשמסרת את השיחה להגהה, קיבלתי מהרבי 'חלק' חריף (בכלל,

השיחה פעם שלישית. וגם זה לא סוף פסוק; לפעמים, לאחר שה'ליקוט' כבר יצא מוגה, הגיעו אל הרבי שאלות שונות, והתשובות שהרבי ענה עליהן הופיעו כהוספה ל'ליקוט' של אחד השבועות הבאים בתור 'השמטה' (כמובן, בספרי 'לקוטי שיחות' הוכנסו ה'השמטות' במקומן).

- יש נושאים שהרבי מבאר אותם בכמה שיחות באופנים שונים. מה פשר הדבר?

הרב אלטיין: היו פעמים שבעת ההתוועדות בשבת הרבי התייחס לביאור שאמר בעבר על נושא פלוני, ולפעמים זה היה ביאור שכבר הוגה והודפס בתור 'ליקוט'. לדוגמה: היתה פעם שהרבי אמר בהתוועדות 'רש"י שיחה', וזה היה קטע בפירוש רש"י שהרבי ביאר אותו עשר שנים לפני כן. בפעם הראשונה הרבי שאל את אותן קושיות וענה עליהן (ודומני שבאותה שעה זה כבר היה מודפס ב'לקוטי שיחות'). בפעם השנייה שהרבי התייחס לאותו קטע ברש"י, אמר: 'בפעם הקודמת הסברנו זאת באופן אחד, אבל עדיין אין זה מובן – וכאן הקשה הרבי הרבה קושיות על הביאור ההוא – ולכן נאמר ביאור אחר'.

בהזדמנות אחרת הרבי אמר ביאור בשיחה ואחרי ההתוועדות שאלו את הרבי איך זה מתאים עם הביאור שהרבי אמר לפני כמה שנים באופן אחר? בהתוועדות הקרובה התייחס לכך הרבי ואמר: 'האם בלימוד התורה נשארים תמיד באותה מדרגה? הרי צריכים ללכת מחיל אל חיל בלימוד התורה, וממילא אחרי כמה שנים מוצאים הסבר נעלה יותר' (מובן שכאשר יהודי לומד תורה, יש אצלו 'הווה-אמינא', שייתכן שאינה נכונה לחלוטין, ויש מסקנה שיכולה להיות קרובה יותר אל האמת. אבל כאשר מדברים על רבי, ח"ו לחשוב כך. ברור שאצל רבי, גם האופן הראשון שביאר בענין זה הוא אמת לאמיתו, אלא שישנו עוד אופן בביאור הענין. אם הרבי הסביר פעם את הענין באופן אחד, ולאחר מספר שנים הקשה על זה

ודוגמה נוספת: פעם כתב לנו הרבי ביחס לביטוי מסוים: "היכן מצאו ביטוי זה בש"ס ופוסקים?!" מדובר היה בביטוי שכבר הורגלנו להשתמש בו ב'לקוטי שיחות', אך הרבי דרש כל הזמן להתאים עוד יותר את הסגנון של ה'לקוטי שיחות' כדי שיתקבל גם במקומות כאלה שעדיין אינם מורגלים לסגנון הזה.

וכאן ברצוני להוסיף השלכה מעשית שיש לדברים: מאחר שהרבי השקיע שעות ארוכות בהגהת תורתו, בוודאי שאנו כחסידים צריכים להתייגע בתורתו. מעבר לזה, על כל חסיד מוטל להיות בקי בתורתו של הרבי, גם בגלל חובתו לעצמו וגם כדי שכאשר יפגוש יהודי יוכל לחזור לפניו על שיחה של הרבי. בתורתו של הרבי יש נפלאות בכל חלקי התורה, ואצל כל חסיד צריכה להיות חקוקה במוחו לפחות שיחה אחת לכל שבוע ולכל חג, כדי שבכל מקום שיהיה ובכל זמן שיהיה, תהיה לו מן המוכן שיחה של הרבי. הרי הרבי עצמו הודיע לנו במפורש שכל אלפי השעות שהשקיע בהגהת השיחות במשך השנים היו בשביל הפצת המעיינות.

יעזור השם יתברך שנקיים את רצון הרבי ונציף את העולם בתורתו של הרבי, ובזכות זה נזכה לשוב ולהתראות עם הרבי ולשמוע ממנו תורה חדשה, בקרוב ממש.

העובדים בעריכת השיחות התרגלו לקבל מהרבי 'חלק' כשהרבי לא היה מרוצה מאופן כתיבת הדברים. והרי הרבי מעולם לא היה מרוצה, בשום תחום רוחני, ותמיד דרש להשתפר עוד ועוד). וזה תוכנו: ה'לקוטי שיחות' מיועד עבור ה'חוצה', ולכן אי אפשר להתחיל שיחה בביאור על-פי חסידות, כי יש אנשים שיירתעו מלהתחיל לקרוא שיחה כזו. ההתחלה חייבת להיות בביאור על-פי נגלה, ואת הביאור על-פי חסידות יש להשאיר לסוף השיחה.

במשך הזמן, משנה לשנה ומתקופה לתקופה, ראינו לפי אופן הגהת השיחות שהרבי מחדד עוד יותר את הנקודה הזו ודורש שהשיחות תהיינה כתובות בסגנון הכי נגיש והכי מוסבר. הנה דוגמה אחת: פעם ערכנו שיחה שהוסבר בה ההבדל בין בכור למעשר. בסוף השיחה הוסבר על-פי חסידות שהבכור שהוא קדוש מרחם עניינו הוא קדושה באופן של המשכה מלמעלה למטה, והמעשר שנהיה קדוש ע"י שהאדם קורא לעשירי עשירי, עניינו הוא קדושה שנפעלת ע"י העלאה מלמטה למעלה. זה היה הסגנון שהרבי ביאר את הענין, וכך כתבנו זאת בשיחה. בהגהת השיחה הרבי כתב לנו בסגנון חריף: מה זאת אומרת שכותבים ב'לקוטי שיחות' ביטויים כמו 'המשכה' ו'העלאה'? היו צריכים לכתוב שבכור הוא 'קדוש משמיא'...

